તે પણ ચિત્ત-સમાધિ માટે. ચિત્તની સમાધિ એ સમ્યગ્-
દૃષ્ટિને મન સૌથી મોટું ધન છે. મહામંત્રના સ્મરણ વિના
તે બેચેની અનુભવે છે. મા વિનાના બાળકની જેમ તે
અનાથતા અનુભવે છે. નવકાર એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવની માતા
છે, પિતા છે, બંધુ છે, મિત્ર છે, સ્વામી છે, ગુરુ છે. લૌકિક
હિતકારી માતા-પિતાદિનો સંયોગ પણ તેના પ્રભાવે છે,
એમ તે માને છે. જન્માંતર જતાં તેને એજ એક સથ-
વારો છે. સાથી છે, સહગામી છે, આવી શ્રદ્ધા તેને બંધાણી
હોય છે. શાથી? કારણ કે તેને વારંવાર સાંભળવા મળે
છે કે નવકાર એ દ્વાદશાંગીનો સાર છે, ચૌદ પૂર્વનો ઉદ્ધાર
છે. ચૌદ પૂર્વિઓને પણ અંત સમયે તેનો જ એક પરમ
આધાર છે. આમ કહેનારા ગુરુઓ તેને મન શ્રદ્ધેય છે,
[illegible] છે, કેમકે તેઓનું વચન અવિસંવાદી, શ્રદ્ધાપ્રતીતિ-
[illegible] અને રુચિ અનુભવીને કહેલું હોય છે. તે માને છે
કે [illegible] અનેક પદો અને વર્ણો પવિત્ર છે, કેમકે તે
[illegible] કહેલાં છે, સ્મરણ કરનારને પવિત્ર કરનાર
[illegible] પરમપદને આપનાર છે. તે પદો
[illegible] પૂજ્ય છે અને [illegible]
[illegible] છે. તેથી આ મહામંત્રના અનેક
[illegible] દેવતાઓથી અધિષ્ઠિત છે. [illegible]
[illegible]
[illegible] છે, [illegible]
[illegible] છે. [illegible]

માત્ર અક્ષરોજ નથી પણ વાચ્ય વાચક સંબંધથી સિદ્ધ સ્વયં પરમેષ્ઠિઓ જ છે. એ અક્ષરોનું એકાગ્ર ચિત્તે સ્મરણ કરવાથી પરમેષ્ઠિ ભગવંતોજ જાણે સામે ન આવતા હોય, અગર તો જાણે હૃદયમાં પ્રવેશ કરતા ન હોય, અથવા જાણે પોતાની સાથે મધુર ભાષણ ન કરતા હોય, અથવા અંગો-અંગમાં વ્યાપીને જાણે મળતા કે તન્મયીભાવને પામતા ન હોય, તેમ અનુભવાય છે.

આવો અનુભવ યોગી પુરુષોને જ થાય અને બીજા-ઓને ન થાય એવું પણ નથી. કોઈ પણ શ્રદ્ધાળુ આત્મા જ્યારે મહામંત્રના સ્મરણમાં તલ્લીન બને છે, ત્યારે તેને આવો અનુભવ અંશે પણ થાય છે. તેમાં મુખ્ય કારણ મહામંત્રની શાશ્વતતા છે. સર્વ તીર્થંકર ભગવંતો તે ભવમાં યા પૂર્વભવોમાં આ મહામંત્રની સાધના કરી ચૂકેલા, અને તેનું ફળ સાક્ષાત્ અનુભવીને ઉપદેશનારા હોય છે. તેઓની સંકલ્પશક્તિ પણ મહામંત્રને પ્રભાવશાળી બનાવવામાં સહકારી હોય છે. તેઓનાં વચન-પ્રામાણ્યથી ત્રણે લોકમાં રહેલા સર્વ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો આ મહામંત્રનું સતત આરા-ધન કરી રહ્યા હોય છે અને એ દ્વારા પરમેષ્ઠિઓની સાથે તન્મયભાવને પામી રહ્યા હોય છે. એ બધાનો લાભ મહા-મંત્રનું સ્મરણ કરનારને અદૃશ્ય અને અગમ્ય રીતે મળતો હોય છે.

બીજા મંત્રોની જેમ મહામંત્રની સાધનાની પણ એક વિધિ છે. સાધક કેવો હોવો જોઈએ, સાધ્યનું સ્વરૂપ શું

છે, સાધનાની વિધિ શું છે અને તેનું અનંતર કે પરંપર ફળ શું છે, તે બધું સમજીને જો સાધના કરવામાં આવે તો તે શીઘ્ર ફળદાયી થાય છે. **મહામંત્રની સાધના** નામના આ પુસ્તકમાં તે યથાશક્તિ, યથામતિ બતાવવામાં આવ્યું છે. વાચકને તેની સાધનામાં વેગ મળે એ માટે જરૂરી અનેક વસ્તુઓને આ પુસ્તકમાં સંગ્રહી લેવામાં આવી છે. પ્રત્યેક પ્રકરણમાં લખેલી વસ્તુઓને લેખકે સમજી, વિચારીને અને યથાશક્તિ જીવનમાં અનુભવીને લખી છે, તેથી વાંચનારાઓ ઉપર તેની સીધી અસર પડે છે.

પુસ્તક પૂરું વાંચ્યા પછી વાંચનારને એવો ભાસ થાય છે કે જ્યાં સુધી આ મહામંત્ર અને તેની સાધના વિદ્યમાન છે, ત્યાં સુધી જૈનસંઘને તેનો અભ્યુદય સાધવામાં, તે ધારે તો, એક ક્ષણ પણ વિલંબ થાય તેમ નથી. માત્ર સાધકોએ યોગ્ય અને અધિકારી બનવું જોઈએ. સાધકની યોગ્યતા અને અધિકારિતા માટે ખાસ કરીને બે વસ્તુ ઉપર પ્રધાન લક્ષ્ય આપવાનું હોય છે. એક મન અને બીજી ઇન્દ્રિયો. મનને સર્વ જીવો સાથે મૈત્રી આદિ ભાવોથી ભાવિત-વાસિત કરવું જોઈએ અને ઇન્દ્રિયોને, વિષયોની વિપાક-વિરસતા વિચારીને, સંયમી બનાવવી જોઈએ. આ બંને વસ્તુઓ પરસ્પર મળીને ઉપકાર કરે છે. ઇન્દ્રિયોના સંયમથી મન શુદ્ધ બને છે અને મનની શુદ્ધિ વડે ઇન્દ્રિયો નિર્વિકાર બને છે. વ્રત નિયમોનું આગ્રહપૂર્વક પાલન પણ ઇન્દ્રિયોના સંયમમાં સહાય કરે છે અને દેવ-ગુરુ-સંઘ-સાધર્મિકની

સેવા–ભક્તિ મનની શુદ્ધિમાં બળ આપે છે. જૈન શાસનમાં દેવની પૂજા, ગુરુની સેવા, સંઘની ભક્તિ અને સાધર્મિકનું વાત્સલ્ય, ભાવધર્મની વૃદ્ધિ કરનારાં છે, એમ કહેલું છે. ભાવ ધર્મની વૃદ્ધિ થતાં દાન, શીલ, તપ આદિ ધર્મના પ્રકારો અને બીજા શુદ્ધ આચારોની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. બાહ્ય શુદ્ધ આચરણ ફરીથી વળી ભાવધર્મની વૃદ્ધિ કરે છે અને એ રીતે ઉત્તરોત્તર ઉભય ધર્મોની વૃદ્ધિ થતાં ઘાતિ કર્મોનો ક્ષય, અંતે કેવળજ્ઞાન અને મુક્તિ સુખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

અધિકારિતા કેળવીને મહામંત્રની સાધના કરવાથી જેમ શીઘ્ર ફળ પ્રાપ્તિ સંભવે છે, તેમ નવા ધર્મીને મહામંત્રની સાધના પોતે પણ અધિકારિતા પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયક બને છે. શાસ્ત્રોમાં ઇષ્ટ દેવતાનું સ્મરણ એ આદિધાર્મિક પુરુષનું પ્રધાન લક્ષણ કહ્યું છે. તેથી શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં આ મહામંત્રનું આરાધન કરવા માટે આબાલવૃદ્ધ સૌ કોઈ ઉચ્ચને એક અપેક્ષાએ સમાન અધિકારી માન્યા છે. એ રીતે સર્વ પ્રકારના અધિકારીને ઉપકારક હોવાથી મહામંત્રની સાધનામાં ઉપયોગી એવા વિષયોને વર્ણવતું આ પુસ્તક તેના અર્થી જીવોને પ્રિય થઈ પડે, એમાં આશ્ચર્ય નથી.

સૌ કોઈ આ પુસ્તકનો યથાશક્તિ લાભ લઈ મહામંત્રના ઉત્કૃષ્ટિના આરાધક બનો, એજ એક અભ્યર્થના.

પીંડવાડા (રાજસ્થાન)
વિ. સં. ૨૦૧૩ આસો વદી ૧૦ સોમ } પં. ભદ્રંકરવિજય ગણી.

नमो अरिहंताणं

પ્રવેશ

શ્રીનવકાર એ સર્વ મંત્રોમાં શિરોમણિભૂત મહામંત્ર છે અને ઉત્તમ સામગ્રી સહિતનો માનવજન્મ એ સર્વ જન્મોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠતમ જન્મ છે. શ્રેષ્ઠની સાથે જ્યારે શ્રેષ્ઠનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે એમાંથી મહાન ફળ નીપજે એ નિર્વિવાદ છે.

શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રમાં બિરાજમાન પાંચ પરમેષ્ઠિઓ પરમપદે પહોંચી ચૂકેલી અને પહોંચવા માટે પ્રયત્નશીલ જગતની પાંચ મહાવિભૂતિઓ છે અને આપણો આત્મા ઘણી જ નીચી ભૂમિકામાં રહેલો છે, અનેક અશુદ્ધિઓથી ભરેલો છે, અતિ પામર દશાને અનુભવી રહ્યો છે. આ એક અનુભવસિદ્ધ હકીકત છે; એમ છતાં યોગ્ય આલંબનના બળથી નીચે રહેલો પણ આત્મા ઉચ્ચદશાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

જીવનો આજ સુધી મોક્ષ થયો નથી તેનું મુખ્ય કારણ બીજું કોઈ નથી, પણ જીવે પૂર્વે કદી પણ પોતાની અશુદ્ધિઓ દૂર કરી નથી તે છે. બીજી રીતે કહેવું હોય તો અશુદ્ધિઓ જેનાથી દૂર થાય, તે ઉપાયોનું સાચું આલંબન તેણે કદી લીધું નથી તે છે.

નવકાર એટલા માટે મહામંત્રની ઉપમાને લાયક ઠરે છે કે જીવવિશુદ્ધિ માટે તે એક મુખ્ય અને અજોડ સાધન છે. બીજાં બધાં સાધનો પણ મૂલમાં આ નવકાર હોય તો જ સફલ બને છે, અન્યથા બનતાં નથી.

એ કારણે આ નવકાર જીવની અશુદ્ધિઓ કેવી રીતે ટાળે છે? જીવની મૂળભૂત અશુદ્ધિઓ કઈ કઈ છે? અને વિશુદ્ધિ કયી રીતે પ્રગટ થઈ શકે છે? તેનું જ્ઞાન સ્પષ્ટ કરી લેવું એ મહામંત્રના સાધકને માટે અતિ જરૂરી છે.

મહામંત્રની મહામંત્રતા સમજવા માટે નવકારમાં અંદર પ્રવેશ કરવો પડશે. જો કે આ મહામંત્ર અનંત ગમ-પર્યાય અને અર્થનો પ્રસાધક, તથા સર્વ મહામંત્રોના અને પ્રવર વિદ્યાઓના ઉત્કૃષ્ટ બીજ સ્વરૂપ છે,* તેથી તેનો તાગ પામવો દુષ્કર છે. તો પણ તેની ચાર બાબતો મહામંત્રની સાધનામાં વેગ લાવવા માટે અત્યંત પ્રેરણાદાયક હોવાથી તેને સમજી લેવી જરૂરની છે. તે ચાર વસ્તુઓ નીચે મુજબ છે.

(૧) શ્રીનવકાર એ કૃતજ્ઞતા ગુણનું પ્રતીક છે. (૨) શ્રીનવકાર એ પરોપકાર ગુણનો આદર્શ છે. (૩) શ્રીનવકાર એ સર્વ જીવો પ્રત્યે આત્મસમદર્શિત્વભાવને લાવનાર છે અને (૪) શ્રીનવકાર એ પરમાત્મસમદર્શિત્વભાવનો ઉદ્બોધક છે.

આથી જ શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રની સાધના કરવાથી જીવની શુદ્ધિમાં અનન્યકારણભૂત કૃતજ્ઞતા, પરોપકારિતા આત્મસમદર્શિત્વ અને પરમાત્મસમદર્શિત્વ આદિ ભાવો સાધકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રમાં આ ચારે વસ્તુઓ ગૂઢ રીતે રહેલી છે. શ્રી પરમેષ્ઠિ ભગવંતો આ ચારે ભાવોથી ભરપૂર

---

* " सर्वागमागमरहस्यस्य, — सकलमहामंत्रपदाधि-राजानां परमबीजभूतम् ।" —श्रीमहानिशीथसूत्र

છે. એટલે તેમનું ધ્યાન કરનારમાં પણ એ ભાવો ક્રમશઃ પ્રગટે તે સહજ છે.

ઉપરોક્ત ચારેયની પ્રતિપક્ષી વસ્તુઓ કૃતઘ્નતા, સ્વાર્થર-સિકતા, અનાત્મસમદર્શિતા અને અપરમાત્મસમદર્શિતા છે, એ જ ચાર જીવની મૂળભૂત અશુદ્ધિઓ છે. બીજી તમામ અશુદ્ધિ-ઓનું બીજ આ ચારમાં છે, જ્યારે કૃતજ્ઞતાદિ ચારે ભાવો જીવન માટે સર્વશુદ્ધિકારક પરમ બીજભૂત છે.

શ્રીનવકારમાં બિરાજમાન શ્રી અરિહંત આદિ પાંચે પરમેષ્ઠિઓ મુખ્ય–ગૌણભાવે કૃતજ્ઞતા ગુણના સ્વામી છે. એમની તમામ પ્રવૃત્તિઓ પરોપકારપ્રધાન છે. આત્મસમ-દર્શિત્વ એમનો પ્રાણ છે અને પરમાત્મસમદર્શિત્વ એમનું સર્વસ્વ છે.

મહામંત્રના સાચા સાધક બનવા માટે તેના સાધકે પણ પરમેષ્ઠિઓના એ ગુણોને લક્ષ્યમાં રાખવાની અતિ આવ-શ્યકતા છે. તે વિના મહામંત્રની સાચી સાધના શક્ય નથી. સાધનામાં અતિ પ્રયોજનભૂત એ ચારે વસ્તુઓને આપણે અહીં ક્રમશઃ વિચારીએ.

કૃતજ્ઞતાઃ—મહામંત્રની સાધના માટે સાધકની પહેલી યોગ્યતા કૃતજ્ઞતા છે. બીજાએ આપણા ઉપર કરેલા ઉપકા-રને આપણે કદી પણ ન ભૂલવો એનું નામ કૃતજ્ઞતા છે. ઉપકારીઓને નમવું એમાં જ માણસાઈની શરૂઆત છે. નમવા યોગ્યને ન નમવું, એ કર્મસત્તાનો મોટો ગુનો છે. તેની સજા પણ મોટી છે. શ્રી અરિહંત આદિ પંચ પર-

મેષ્ઠિઓ નમવાનાં પાત્ર છે. કારણ કે તેઓ આપણા પરમ ઉપકારી છે. એમની કરુણાથી જ આપણે અહીં સુધીની ઊંચી દશા પ્રાપ્ત કરી શક્યા છીએ.[1] જેનાથી આપણે ઊંચે આવ્યા તે આપણા પરમ ઉપકારી પ્રત્યે નમ્રતાનો ભાવ ન કેળવીએ તો આપણો કૃતજ્ઞતા ગુણ નાશ પામે છે.

નમવા યોગ્ય ઉપકારીને જે નમતો નથી, તે કૃતઘ્ન બને છે, કૃતઘ્નતા એ ઘણું મોટું પાપ છે. સર્વ પાપનાં પ્રાયશ્ચિત્ત છે, પણ કૃતઘ્નને માટે કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી.[2] કૃતઘ્નતાનો ત્યાગ કરીને જ્યારે જીવ કૃતજ્ઞ બને છે, ત્યારે જ એનો છુટકારો થાય છે.

શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતો પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનેલો આત્મા એક એવી નિર્મળ દૃષ્ટિને પ્રાપ્ત કરે છે કે તે દૃષ્ટિનો જેમ જેમ વિકાસ થતો જાય છે, તેમ તેમ તેનામાં નમ્રતાનો ભાવ વધુને વધુ વિકાસ પામતો જાય છે. યોગ્ય પ્રત્યેનો આવો નમ્રભાવ એ જ ભાવનમસ્કારનું સ્વરૂપ છે. પરિણામે તે જગતના તમામ પદાર્થોને પોતાના ઉપકારી તરીકે જોઈ નમ્ર

---

(૧) "भगवत्प्रसादैनैवाहमियतीं प्रापितो भुवम् ॥"

—श्री वीतराग स्तोत्रम्

'इतनी भूमि प्रभु तुमहीं आण्यो,
परिवरि बहुत बडाई माम.'

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ

(૨) 'कृतघ्नस्य नास्ति निष्कृतिः ।'

—શ્રી [illegible] ટીકા

જાણી શકે છે, અને એથી આપણાં [illegible] [illegible]ને પણ અપકારી તરીકે નહિ, પણ પોતાને પરમ સમાધિભાવ લાવવામાં નિમિત્તભૂત અને પરિણામે કર્મક્ષયમાં સહાય કરનાર પરમ બાંધવથી પણ અધિક ઉપકારી તરીકે જોઈ શકે છે.

આવા કૃતજ્ઞ જીવનમાં જગતના જીવો પ્રત્યે તેણે પોતે કરેલા અપરાધરૂપી ઋણમાંથી મુક્ત થવા માટેની તત્પરતા સ્વાભાવિક રીતે જ વધી જાય છે. કૃતજ્ઞતાની બુદ્ધિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ ઋણમુક્તિના વિચારમાંથી જે પરોપકારની પ્રવૃત્તિ થાય છે તે જ સાચો પરમાર્થ–પરોપકારભાવ છે. કારણ કે એમાં અહંકારને સ્થાન નથી અને 'હું બીજાનું ભલું કરું છું' એવી તુચ્છવૃત્તિ પણ નથી 'હું તમામ વિશ્વનો દેવાદાર છું, અનાદિકાળથી અનેકના દુઃખમાં હું નિમિત્ત બન્યો છું, અનેક જીવોએ અનેકવાર મારું ભલું કર્યું છે, માટે એ ઋણમાંથી મુક્ત થવા માટે મારે સૌનું ભલું ઇચ્છવું જ જોઈએ અને શક્તિ મુજબ મારે સૌનું ભલું કરવું જ જોઈએ, એ મારી ફરજ છે,' એવું તે સમજે છે. કૃતજ્ઞતા ગુણની આ પરાકાષ્ઠા છે, પરંતુ તેની શરુઆત તો પરમ ઉપકારી શ્રી અરિહંત આદિ પાંચે પરમેષ્ઠિઓને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરવાથી થાય છે. વિશુદ્ધ ધર્મની શરુઆત પણ જીવને કૃતજ્ઞબુદ્ધિથી ઉપકારીને કરેલા નમસ્કારથી થાય છે. આ કૃતજ્ઞતા ગુણના પાલનપૂર્વક કરાતા નમસ્કારનો પ્રભાવ એવો અચિન્ત્ય છે કે તે આપણા તમામ અંતરાયોને દૂર કરાવી આપણાં સર્વ ઇચ્છિતોની પ્રાપ્તિ કરાવી આપે છે.

પરોપકારિતા :—શ્રી મહામંત્રની સાધના માટે સાધકની બીજી યોગ્યતા પરોપકારભાવ છે. મન, વચન, કાયા અને બીજી પણ પ્રાપ્ત સામગ્રીને પરનું હિત થાય એ રીતે યોજવી એનું નામ પરોપકાર છે. મનુષ્યોને સુખી કરવા માટે જગતમાં અનેક પ્રકારના વાદો ચાલે છે, પરંતુ 'નફરૂપે બીજાનું ભલું કરવું, અર્થાત્ બીજાનું ભલું ચાહ્યા વિના, કે બીજાનું શક્ય ભલું કર્યા વિના આપણું ભલું કદી પણ નથી થતું.' આ જાતિના ભલાઈવાદ પાસે બીજા બધા વાદો પાંગળા બની જાય છે. સમગ્ર દ્વાદશાંગીના સાર અને ચૌદ પૂર્વના સમ્યગ્ ઉદ્ધાર સ્વરૂપ મહામંત્ર શ્રી નવકાર છે અને એ નવકારનું પ્રથમ પદ 'णमो अरिहंताणं' છે આ 'णमो अरिहंताणं' પદ એ પરોપકાર ગુણની જ પ્રતિષ્ઠા છે. સર્વ કર્મોથી રહિત સિદ્ધભગવંતો કરતાં પણ શ્રી અરિહંત ભગવંતોને મહામંત્રના પ્રથમ પદમાં બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા છે, તેનું મુખ્ય કારણ એમની પરોપકારિતા છે. વિશ્વમાં શ્રી અરિહંતો સૌથી વધુ પરોપકારી છે, વિશ્વના તમામ જીવો એમના ઋણતળે દબાયેલા છે. કારણ કે એમણે સંપૂર્ણ વિશ્વના તમામ જીવોનાં સમગ્ર દુઃખોના નાશની અને સૌને અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય તે માટેની તીવ્ર ભાવના સાથે તે માટે સતત પુરુષાર્થ કર્યો છે.

એમની એ ઉદાત્તભાવના અને ઉત્તમ આચરણનું વર્ણન શાસ્ત્રોમાં નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રીતીર્થંકરોની પૂર્વભવોની ભાવના.

'અહો! ખેદની વાત છે કે શ્રી સર્વજ્ઞપ્રણીત ધર્મરૂપી
ોત જગતમાં વિદ્યમાન હોવા છતાં મોહાંધકારથી દુઃખિત
ણીઓ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. વરબોધિને પ્રાપ્ત
લો હું ભીષણ ભવભ્રમણથી પીડા પામી રહેલા આ
ણીઓને કોઇ પણ પ્રકારે સર્વજ્ઞ ભગવંતના ધર્મરૂપી
ોત વડે દુઃખમય સંસારથી પાર ઉતારું.' એ ભાવના-
ર્વક અનુકંપા અને આસ્તિક્યાદિ ગુણથી યુક્ત પરોપકાર
સની, નવીન નવીન ગુણોનો ઉદય પ્રતિક્ષણ જેને વૃદ્ધિ
મતો છે, એવો બુદ્ધિમાન શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માનો
ત્મા પ્રાણીઓ ઉપરની કરુણાથી પ્રેરાઈ તેમને તારવાની
યામાં એવો રક્ત બને છે, કે તે તે કલ્યાણકારી વ્યાપારો
ભવ્ય પ્રાણીઓના પરમાર્થને કરતો તે વિશ્વના સકળ
તુને હિતકારી એવા તીર્થંકરનામકર્મની નિકાચના કરે છે.'[1]

આ રીતે નમસ્કાર મહામંત્રમાં સારભૂત અરિહંતપદ
ાતે જ પરોપકાર ભાવથી ભરપૂર છે. કે જે અરિહંતપદ

---

१ 'मोहान्धकारगहने, संसारे दुःखिता बत ।
सत्त्वाः परिभ्रमन्त्युच्चैः, सत्यस्मिन् धर्मतेजसि ॥ १ ॥

अहमेतानतः कृच्छ्राद्, यथायोगं कथंचन ।
अनेनोत्तारयामीति, वरबोधिसमन्वितः ॥ २ ॥

करुणादिगुणोपेतः, परार्थव्यसनी सदा ।
तथैव चेष्टते धीमान्, वर्धमानमहोदयः ॥ ३ ॥

तत्तत्कल्याणयोगेन, कुर्वन् सत्त्वार्थमेव च ।
तीर्थकृत्त्वमवाप्नोति, परं सत्त्वार्थ-साधनम् ॥ ४ ॥'

આપણી સમગ્ર આરાધનાના કેન્દ્રરૂપ છે. શ્રી અરિહંતોને આદર્શરૂપ બનાવ્યા વિના કોઈ પણ સાધક આરાધનામાં આગળ વધી શકતો નથી, એનો અર્થ પણ એ પણ થઈ છે કે પરોપકારભાવને આદર્શરૂપ બનાવ્યા વિના આરાધનામાં આગળ વધી શકાતું નથી.

નવકારમાં બિરાજમાન પાંચે પરમેષ્ઠિ ભગવંતો વિશ્વનું ભલું કરવાની ભાવનાથી ભરપૂર છે, તેથી તેમને નમસ્કાર સ્વરૂપ મહામંત્રમાં વિશ્વહિતની જ ભાવના ભરી છે, એમ કહી શકાય. તો પછી તેનું આરાધન કરનાર આત્મા સાધકમાં પણ તે ભાવ પ્રગટ્યા વિના કેમ રહે ? પરહિત કે જે સ્વહિતથી અભિન્ન છે, તેનો ભાવ જ્યાંસુધી આદર્શ ન બને ત્યાંસુધી સાધકમાં મહામંત્રની સાધનાની યોગ્યતા આવી છે, એમ પણ શી રીતે કહી શકાય ? તેથી જીવનમાં પરોપકાર ભાવને પણ આદર્શ બનાવ્યા વિના નવકારમંત્રની સાચી આરાધના શક્ય નથી સંક્ષેપમાં ધર્મનું સ્વરૂપ કોઈ પણ હોય તો તે મૈત્રીભાવનો વિકાસ, પરોપકારનું શિક્ષણ અને તે દ્વારા આત્મશુદ્ધિની ઉપાસના છે.*

---

*[illegible] धर्मस्य [illegible], [illegible] ।
परोपकारनिरतं, [illegible] ॥

અનાદિ સ્વાર્થ પરાયણતાના યોગે સ્વાર્થભાવ તો બધાં કોઈને સહજ ભાવે સંભવિત છે. તેમાં કાંઈ વિશેષતા નથી. પરંતુ પરાર્થનો બોધ કેળવવો અને તેમાંજ આનંદ માનવો તેમાંજ માનવીની ખરી મહત્તા છે. મનુષ્યોના અંતરની ખરી કસોટી તેના પરોપકાર ભાવમાં છે.[1]

કોઈ પણ ધર્માનુષ્ઠાનના મૂળમાં મૈત્રિની ભાવના આવશ્યક છે. ધર્માનુષ્ઠાનનું લક્ષણ બતાવતાં પૂ. હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રી ધર્મબિન્દુ નામના ગ્રન્થરત્નમાં "મૈત્ર્યાદિભાવસંયુક્તં તદ્ધર્મ ઇતિ કીર્ત્યતે" અર્થાત્ મૈત્રી આદિ ભાવથી યુક્ત જે શાસ્ત્રોક્ત ઉચિત અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે છે તેને ધર્મ કહેવાય છે. આ મૈત્રી ભાવની વ્યાખ્યા

१ परोपकारोऽस्ति नरोत्तमा, विनीतता सत्यमतुच्छचित्तता। विद्या-विनोदोऽनुदिनं न दीनता, गुणा इमे सत्त्ववतां भवन्ति ॥ १ ॥

— [illegible] —

અર્થ— [illegible] '**परोपकारोऽस्ति**' [illegible]

આ રીતે મહામંત્ર નવકાર મુમુક્ષુ જીવોમાં પરોપકા-રભાવ ખીલવવા માટેનો એક સુંદર માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે.

આત્મસમદર્શિત્વ:—મહામંત્રની સાધના માટે સાધકની ત્રીજી યોગ્યતા સર્વ જીવો સાથે આત્મસમદર્શિત્વ-ભાવ કેળવવો તે છે. આત્મસમદર્શિત્વભાવ એટલે 'જગતના તમામ આત્માઓ મારા આત્માની સમાન છે' એવો ભાવ.[2] મારા આત્માની સમાન એટલે મને જેમ સુખ પ્રિય છે અને

---

१ परोपकारः सततं विधेयः......
न स्वोपकाराच्च स भिद्यते। —ઉપદેશ રત્નાકર

२—'सव्वभूयप्पभूयस्स, सम्मं भूयाइ पासओ।' –દશવૈકાલિક સૂત્ર

દુઃખ અનિષ્ટ છે, તેમ જગતના તમામ જીવોને સુખ ઇષ્ટ છે અને દુઃખ અનિષ્ટ છે. જે વસ્તુ આપણને અનિષ્ટ હોય તે બીજા પ્રત્યે ન કરવી, ન કરાવવી અને બીજું [illegible] [illegible] લક્ષણ છે. ધર્મનો એ [illegible] [illegible] સાર છે.

આચારાંગમાં જીવને [illegible] [illegible] [illegible] સાથે પ્રતિપાદન અને જગતના જીવો સાથે [illegible] છે. આ [illegible] તેમાં ચૈતન્યનું [illegible] [illegible] અતિ મલિન છે. કારણ કે [illegible] હોય તેનું [illegible] [illegible] છે. [illegible] અતિ [illegible] ચૈતન્યનું અનુમાન [illegible] છે. [illegible] [illegible] ચૈતન્ય છે, ત્યાં ત્યાં [illegible] [illegible] પણ ત્યાં [illegible] ચૈતન્ય માત્રનું અનુમાન કરવા [illegible] છે. જેમ કે —

ત્યાં 'सर्व' શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

'सव्वे जीवा खमंतु मे।'

'खामेमि सव्वजीवे।' '[illegible] [illegible]।'

'मित्ती मे सव्वभूएसु।' '[illegible] [illegible]।'

'सव्वे [illegible]।' '[illegible] [illegible]।'

'सव्वे जीवा [illegible]।' '[illegible]।'

'शिवमस्तु सर्वजगतः।' '[illegible]।'

'कुर्यात् [illegible] [illegible] [illegible]।'

'[illegible]।' '[illegible] [illegible] [illegible]।' '[illegible]-

[illegible] [illegible]।'

[illegible] [illegible]।'

આ 'સર્વ' શબ્દના પ્રયોગની પાછળ એ રહસ્ય છે કે, ચૈતન્યવાળા એક પણ જીવને બાદ કરી શકાય નહિ. એક જીવની ઉપેક્ષાથી સર્વની ઉપેક્ષા થઈ જાય. કારણ કે કર્મની પરતંત્રતાથી જીવો ભલે આજે જુદી જુદી વિવિધ અવસ્થાઓ ધારણ કરતા હોય અને જુદી જુદી રીતે ઓળખાતા હોય, પણ ચૈતન્યની અપેક્ષાએ જગતના તમામ જીવો સમાન છે. એ રીતે પોતાના આત્માથી અભિન્નપણે, એટલે કે જગતના તમામ જીવોને પોતાના આત્માની સમાન—'आत्मसमदर्शित्व' ભાવે જોનાર એવો સમદૃષ્ટિ જીવ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરનારો બને છે,[1] કારણ કે તેને જીવ માત્ર ઉપર સમાનભાવ છે. જીવોનું નિરુપાધિક સ્વરૂપ શુદ્ધ છે. તેને લક્ષ્યમાં રાખીને જીવમાત્ર ઉપર તે બહુમાનવાળો બને છે અને એથી જ તે સાચો દૃષ્ટા છે, આ રીતે જોવું એનું જ નામ સાચું સમ્યગ્દર્શન છે.

આત્મસમદર્શિત્વભાવ પ્રગટ્યા વિના ક્ષમાદિ ધર્મો, કે વાસ્તવિક મૈત્રી આદિ ભાવો પણ પ્રગટી શકતા નથી. જીવમાં મૈત્રી આદિ ભાવો તો ભરેલા જ છે. પણ મોહના કારણે તે માત્ર પોતા પૂરતા જ મર્યાદિત છે, ક્રૂરમાં ક્રૂર ગણાતાં અને ઝેરીમાં ઝેરી ગણાતાં પ્રાણીઓમાં પણ પોતા સુધીનો મૈત્રીભાવ તો બરાબર હોય જ છે. ક્રોધમાં અંધ બનીને ચંડ-

---

१—अनिच्छन् कर्मवैषम्यं, ब्रह्मांशेन समं जगत् ।
आत्माभेदेन यः पश्ये-दसौ मोक्षंगमी शमी ॥१॥
ज्ञानसार ६-२

કૌશિક સર્પે જ્યારે ભગવાન મહાવીરના ચરણે ડંશ દીધા, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે 'મારા વિષથી આક્રાંત થઈને તુરતજ આ વ્યક્તિ નીચે પડી જશે, પણ તે મારા ઉપર ન પડે અને હું તેનાથી ચુંદાઈ ન જાઉં માટે મારે દૂર થવું જોઈએ' એમ માની પોતે દૂર ખસી ગયો. તાત્પર્ય એ છે કે મૈત્રી આદિ ભાવો પોતા પૂરતા તો શોભે રૂપ છે. એટલે આ મૈત્રી આદિ ભાવો નવા અજાણ્યાના નથી. પણ તેને સ્વમાંથી એટલે પોતાના જ આત્મ સ્વાર્થભાવમાંથી જોડીને સર્વ તરફ વાળવાના છે. મૈત્રી આદિ ભાવોને ક્યારે ટાળી શકાતા નથી, પણ તેને યોગ્ય દિશામાં વાળી જરૂર શકાય છે. ભગવાને તો ભાવ સર્વ હરેક સુધી વિસ્તાર્યો હતો. એક પણ જીવને તેમાંથી બાકાત રાખ્યો ન હતો, તેથી જ પેલા ભયંકર ચંડકૌશિક ઉપર પણ ભગવાન પોતાનો મૈત્રીભાવ-કરુણાભાવ સ્પષ્ટ રીતે રાખતા હતા. મહાવીર ભગવાનના આત્મામાં જગતના તમામ જીવો પ્રત્યે આત્મ-સમદષ્ટિનો ભાવ [illegible] પરિણમેલ હતો, તેથી તેઓના તે આત્મસમદષ્ટિભાવે ચંડકૌશિકમાં [illegible] સ્વાભાવિક હૃદયમાં પણ ભારે અસર કરી. એથી પણ સર્પમાંથી સ્વાર્થભાવ વિલીન થઈ ગયો. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહિ. મૈત્રી આદિ આ ભાવો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

હોય તેટલા પૂરતા જ મર્યાદિત રહે છે, ત્યાં સુધી તેમાં સ્વાર્થભાવ મુખ્ય હોવાથી તે ઝેર સ્વરૂપ બને છે અને તેજ ભાવો નિષ્કામભાવે જ્યારે સર્વ તરફ વળે છે, ત્યારે જીવનું અજરામરસ્વરૂપ બનાવનારા તે અમૃતતુલ્ય બની જાય છે. જગતના જીવોની સાથે નિઃસ્વાર્થ આત્મીયભાવ જેટલા પ્રમાણમાં વિસ્તાર પામે છે, તેટલા પ્રમાણમાં આ મૈત્રી આદિ ભાવો આપો આપ વિસ્તારને પામે છે. એટલે મૈત્રી આદિ ભાવો વિકાસવાનો પણ વાસ્તવિક ઉપાય નિઃસ્વાર્થ આત્મીયભાવને વિસ્તારવો તે છે, આ આત્મીયભાવ જ્યારે પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે, ત્યારે જગતના તમામ જીવોની સાથે 'આત્મસમદર્શિત્વ' સહજ બને છે.

શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિઓમાં એ ભાવ સંપૂર્ણપણે પ્રગટ થઇ ચૂક્યો છે. એમને નમવાથી, એમની કૃપાથી આપણામાં પણ એ ભાવ પ્રગટે છે અને સ્થિર બને છે. આ રીતે શ્રી પંચપરમેષ્ઠિ ભગવંતોને નમસ્કાર કરવામાં આપણું મુખ્ય ધ્યેય આપણા આત્મામાં આત્મસમદર્શિત્વનો ભાવ પ્રગટાવવાનું હોવું જોઈએ. જેમ પ્રગટેલો દીવો પોતાના આલંબનથી બીજા અપ્રગટ દીવાને પણ પ્રગટાવે છે, તેમ પરમેષ્ઠિઓના આલંબનથી આપણામાં એ ભાવ પ્રગટે છે. માટે એ ભાવ પ્રગટાવવા જ્યારે આપણે પરમેષ્ઠિઓને નમીએ છીએ ત્યારે આપણો નમસ્કાર વાસ્તવિક લક્ષ્યપૂર્વકનો બને છે, અને એ જ ખરો ભાવનમસ્કાર છે. આ નમસ્કાર મોક્ષનું અવંધ્ય બીજ છે. આપણા આત્મામાં તેનાથી અવશ્ય મોક્ષનું બીજારોપણ થાય છે.

શુદ્ધ અંતઃકરણથી સર્વનું હિત ઈચ્છવું, સર્વનું સુખ ઈચ્છવું, સર્વને ક્ષમા આપવી, સર્વની ક્ષમા માગવી, સર્વને પરમમિત્ર માનવા, સર્વનું દુઃખ નાશ પામો ! એમ ઈચ્છવું, એ સઘળું આત્મસમદર્શિત્વનો ભાવ કેળવવા માટે જરૂરી છે.

અનાદિ અસમદર્શિત્વનો ભાવ પલટાવવા માટે એકાગ્રતા અને ઉપયોગ પૂર્વક સતત પુરુષાર્થ કેળવીને આત્મસમદર્શિત્વનો ભાવ કેળવવાની જરૂર છે. આત્મ દર્શનમાં એ મોટો ભેદ [illegible] છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માની એ [illegible] ભાવભક્તિ છે. તમામ જીવોનું ભલું ઈચ્છવું, એ પરમાત્માએ મોટો હિત [illegible] હતી. સર્વ ભવ્યજીવોના એ સુખના આધાર હતા. પરમાત્માના એ આશયને સમજવું એ જ [illegible] ભક્તિનો ઉપયોગ [illegible] છે. ભક્તિકાર એટલે [illegible] ભક્તિના [illegible] તમામ [illegible] પણ [illegible] સિદ્ધિ માટે છે.

[illegible]

મૂળ અનાત્મસમદર્શિત્વ છે અને સર્વ મંગળોનું મૂળ પરમાત્મસમદર્શિત્વ છે. તેથી નવકારની આરાધનામાં મુખ્ય ઉદ્દેશ 'આત્મસમદર્શિત્વ' અને 'પરમાત્મસમદર્શિત્વ'ના ભાવને પામવાનો હોવો જોઇએ. એના પરિણામે ઉભયલોકના સુખનો લાભ થવો એ મહામંત્રની સાધનાનું ફલ છે. એ રીતે પ્રયોજન અને ફલ વચ્ચે રહેલું અંતર તપાસતાં સમજાશે કે નવકાર ગણતી વખતે પાપનાશ અને મંગલનું આગમન પ્રયોજન તરીકે રહેવું જોઈએ. એ બંનેને ઉદ્દેશીને નવકાર ગણવો–ગણાવવો જોઈએ.

પાપનાશનો અર્થ અહીં પાપબીજનો નાશ સમજવાનો છે. પાપનું બીજ એટલે જ અનાત્મસમદર્શિત્વ. મંગલનું આગમન એટલે પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ. તેનું બીજ પરમાત્મસમદર્શિત્વનો ભાવ છે. અંશથી પણ તે બંને પ્રકારનો ભાવ જો નવકારની આરાધના વડે ન વિકસે તો નવકાર નિષ્ફળ છે. પ્રયોજન વિના મંદબુદ્ધિ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. તેથી નવકારનાં બંને પ્રયોજન નક્કી કરીને તેની આરાધના થાય, તો જ તે પ્રવૃત્તિમાં વેગ આવે અને તેના ફલના ભાગી અધિકારી થઈ શકાય. અર્થાત્ આ રીતે સમજીને વિધિપૂર્વક આરાધેલો આ મહામંત્ર અવશ્ય મોક્ષસુખનું કારણ બને છે અને જ્યાં સુધી મોક્ષ ન મળે ત્યાં સુધી પણ આ લોકમાં સર્વત્ર પ્રશસ્ત અર્થ, કામ, આરોગ્ય, અને અભિરતિ (આનંદ મંગળ) થાય છે. પરલોકમાં પણ અથવા મનુષ્યની ઉત્તમગતિ, સુકુળ અને બોધિ વગેરેને

[illegible] અને વિવિધ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] છે.[1]

'મહાવીરનો [illegible]' [illegible] આ પુસ્તકમાં પ્રવેશ કરવા માટે અહીં આટલી ભૂમિકા પર્યાપ્ત છે. [illegible] [illegible] વિશેષ [illegible] [illegible] [illegible] આ પુસ્તકમાં [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી, પણ મહાવીરનો [illegible] [illegible] [illegible] ત્યાં સુધી [illegible] ન [illegible] ત્યાં સુધી વિવેચન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

આ [illegible] [illegible] [illegible] પૂ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પૂરું થયું છે. [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

૧—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥
—[illegible] [illegible]

આ મહામંત્રને સૂત્રરૂપે ગુંથ્યો, જેમણે આ મહામંત્રને જીવનમાં ઉતાર્યો, પ્રચાર્યો અને જેમણે અવિચ્છિન્ન પરંપરાએ અહીં સુધી પહોંચાડ્યો, તે તમામ મહાનુભાવોને અનંતશઃ વંદના !

આ પુસ્તકના સમગ્ર લખાણમાં તથા પ્રવેશ નામના પ્રસ્તુત લેખમાં મતિમન્દતાદિના કારણે કંઈ પણ જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ લખાયું હોય તેનો મિચ્છામિ દુક્કડં દઈ વિરમું છું.

અંતમાં સૌ કોઈ નવકારના સાચા આરાધક બની, મહામંત્રની સાધનામાં એકતાર થઈ સ્વ-પરનું પરમકલ્યાણ સાધનારા બનો એજ શુભેચ્છા.

પિંડવાડા
(રાજસ્થાન)

મુનિ કુંદકુંદવિજય.

વિ. સં. ૨૦૧૭ દીપોત્સવી.
શ્રી મહાવીર નિર્વાણ કલ્યાણકદિન.

पणव-हरिया-रिहा, इह मंतह बीआणि सप्पहावाणि ।
सव्वेसिं तेसिं मूलो, इक्को नवकारवरमंतो ॥ १ ॥

અર્થ—પ્રણવ એટલે ૐકાર, માયા એટલે હ્રીંકાર અને અર્હં વગેરે પ્રભાવશાળી મંત્ર બીજો છે, તે સર્વનું મૂળ એક પ્રવર નવકારમંત્ર છે. અર્થાત્ ૐ હ્રીં અર્હં વગેરે મંત્ર બીજોના મૂળમાં શ્રીનવકારમંત્ર રહેલો છે.

મહામંત્રની સાધના

(બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાંથી)

જૈનકુળમાં જન્મેલી વ્યક્તિઓને મહામંત્રનો મહિમા વારંવાર સાંભળવા મળે છે પરંતુ તે મોટે ભાગે શ્રુતિ રૂપ હોય છે. [illegible] આવશ્યક એવી ઘણી બાબતોથી મોટે ભાગે અજાણ્યા હોય છે. તેથી સાધના કરવા છતાં તેનું [illegible] પરિણામ [illegible] આવતો નથી. સાધના માટે [illegible]. એક સાધક, [illegible] સાધન, [illegible] સાધના [illegible]. આ પુસ્તકમાં [illegible] જ્ઞાન [illegible] પ્રયત્ન થયો છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રકાશકનું નિવેદન

'મહામંત્રની સાધના'ની આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે. આ જ પુસ્તકની પહેલી અને બીજી આવૃત્તિની મળીને કુલ ચાર હજાર નકલો ફક્ત આઠ માસમાં ખપી જતાં તેની જોરદાર માગ ઊભી રહેવાથી, તેની આ ત્રીજી આવૃત્તિની ચાર હજાર નકલો કઢાવી છે, જે પ્રગટ થતા પૂર્વે લગભગ ખપી ગઈ છે. મતલબ કે ફક્ત આઠ મહિનામાં આ પુસ્તકની આઠ હજાર નકલો ખપી ગઈ છે, જે તેમાંની વસ્તુની ઉપયોગિતા તેમજ હૃદયસ્પર્શિતાનો સંગીન પુરાવો છે.

પરમ પૂજ્ય પંન્યાસજી ભગવંત શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવરશ્રીના શિષ્ય પૂ. મુનિરાજ શ્રી કુંદકુંદવિજયજી મહારાજશ્રીએ આ પુસ્તકમાં-મંત્રાધિરાજ શ્રીનવકાર પ્રત્યે શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને આંતરિક પક્ષપાત પ્રગટે તે માટે વિવિધ રીતે સરળ અને રોચક ભાષામાં અનુમોદનીય તત્ત્વ પીરસ્યું છે.

શ્રીનવકારમાં કૃતજ્ઞતા, પરાર્થતા, આત્મસમદર્શિતા અને પરમાત્મસમદર્શિતાનું સ્થાન કેવું છે. તે આ પુસ્તકના '**પ્રવેશમાં**' લેખકશ્રીએ સારી રીતે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

મહામંત્રની સાધના માટેના પાઠ્યપુસ્તકની અનેકવિધ યોગ્યતાઓ જેનામાં છે, તેવું આ પુસ્તક ભાગ્યશાળીઓને શ્રીનવકારની સાધનામાં પૂરેપૂરું માર્ગદર્શક અને પ્રેરક બની રહેશે, તે તેમાં ગૂંથાએલા વિષયો અને તેની સ્પષ્ટતા જોતાં બરાબર સમજાય તેવું છે.

આ પુસ્તકમાં રજુ થયેલ પરમપૂજ્ય પં. શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવરશ્રીની મનનીય પ્રસ્તાવના વાચક વર્ગને મહામંત્રની સાધનામાં વેગ લાવવા માટે અવશ્ય ઉપયોગી નિવડશે.

શ્રી નવકારની સાધનામાં ઉપયોગી સામગ્રીથી સમૃદ્ધ આ પુસ્તક, એના વાચક મહાશયોની શ્રીનવકાર સાધનામાં સારી રીતે સહાયભૂત થાઓ એવી મંગલ કામના!

ડીસા
(બનાસકાંઠા)

મફતલાલ સંઘવી

વિષયાનુક્રમ

अर्हन्तो भगवन्त इन्द्रमहिताः
सिद्धाश्च सिद्धिस्थिताः
आचार्या जिनशासनोन्नतिकराः
पूज्या उपाध्यायकाः ।
श्रीसिद्धान्तसुपाठका मुनिवरा
रत्नत्रयाराधकाः
पञ्चैते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं
कुर्वन्तु वो मङ्गलम् ॥ १ ॥

—ઇન્દ્રો વડે પૂજા એલા અરિહંત ભગવંતો, સિદ્ધિસ્થાનમાં રહેલા સિદ્ધ ભગવંતો, જિનશાસનની ઉન્નતિ કરનારા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતો, શ્રી સિદ્ધાન્તને સારી રીતે ભણાવનારા ઉપાધ્યાય ભગવંતો અને રત્નત્રયને આરાધ કરનારા મુનિ મહંતો, એ પાંચ પરમેષ્ઠિઓ પ્રતિદિન તમારું મંગળ કરો. (૧)

—: પ્રણિધાન :—

હે પરમ મંગળ નવકાર ! તારા ચરણે આવેલો હું એટલું જ માગું છું કે તારા અચિન્ત્ય પ્રભાવથી નિયમિત અખંડ રીતે ઉત્સાહથી અને એકાગ્રતા સાથે પરમપદની પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશથી તને આરાધવાનું સામર્થ્ય મારામાં પ્રગટો, મને બીજું કશું જ જોઈતું નથી.

પ્રતિવર્ષ નિર્વિઘ્નપણે [illegible]
છે. મહામંત્રને, નિમિત્ત [illegible] ભૂમિકામાં [illegible]
ખૂબ ઉત્સાહ પ્રેરે છે અને એ સાંભળી માર્ગદર્શનની તીવ્ર
અભિલાષા સેવી રહ્યા છે. તેથી એ વિભાગમાં જેટલું બને
સ્પષ્ટીકરણ થાય તે ખાસ તેના અર્થીઓ માટે લાભનું કારણ
છે. વસ્તુતઃ તો મહામંત્રની આરાધના કરતાં કરતાં જ આગળ
આગળનું માર્ગદર્શન સમજવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે.
આ મહામંત્ર એવો પ્રભાવશાળી છે કે—

તેને શુદ્ધ હૃદયથી સમર્પિત થયા પછી જે વખતે જે
પ્રકારની જેટલી સહાયતા આપણને જોઈએ તે સહાયતા
આપવા માટે હંમેશાં તે જાગૃત રહે છે. એનું મનન કરવા
માત્રથી તે આપણું રક્ષણ કરે છે.

અહીં પ્રાથમિક ભૂમિકાના આરાધકોને ઉપયોગી થાય
એ દૃષ્ટિએ માર્ગદર્શન આપવાનો અલ્પ પ્રયાસ કરવામાં
આવે છે. અધિક માર્ગદર્શન તો આ વિષયનાં અનુભવી
પુરુષો પાસેથી મેળવવા અમારી ખાસ ભલામણ છે.

શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ માટેની પૂર્વભૂમિકા.

મકાનનો પાયો બરાબર મજબૂત હોય તો જ મકાન
સ્થિર ટકી શકે અને તેમાં વસનારા મનુષ્યો નિર્ભયપણે
વસવાટ કરી શકે. તે જ રીતિએ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના
જાપમાં ચિત્તની સ્થિરતા કરવા માટે તેના પાયાના ગુણોને
બરાબર દૃઢ બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એટલે કે

'मन्नेहं अज्ज मए, [illegible] ।
पंचनमुक्कारो, अचिंतचिंतामणी पवरो ॥ १ ॥'

—હું માનું છું કે મને આજે [illegible] અચિન્ત્ય ચિંતામણિ જેવો પંચ પરમેષ્ઠિઓનો નમસ્કાર પ્રાપ્ત થયો.

'जिणसासणस्स सारो, चउदसपुव्वाण जो समुद्धारो ।
जस्स मणे नवकारो, संसारो तस्स किं कुणइ ? ॥ २ ॥

—નવકાર એ જિન શાસનનો સાર છે, ચઉદ પૂર્વોના સમ્યગ્ ઉદ્ધાર છે. નવકાર જેના મનને વિષે સ્થિર છે તેને સંસાર શું કરે? અર્થાત કાંઈ પણ કરવા સમર્થ નથી

'सेयाणं परं सेयं, मंगल्लाणं च परममंगल्लं ।
पुन्नाणं परमपुन्नं, फलं फलाणं परमरम्मं ॥ ३ ॥'

—નમકાર એ સર્વ શ્રેયોમાં પરમ શ્રેય છે, સર્વ માંગલિકને વિષે પરમ માંગલિક છે, સર્વ પુણ્યોને વિષે પરમ પુણ્ય છે અને સર્વ ફલોને વિષે પરમ રમ્ય ફળ છે.

'एसो जणओ जणणी य, एस एसो अकारणो बंधू ।
एसो मित्तं एसो, परमुवयारी नमुक्कारो ॥ ४ ॥'

—આ નવકાર એ પિતા છે, નવકાર એ માતા છે, આ નવકાર એ અકારણ બન્ધુ છે અને આ નવકાર એ પરમોપકારી મિત્ર છે.

'थंभेइ जलं जलणं, चिंतियमित्तोवि पंचनवकारो ।
अरिमारिचोरराउल-घोरुवसग्गं पणासेइ ॥ ५ ॥'

—[illegible]

'हरइ दुहं कुणइ सुहं, जणइ जसं सोसए भवसमुद्दं ।
इहलोयपरलोइय-सुहाण मूलं नमुक्कारो ॥ ६ ॥'

[illegible]

'[illegible] ॥ ७ ॥'

[illegible]

'[illegible] ॥ ८ ॥'

[illegible]

—હજારો પાપોને કરનારા તથા સેંકડો જંતુઓને હણનારા તિર્યંચો પણ આ મંત્રની સારી રીતિએ આરાધના કરીને સ્વર્ગને પામ્યા છે.

अहो पंचनमस्कारः, कोप्युदारो जगत्सु यः ।
संपदोऽष्टौ स्वयं धत्ते, दत्तेऽनन्तास्तु ताः सताम् ॥ १८ ॥'

—અહો! આ જગતમાં પંચ નમસ્કાર કોઈ વિશિષ્ટ ઉદાર છે, કે જે પોતે આઠ જ સંપદાને ધારણ કરે છે, છતાં સત્પુરુષોને તે અનંત સંપદાઓને આપે છે.

'त्वं मे माता पिता नेता, देवो धर्मो गुरुः परः ।
प्राणाः स्वर्गोऽपवर्गश्च, सत्त्वं तत्त्वं मतिर्गतिः ॥ १९ ॥'

—તું મારે ઉત્કૃષ્ટ માતા છે, પિતા છે, નેતા છે, દેવ છે, ધર્મ છે, ગુરુ છે, પ્રાણ છે, સ્વર્ગ છે, અપવર્ગ છે, સત્ત્વ છે, તત્ત્વ છે, મતિ છે, અને ગતિ છે.

'એક જ અક્ષર એકચિત્ત, સમર્યાં સંપત્તિ થાય ।
સંચિત સાગર સાતનાં, પાતિક દૂર પલાય ॥૨૦॥
'સકલ મંત્ર શિર મુકુટમણિ, સદ્‌ગુરુ ભાષિત સાર ।
સો ભવિયાં મન શુદ્ધશું, નિત્ય જપિયે નવકાર ॥૨૧॥
'શ્રી નવકાર સમો જગિ, મંત્ર ન યંત્ર ન અન્ય ।
વિદ્યા નહિ ઔષધ નહિ, એહ જપે તે ધન્ય ॥
કષ્ટ ટલ્યાં બહુ એહને, જાપે તુરત કિદ્ધ ।
એહના ધ્યાનની વિદ્યા, નમિ વિનમિને સિદ્ધ. ॥૨૨॥

[illegible] ભાવે [illegible] ।
[illegible] નહીં દેખા [illegible], [illegible] ભાવે [illegible] ॥
[illegible] પુરાવું આવે છે, ગર્વ છે [illegible] પ્રમાણુ ।
[illegible] સમ્યગ્દર્શન, છે પદ ખુદા [illegible]
[illegible] ને લાગે, [illegible] દેખવું [illegible] ।
નમસ્કાર મહિમાવંત [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible]

[illegible]

મૈત્રી આદિ ભાવનાગર્ભિત શ્લોકો

શ્રી [illegible]

[illegible]

'શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ,
પરહિતનિરતા ભવન્તુ ભૂતગણાઃ ।
દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશં,
સર્વત્ર સુખી ભવતુ લોકઃ ॥ ૧ ॥'

— [illegible]

[illegible]

'પરહિતચિન્તા મૈત્રી,
પરદુઃખવિનાશિની તથા કરુણા ।
પરસુખતુષ્ટિર્મુદિતા,
પરદોષોપેક્ષણમુપેક્ષા ॥ ૨ ॥'

— [illegible]

[illegible]

છે, અન્ય જીવો સુખ પામે તેમાં સંતોષ પામવો એ પ્રમોદભાવના છે, અને પરના દોષોની ઉપેક્ષા કરવી એ માધ્યસ્થ્ય ભાવના છે. ચિત્તના ક્લેશને ટાળવા માટે આ ચાર ભાવનાઓ રામબાણ ઉપાય છે.

सर्वेऽपि सुखिनः सन्तु, सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत् ॥ ३ ॥'

—વિશ્વના સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાઓ, સર્વે નીરોગી હો, સર્વ પ્રાણીઓ મંગલને જુઓ, કોઈ દુઃખને ન પામો.

' विश्वजन्तुषु यदि क्षणमेकं,
साम्यतो भजसि मानस मैत्रीम् ।
तत्सुखं परममत्र परत्रा—
प्यश्नुषे न यदभूत्तव जातु ॥ ४ ॥'

—હે મન ! તું સર્વ પ્રાણી ઉપર સમતાપૂર્વક એક ક્ષણવાર પણ પરહિતચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ ભાવીશ તો તને આ ભવ અને પરભવમાં એવું સુખ મળશે કે જે તેં કદી અનુભવ્યું પણ નહિ હોય.

' मा कार्षीत् कोपि पापानि,
मा च भूत् कोपि दुःखितः ।
मुच्यतां जगदप्येषा,
मतिर्मैत्री निगद्यते ॥ ५ ॥'

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

ખમાવો' એમ પ્રાર્થું છું, મારે સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવ છે, કોઈની સાથે મારે વૈર-વિરોધ નથી.

'दुःस्थां भवस्थितिं स्थेम्ना, सर्वजीवेषु चिन्तयन् ।
निसर्गसुखसर्गं ते–प्वपवर्गं विमार्गयेत् ॥ १० ॥'

—'આ ભવસ્થિતિ અત્યંત દુઃખદાયક છે.' એમ સર્વે જીવોને વિષે સ્થિરતા પૂર્વક વિચારતો સાધક જ્યાં સ્વાભાવિક સુખની જ સૃષ્ટિ છે, એવો મોક્ષ સર્વને મળો એવી પ્રાર્થના કરે.

'मैत्रीपवित्रपात्राय, मुदितामोदशालिने ।
कृपोपेक्षाप्रतीक्षाय, तुभ्यं योगात्मने नमः ॥ ११ ॥'

—મૈત્રીના પવિત્ર ભાજનભૂત, મુદિતાથી પ્રાપ્ત થયેલા સદાનન્દ વડે શોભતા અને કરુણા તથા માધ્યસ્થ્ય વડે જગતપૂજ્ય બનેલા યોગસ્વરૂપ હે વીતરાગ! તમને મારો નમસ્કાર હો!

'सत्त्वेषु मैत्रीं गुणिषु प्रमोदं,
क्लिष्टेषु जीवेषु कृपापरत्वम् ।
मध्यस्थभावं विपरीतवृत्तौ,
सदा ममात्मा विदधातु देव ! ॥ १२ ॥'

—હે દેવ! મારો આત્મા નિરંતર જગતના જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવને, ગુણવાન આત્માઓ પ્રત્યે પ્રમોદ-ભાવને, દુઃખી જીવો પ્રત્યે કરુણાભાવને અને પાપી જીવો પ્રત્યે મધ્યસ્થભાવને ધારણ કરો, એમ હું આપની પાસે પ્રાર્થના કરું છું.

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સર્વ વિશ્વમાં શાન્તિ પ્રગટો, થાઓ સૌ કોનું કલ્યાણ;
સર્વલોકમાં સત્ય પ્રકાશો, દિલમાં પ્રગટો શ્રી ભગવાન.(૨૩)
શાન્તિ તુષ્ટિ પુષ્ટિ પામો, જીવો પામો મંગળમાળ;
આત્મિક ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પામો, પામો સર્વે પદ નિરવાણ.(૨૪)

આ રીતે મૈત્રી આદિ ભાવનાથી ભાવિત થયા પછી વજ્રપંજર સ્તોત્રથી આત્મરક્ષા કરવી.

'श्रीआत्मरक्षाकरं वज्रपञ्जराख्यं महास्तोत्रम्'

[શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનો વિધિપૂર્વક જાપ કરનાર મહાનુભાવ પુણ્યાત્માઓ જાપના આરંભમાં આ સ્તોત્ર વડે મુદ્રાઓ સહિત સ્વશરીરની રક્ષા કરવી. મુદ્રાઓ ગુરુગમથી શીખી લેવી. આત્મરક્ષાપૂર્વક જાપ કરવાથી અનેક ફાયદાઓ થાય છે.]

'ॐ परमेष्ठिनमस्कारं, सारं नवपदात्मकम् ।
आत्मरक्षाकरं वज्र-पञ्जराभं स्मराम्यहम् ॥ १ ॥'
'ॐ नमो अरिहंताणं, शिरस्कं शिरसि स्थितम् ।
ॐ नमो सव्वसिद्धाणं, मुखे मुखपटं वरम् ॥ २ ॥'
'ॐ नमो आयरियाणं, अङ्गरक्षातिशायिनि ।
ॐ नमो उवज्झायाणं, आयुधं हस्तयोर्दृढम् ॥ ३ ॥'
'ॐ नमो लोए सव्वसाहूणं, मोचके पादयोः शुभे ।
एसो पंचनमुक्कारो, शिला वज्रमयी तले ॥ ४ ॥'

' [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ॥ ५ ॥'

' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ॥ ६ ॥'

' [illegible] [illegible], [illegible] ।
[illegible], [illegible] [illegible] ॥ ७ ॥

' [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]–[illegible] [illegible] ॥ ८ ॥'

[illegible]

[illegible]

[illegible]

'ॐ नमो लोए सव्व साहूणं।' આ મંત્રને પગમાં શોભતી, મંગલકારી મોજડીઓ જાણવી (બોલતાં બે પગ નીચે હાથ સ્પર્શવો.) અને 'एसो पंचनमुक्कारो।' આ મંત્રને પગતળે શોભતી વજ્રની શિલાના આસને સમજવો. (બોલતાં જે આસન પર બેઠા હોય તેને હાથથી સ્પર્શ કરતાં મનમાં વિચારવું કે હું વજ્રશિલા ઉપર બેઠો છું, તેથી જમીનમાંથી કે પાતાળમાંથી મને કોઈ વિઘ્ન નડી શકશે નહિ) (૪)

'सव्व-पावप्पणासणो।' આ મંત્રને ચારે દિશાઓમાં વજ્રમય કિલ્લારૂપ જાણવો, (બોલતાં એમ વિચારવું કે મારી ચારે તરફ વજ્રનો કોટ છે. બે હાથથી ચારે બાજુ કોટની કલ્પના કરતાં અંગુલી ફેરવવી.) 'मंगलाणं च सव्वेसिं।' આ મંત્રને ખેરના અંગારાની ખાઈ સમજવી. (બોલતી વેળા વિચારવું કે વજ્રના કોટની બહાર ચારે બાજુ ખેરના અગ્નિથી ખાઈ ભરેલી છે.) (૫)

'पढमं हवइ मंगलं।' આ મંત્રને કિલ્લા ઉપર વજ્રમય ઢાંકણ સમજવું, (બોલતી વેળા વિચારવું કે વજ્રમય કોટ ઉપર આત્મરક્ષા માટે વજ્રમય ઢાંકણ રહેલું છે. [આ પદને અંતે 'स्वाहा' મંત્ર પણ સમજી લેવો.] (૬)

પરમેષ્ઠિપદોથી પ્રગટ થયેલી મહાપ્રભાવશાળી આ રક્ષા સર્વ ઉપદ્રવોને નાશ કરનારી છે, એમ પૂર્વાચાર્યોએ કહેલું છે. (૭)

પરમેષ્ઠિપદો વડે આ રીતે જે નિરંતર આત્મરક્ષા

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] (૮)

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

सिद्धे सरणं पवज्जामि,
साहू सरणं पवज्जामि,
केवलिपन्नत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि ।'

ચાર વસ્તુઓ શરણરૂપ છે. સંસારના ભયથી બચવા માટે હું ચાર શરણ સ્વીકારું છું—(૧) અરિહંતોનું શરણ સ્વીકારું છું, (૨) સિદ્ધોનું શરણ સ્વીકારું છું, (૩) સાધુઓનું શરણ સ્વીકારું છું અને (૪) કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મનું શરણ સ્વીકારું છું.

પછી નીચેની ગાથા સ્થિરચિત્તે ભણવી.

'अरिहंतो मह देवो, जावज्जीवं सुसाहुणो गुरुणो ।
जिणपन्नत्तं तत्तं, इअ सम्मत्तं मए गहीअं ॥'

પ્રત્યેક ભવોમાં અરિહંત પરમાત્મા મારા દેવ છે, સુસાધુ ભગવંતો મારા ગુરુ છે, તેમજ સકલ જીવોનું હિત એ જ છે તત્ત્વ જેમાં એવો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત કથિત ધર્મ તેને જ હું તત્ત્વ માનું છું, આ જાતિનું સમ્યક્ત્વ મેં અંગીકાર કર્યું છે.

સાધકે સાધનાની શરૂઆતમાં ત્રણ કાલના ત્રણ જગતના સર્વ શ્રીનવકારસાધક ભવ્યાત્માઓની સાધનાની પણ ત્રિવિધે ત્રિવિધે ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરવી જોઈએ, આ રીતે જાપ શરૂ કરતાં પહેલાં નવકાર મંત્ર મહિમાગર્ભિત શ્લોકો, મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ, શ્રી વજ્રપંજર સ્તોત્રથી આત્મરક્ષા, પંચસૂત્રનું પ્રથમસૂત્ર, અમૃતવેલિની સજ્ઝાય,

[illegible]

[illegible]

> [illegible] ।
> [illegible] ॥

[illegible]

> [illegible] ।
> [illegible] ॥

[illegible]

> [illegible] ।
> [illegible] ॥

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનું બાહ્ય સ્વરૂપ

કોઈ પણ ક્રિયાનું સંપૂર્ણ ફળ મેળવવું હોય તો તેનું વિધિપૂર્વક આરાધન જરૂરી છે. ખેડૂત પણ વિધિ પૂર્વક વપન આદિની ક્રિયા કરે છે, તો જ ધાન્યરૂપી ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરવા માટે જેની આરાધના કરવી છે, તે વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. નવકાર મંત્ર બરાબર ભણાય-ગણાય તે માટે તેનું બાહ્ય અને આંતરિક સ્વરૂપ સમજી લેવાની જરૂર છે.

બાહ્ય સ્વરૂપ એટલે મંત્રનો અક્ષરદેહ. તે બરાબર જળવાઈ રહેવો જોઈએ. શ્રીનવકાર મંત્રમાં પદો ૯ છે. સંપદાઓ ૯ છે અને અક્ષરો ૬૮ છે. આ અડસઠ અક્ષરોમાં ગુરુ એટલે જોડાક્ષરો ૭ છે અને લઘુ એટલે સાદા અક્ષરો ૬૧ છે.

નવ પદોની ગણના.

શ્રીનવકાર મંત્રના નવ પદોની ગણના આ રીતે થાય છે.

नमो अरिहंताणं । એ પહેલું પદ.
नमो सिद्धाणं । એ બીજું પદ.
नमो आयरियाणं । એ ત્રીજું પદ.
नमो उवज्झायाणं । એ ચોથું પદ.
नमो लोए सव्वसाहूणं । એ પાંચમું પદ.

[illegible] ૧ કે [illegible] પદ.

[illegible] ૧ કે [illegible] પદ.

[illegible] ૧ કે [illegible] પદ.

[illegible] ૧ કે [illegible] પદ

[illegible]

(૧) [illegible] (૯) [illegible] । (૨) [illegible] (૩) [illegible] । (૪) [illegible] (૫) [illegible] । (૬) [illegible] (૭) [illegible] (૮) [illegible] (૧૦) [illegible] (૧૧) [illegible] (૧૨) [illegible] (૧૩) [illegible] (૧૪) [illegible] (૧૫) [illegible] (૧૬) [illegible] (૧૭) [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] આ ઉપરથી પદોનો [illegible]
કેટલો જરૂરી છે તે સમજી શકાશે.

સંપદા ૮.

સંપદા એટલે અર્થનું વિશ્રામસ્થાન. શાસ્ત્રમાં તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરવામાં આવી છે—सामस्त्येन पदाः—परिच्छिद्यतेऽर्थो याभिरिति संपदः—જેનાથી સંગત રીતે અર્થ જુદો પડાય તે સંપદા. આવી સંપદા નવકારમાં આઠ છે. પ્રથમના પાંચ પદની પાંચ, છઠ્ઠા સાતમા પદની એક અને છેલ્લાં બે પદોની બે એમ કુલ આઠ.

ગુરુ લઘુ અક્ષરો.

અક્ષરોની ગણનામાં જોડાક્ષરને એક જ ગણવાનો છે, દોઢ નહિ. આ રીતે નવકાર મંત્રના અક્ષરો ૬૮ થાય છે.

પ્રથમ પદ 'नमो अरिहंताणं'માં અક્ષરો સાત છે અને તે સાતેય લઘુ છે.

બીજા પદ 'नमो सिद्धाणं'મા અક્ષરો પાંચ છે તેમાં ચાર લઘુ છે અને એક ગુરુ છે. सिद्धाणं માં द्धा અક્ષર ગુરુ છે.

ત્રીજા પદ 'नमो आयरियाणं'માં અક્ષરો સાત છે, તે સાતેય લઘુ છે.

ચોથા પદ 'नमो उवज्झायाणं'માં અક્ષરો સાત છે, તેમાં છ લઘુ અને એક ગુરુ છે. उवज्झायाणं માં ज्झा અક્ષર ગુરુ છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* શ્રી અરિહંતનો આદ્ય અક્ષર અ અષ્ટાપદ તીર્થનું સૂચન કરે છે, શ્રી સિદ્ધનો આદ્ય અક્ષર સિ સિદ્ધાચળજીનું સૂચન કરે છે, આચાર્યનો આદ્ય અક્ષર આ આબુજીનું સૂચન કરે છે, ઉપાધ્યાયજીનો આદ્ય અક્ષર ઉ ઉજ્જયંત એટલે ગિરનારજીનું સૂચન કરે છે અને સાધુના આદ્ય અક્ષરમાં રહેલ સ સમેતશિખરજીનું સૂચન કરે છે.

શ્રીમચ્છંકરનું આંતરિક સ્વરૂપ.

नमो उवज्झायाणं એટલે (મારો) નમસ્કાર હો ઉપાધ્યાયોને.

नमो लोए सव्वसाहूणं એટલે (મારો) નમસ્કાર હો લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને.

एसो पंचनमुक्कारो આ પાંચને કરેલો નમસ્કાર.

सव्वपावप्पणासणो—સર્વ પાપનો પ્રણાશક છે.

मंगलाणं च सव्वेसिं—અને સર્વમંગલોમાં.

पढमं हवइ मंगलं—પ્રથમ મંગલરૂપ થાય છે.

શ્રીનવકાર મંત્રનો આ સામાન્ય શબ્દાર્થ થયો. હવે થોડાક તેનો ભાવાર્થ વિચારીએ. નવકારમાં સૌથી પ્રથમ 'नमो' પદ આવે છે, તેથી પ્રથમ તેનો વિચાર કરીશું.

'नमो' પદની વિચારણા

'नमो' એ નૈપાતિક પદ છે. તે એક પ્રકારનું અવ્યય છે. તે દ્રવ્ય અને ભાવ એ બન્ને પ્રકારના નમસ્કારનું સૂચન કરે છે. દ્રવ્ય-નમસ્કાર એટલે હાથ જોડવા, મસ્તક નમાવવું, ઘૂંટણે પડવું વગેરે. અને ભાવ—નમસ્કાર એટલે જેમને નમસ્કાર કરતા હોઈએ તેમના પ્રત્યે વિનય રાખવો, ભક્તિ રાખવી, ઉત્કટ આદર રાખવો. 'જેને હું નમસ્કાર કરું છું એ મોટા અને હું નાનો' એવી ભાવના પ્રગટ્યા સિવાય ભાવ નમસ્કાર થાય નહિ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

નમસ્કારની પંક્તિ 'નમો' [illegible] ગાંઠિક કર્મને ભેદ કરનારું પદ છે તેથી 'નમો' પદથી પ્રત્યક્ષ [illegible] સદા શાંતિ અને મુક્તિ પામવાનું છે.

વળી નવકારની આદિમાં રહેલ આ 'નમો' પદમાં ઓમ્ પણ સમાયેલો છે તે આ પ્રમાણે. 'નમો' પદમાં ન્+અ+મ્+ઓ એ ચાર વર્ણો છે. જો તે વર્ણોને ઉલટાવવામાં આવે તો ઓ+મ્+અ+ન્ એવો ક્રમ થશે. તેમાંના પ્રથમ બે વર્ણોના સંયોજનથી ઓમ્ ની નિષ્પત્તિ થાય છે.

સંસ્કૃત मनः પદના 'म' અને 'न' અક્ષરોનો જો વિપર્યય કરવામાં આવે તો नमः પદ થઈ જાય છે. એનો અર્થ એ છે કે જ્યારે આપણું બહિર્મુખ મન અંતર્મુખ બનશે એટલે કે બાહ્ય સંસાર તરફ દોડતું મન આંતર સન્મુખ થશે, ત્યારે આ नमो પદ પ્રગટશે.

નમસ્કાર મહામંત્રમાં આ नमो પદનું છ વખત

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આ રીતે પંચપરમેષ્ઠિને ઓળખાવનારા ગુણો ૧૨+૮ +૩૬+૨૫+અને ૨૭ મલી કુલ ૧૦૮ થાય છે. પરમેષ્ઠિઓના ગુણોનું વારંવાર ચિંતન કરવાથી આપણું મન નવકારમાં એકાગ્ર બનતું જાય છે.

નમસ્કારના પ્રથમ પાંચ પદોથી આ પાંચ પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર થાય છે, તેથી જ તેને પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર, પરમેષ્ઠિ મંત્ર, પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર કે પંચપરમેષ્ઠિ મંત્ર કહેવામાં આવે છે.

પંચનમસ્કાર એટલે પાંચને કરાયેલો નમસ્કાર. તેનો બીજો અર્થ પંચાંગ નમસ્કાર પણ થાય છે. પંચાંગ નમસ્કાર એટલે બે હાથ, બે ઢીંચણ અને મસ્તક મલી પાંચ અંગોને ભેગાં કરીને કરવામાં આવતો નમસ્કાર.

નમસ્કારની ચૂલિકાનો વિચાર

પંચ નમસ્કાર કેવો છે ? તે માટે પછીનાં ચાર પદોમાં એટલે કે ચૂલિકામાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે—આ પાંચને કરેલો નમસ્કાર સર્વ પાપનો પ્રણાશક છે. પ્રણાશક એટલે અત્યંત નાશ કરનાર–જડમૂળથી પાપને ઉખેડી નાખનાર. સામાન્ય ઉપર ઉપરથી નાશ થયો હોય તો વસ્તુ ફરી ઉત્પન્ન થાય, પણ જેનો અત્યંત નાશ કે મૂળથી નાશ થયો હોય તે ફરી કદી પણ થાય નહિ.

મનુષ્યને જે દુઃખ, કષ્ટ અને આપત્તિનો અનુભવ થાય છે, તે અશુભ કર્મના ઉદયને લીધે થાય છે, પરંતુ

એમના બતાવેલા માર્ગે પ્રયાણ કરીને અનેક આત્માઓ પોતાનું શાશ્વતપદ પ્રાપ્ત કરે છે અને અજરામર બને છે. ભવિષ્યમાં પણ આ મોક્ષમાર્ગનો પ્રવાહ ચાલુ રહે તે માટે શ્રીઅરિહંત પરમાત્માઓ તીર્થની સ્થાપના કરે છે અને એ તીર્થના આલંબનથી અનેક ભવ્યાત્માઓ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે. ટૂંકાણમાં સર્વ કાલમાં મોક્ષનો માર્ગ ચાલુ રહે છે. તેમાં મુખ્ય ફાળો શ્રીઅરિહંત પરમાત્માઓનો હોય છે અને એથી એમનો ઉપકાર અજોડ અને મહાન બની જાય છે. એવા ઉપકારી અરિહંતોને નમસ્કાર કરવાથી કૃતજ્ઞતા નામનો ગુણ પ્રગટ થાય છે.

શ્રી સિદ્ધોનું અવિનાશિપણું.

(૨) સિદ્ધ પરમાત્માઓનો મુખ્ય ગુણ અવિનાશિપણું છે, શ્રીસિદ્ધ પરમાત્માનો આ અવિનાશિપણાનો ગુણ સમગ્ર મુમુક્ષુ આત્માઓનું લક્ષ્યબિન્દુ છે. શ્રીઅરિહંત પરમાત્માઓ પણ દીક્ષા અંગીકાર કરતી વખતે સિદ્ધપદને નમસ્કાર કરે છે અને જગતને સિદ્ધપદને માર્ગે દોરે છે. માટે જ અનુપમ ઉપકારી તરીકે તેમની ગણત્રી થાય છે. જગતના

તમામ પદાર્થો ઉપર કાળની અસર છે. આ એક જ પદ એવું છે, કે જેના ઉપર કાળની પણ અસર નથી. આ પદ પ્રાપ્ત કર્યા પછી જીવ પોતાના સ્વરૂપને કદી પણ છોડતો નથી. માટે જ સિદ્ધપદ અવિનાશી કહેવાય છે. સિદ્ધ પરમાત્માઓના અવિનાશિ સ્વરૂપનો વિચાર જીવને સિદ્ધ બનવાની અચિંત્ય પ્રેરણા આપે છે, હિંમત આપે છે, દિલાસો આપે છે અને જીવનમાં છૂપાએલા વીર્યોલ્લાસમાં અપૂર્વ વૃદ્ધિ કરાવે છે. શ્રીસિદ્ધ પરમાત્માઓને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરવાથી આપણા આત્મામાં સત્તાગત રહેલું સિદ્ધપણુ ક્રમશઃ પ્રગટ થાય છે.

શ્રી આચાર્યોનો સદાચાર.

(૩) નમસ્કારમાં ત્રીજું પદ આચાર્યવર્યોનું છે મુમુક્ષુઓ માટે મોક્ષ એ સાધ્ય છે અને સદાચરણ એ સાધન છે કારણ વિના કાર્યની પ્રાપ્તિ થાય નહિ જેને મોક્ષની ઇચ્છા હોય તેણે મોક્ષના અનન્ય સાધનભૂત સદાચારને પર્ણું જીવનમાં અપનાવવો જ રહ્યો. આ ત્રીજા પદમાં રહેલા આત્માઓ પોતે સદાચારનું પાલન કરે છે અને જગતને પણ એ માર્ગે ચાલવાની સતત પ્રેરણા પોતાના જીવનથી અને ઉપદેશથી આપે છે. પંચાચારના પાલનમાં જગતના તમામ સુંદર આચારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ સદાચારનું પાલન અથવા તેના ઉપરનો પ્રેમ જીવમાં મોક્ષપ્રાપ્તિની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરાવે છે. તે સિવાય સદ્દગતિમાં ગમન કરવા માટે જીવ પાંગળો બની જાય છે. ત્રીજા પદને નમસ્કાર એટલે સદાચારની પૂજા, અથવા સદાચાર ઉપરના પ્રેમની

અભિવ્યક્તિ. સાચા ભાવથી સદાચાર કે સદાચારીને કરેલો નમસ્કાર કોઈ કાળે નિષ્ફળ જતો નથી.

શ્રી ઉપાધ્યાયોનો વિનય.

(૪) નમસ્કારમાં ચોથું પદ ઉપાધ્યાય ભગવંતોનું છે. એમનો મુખ્ય ગુણ વિનય છે. આ વિનય ગુણ મોક્ષમાર્ગમાં ઘણો ઉપયોગી છે. એના વિના મોક્ષમાર્ગમાં એક ડગલું પણ આગળ વધી શકાતું નથી. ખરી રીતે વિનયથી જ મોક્ષ-માર્ગની શરૂઆત થાય છે. નમસ્કાર પણ એક પ્રકારનો વિનય જ છે. વિનય વિના ઉત્તમ પ્રકારની વિદ્યા—એટલે મોક્ષ મેળવવાની વિદ્યા પ્રાપ્ત થતી નથી અને એ વિદ્યા—વિજ્ઞાન વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ કદી પણ થતી નથી. નાના મોટા સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનય છે. આ ચોથા પદમાં રહેલા આત્માઓ વિનયગુણનું પાલન કરે છે અને બીજાને પણ વિનયગુણનું શિક્ષણ આપે છે. આ પદને નમસ્કાર એટલે વિનયગુણને નમસ્કાર. આત્મિક ગુણોની પ્રાપ્તિમાં એવો નિયમ છે, કે જે ગુણને આત્મા હાર્દિક રીતે ઇચ્છે છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવા ખરા અંતઃકરણથી પ્રયાસ કરે છે, તે ગુણ તેનામાં પ્રગટ થયા વિના રહેતો નથી. ગુણો બહારથી આવતા નથી, અંદરથી જ પ્રગટે છે. તે માટે હૃદયની સચ્ચાઈ પૂર્વકની તીવ્ર તાલાવેલી જોઈએ. આ પદને નમસ્કાર કરવાથી વિનયગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે આ વિનયગુણ એટલે બાહ્ય—અભ્યંતર સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિસિદ્ધિઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન. વિનયગુણની પ્રાપ્તિ માટે ગુણી આત્માઓને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરવો જોઈએ. ભાવનમસ્કાર એટલે તે ગુણને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર તાલાવેલી પૂર્વકની મન, વચન, કાયાની શુભ પ્રવૃત્તિ.

શ્રી સાધુઓનું સહાયપણું.

(૫) શ્રીનમસ્કારમાં પાંચમું પદ સર્વ સાધુઓનું છે. પ્રાપ્ત થએલી શક્તિ અને સામગ્રીનો જો સદુપયોગ કરવામાં ન આવે, તો તે શક્તિ દિન-પ્રતિદિન હીન-ક્ષીણ બનતી જાય છે અને તેનો યોગ્ય સદુપયોગ કરવામાં આવે તો તે શક્તિ અને સામગ્રી ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ તીવ્ર-તેજસ્વી બનતી જાય છે. કોઈને પણ સહાય કરવાની જેનામાં વૃત્તિ નથી, એનામાં સાધુતા કદી પણ ઝલકી શકતી નથી. એટલું જ નહિ, પણ પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિનો સદુપયોગ ન કરવાથી જીવ એવા પ્રકારનું આવરણ ઉપાર્જન કરે છે, કે તેના યોગે તેને ભવિષ્યમાં અધિક પ્રકાશ મળતો અટકી જાય છે અને પ્રાપ્ત થએલી શક્તિઓ પુનઃ મેળવવાની ભૂમિકા પણ નષ્ટ થાય છે. આ રીતે પ્રાપ્ત શક્તિનો સદુપયોગ ન કરવો તે પરિણામે પોતાના જ અહિતમાં પરિણમે છે. સાધુપદને પ્રાપ્ત થયેલો વિવેકી આત્મા પ્રકૃતિના આ સનાતન નિયમને સારી રીતે જાણતો હોવાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ તમામ શક્તિઓને સ્વપરનું અહિત ન થાય, કિન્તુ હિત થાય તે રીતે સતત સત્કાર્યોમાં જોડી દે છે. પરના હિતકાર્યમાં એને કદી પણ થાક લાગતો નથી, કારણ કે પારકાના હિતમાં જ તેને પોતાનું હિત બરાબર સમજાઈ ગયું હોય છે.

અનાદિથી આ જીવ અશુદ્ધ વૃત્તિઓથી ખરડાયેલો છે, તેથી સ્વાર્થવૃત્તિ તેનામાં સહજ છે. એ સ્વાર્થવૃત્તિ જ જીવનમાં રહેલી પશુતાનો અંશ છે. એના યોગે જ જગતમાં અનેક પ્રકારની અથડામણો અને સંઘર્ષો ઊભા થાય છે, જ્યારે

બીજાને સહાય કરવાની વૃત્તિ એ હિંગનાનું અંગ છે ભાવ ઐશ્વર્યની સુવાસ છે. આ સહાયવૃત્તિ સહજ નથી, કેળવવાની ચીજ છે. ઘણા કાલ સુધી આદર અને સત્કાર પૂર્વકના સતત અભ્યાસ વિના તે સ્થિર થતી નથી. જીવનમાં આ સહાયવૃત્તિને -બીજાને સહાયક થવાની વૃત્તિને જગાડવાનો અમોઘ ઉપાય સાધુપદને ભાવથી નમસ્કાર કરવો તે છે. આ સહાયવૃત્તિ જગાડવાથી સ્વાર્થ વૃત્તિનો વિલોપ થાય છે.

કાર્ય-કારણની સનાતન વ્યવસ્થા

તાત્પર્ય એ છે કે-સેવા ગુણ (સહાય-વૃત્તિ)ના વિકાસ વિના સાચો વિનય ગુણ પ્રગટી શકતો નથી. વિનય ગુણનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે-તેમાં બાહ્ય સેવા અને હૃદયનો પ્રેમ, આ બન્ને વસ્તુ જોઈએ. ત્યારે જ તે વિનય સાચા ગુણરૂપ બની શકે. વિનયગુણના વિકાસ વિના સદાચારની વિદ્યા-મોક્ષ માર્ગનું સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી અને સદાચારની વિદ્યા-મોક્ષ માર્ગના સાચા જ્ઞાન વિના સદાચારનું પૂર્ણ પાલન થઈ શકતું નથી. સદાચારના પૂર્ણ પાલન સિવાય સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિની અભિલાષા અરિહંત પદની આરાધના વિના શકય નથી, આ રીતે એક અપેક્ષાએ પાંચે પદો કાર્ય-કારણરૂપ હોવાથી સમાન આદરણીય બને છે. કાર્યસિદ્ધિની ઇચ્છાવાળો સાચા કારણોની કદી પણ ઉપેક્ષા કરે નહિ. એટલું જ નહિ, પણ વાસ્તવિક કારણોના સેવનમાં જ પોતાનું તમામ પરાક્રમ ફોરવે. વાસ્તવિક કારણોમાં મંડ્યા રહેવું એ જ કાર્યસિદ્ધિનો અમોઘ મંત્ર છે. હંમેશાં સેવન કારણોનું કરવાનું હોય છે. કાર્ય તો એના કાળે આવીને ઊભું રહે છે.

એક ગામથી બીજે ગામ જવું હોય, ત્યાં વચ્ચે ચાલવાની ક્રિયા ગામપ્રાપ્તિમાં કારણ છે. પ્રયાણનું કામ ચાલુ હોય તો ગામ પોતાની મેળે આવીને ઊભું રહે છે, તેવી જ રીતે નિશ્ચયને લક્ષ્યમાં રાખીને વાસ્તવિક કારણોના આસેવનમાં મંડ્યા રહેવાથી એના ફળરૂપે જે કાર્ય થવાનું છે, તે તેના કાળે આવીને ઊભું રહે જ છે. એ પ્રમાણે જ કાર્ય–કારણની સનાતન વ્યવસ્થા છે.

નમસ્કાર એક મહાન શક્તિ

પંચપરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરવાથી જેમ સહાયવૃત્તિ, વિનય, સદાચાર, અવિનાશીપણું અને પરોપકાર, વગેરે લોકોત્તર ગુણો પ્રત્યે પ્રેમ જાગે છે, તેમ બીજા પણ અનેક લાભો થાય છે, ખરી રીતે આ પંચ નમસ્કાર એક મહાન શક્તિ છે, અથવા શક્તિનો પુંજ છે, પ્રતિપક્ષી વસ્તુને હઠાવવા માટે હંમેશાં શક્તિની જરૂર પડે છે.

મોહ એ જ જીવનો ખરેખરો શત્રુ છે.

અનાદિકાલથી આ જીવનાં સાચાં પ્રતિપક્ષી કોઈ હોય તો આઠ પ્રકારનાં કર્મો છે. એ કર્મોમાં પણ મોહનીય કર્મ મુખ્ય છે. આઠે કર્મોમાં તે નાયકના સ્થાને છે. એ મોહનીય કર્મને જિતવું દુષ્કર છે, તેના બે પ્રકાર છે. એક દર્શનમોહનીય અને બીજું ચારિત્રમોહનીય. આ મોહનીયકર્મને જિતવાથી બીજાં સર્વ કર્મોનું બળ જર્જરિત થઈ જાય છે. પરમેષ્ઠિ નમસ્કારથી મોહનીય કર્મનો સમૂલ નાશ થાય છે અને મોહના નાશથી બીજાં કર્મો અવશ્ય નાશ પામે છે. માટે જ નવકારમાં "सव्वपावप्पणासणो" એ પદ કહ્યું છે.

પછી જ જ્યારબાદ બીજા ઉપર ભાતિના રંગ ચઢી શકે છે. આથી પણ ચાલુ અવસ્થા માટે પ્રથમ અશુભ, તેને તે તે ઉપાયો વડે શુભ બનાવી ને ધોઈ નાખે એ શુભ બન્યા પછી તેના ઉપર શુદ્ધ દશાનો રંગ ચઢાવવો ને જોઈએ. આ આત્મવિકાસનો ક્રમ છે. જે કોઈ શુદ્ધદશાને પામ્યા છે, તે બધા આ રીતે ક્રમશઃ વિકાસ કરીને જ. અશુભની રુચિ બેઠી છે ત્યાં સુધી શુભ આલંબનની ખૂબ જ જરૂર છે. શુભના બળથી અશુભનો રાગ ટળી ગયા પછી શુભ પોતાની મેળે જ ખસી જાય છે. કારણ કે તે સજ્જન મિત્ર જેવો છે. જરૂર હોય ત્યાં સુધી સહાયમાં ઊભો રહે અને જરૂર પૂર્ણ થાય ત્યારે પોતાની મેળે ખસી જાય. એનું મુખ્ય કામ અશુભને કાઢવાનું છે. જેમ એરંડિયું પેટમાં ભરાએલા જુના મળને કાઢી પોતે પોતાની મેળે નીકળી જાય છે, તેમ આ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય અશુભની રુચિ દૂર કરાવે છે અને મોક્ષને અનુકૂલ ઉત્તમ વસ્તુઓમાં ઉત્તમ રુચિ કરાવી

સ્વયં છૂટી જાય છે. આવા કુશલાનુબંધિ પુણ્યને ઉત્પન્ન
કરનાર હોવાથી નમસ્કાર એ મહામંત્ર છે તેને પુણ્યરૂપી શરીરને
ઉત્પન્ન કરનાર માતાની ઉપમા આપી છે. તે યથાર્થ છે.
ખરી રીતે તો ઉત્તરોત્તર તેનાથી મોક્ષ મળે છે. પણ અહીં
સાધ્યદશાને ગૌણ રાખી સાધનદશાને મુખ્ય બનાવી આ
ફળ દર્શાવ્યું છે. આ ઉપરથી એમ પણ ફલિત થાય છે કે
સાધ્ય કરતાં સાધનની મહત્તા જરા પણ ઓછી નથી.
કાર્યસિદ્ધિના ઇચ્છુકને જેટલી કિંમત કાર્યની હોય છે, એટલી
જ કે અધિક કિંમત તેના સાધનની હોય છે. જો ખરેખર
કારણ વિના કાર્ય થતું જ ન હોય તો કારણની ઉપેક્ષા
કરવી એ કાર્યની જ ઉપેક્ષા કરવા તુલ્ય છે અને કારણનો
આદર તે કાર્યનો જ આદર કરવા તુલ્ય છે.

જમીનમાં પાણી પ્રગટ કરવું, એ કાર્ય છે અને કુવો
ખોદવાની ક્રિયા એ કારણ છે. જે માણસ વાસ્તવિક કારણોનું
આસેવન કરે છે, તેનું કાર્ય અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે અને
કારણોનો અનાદર કરી તેનું આસેવન કરતો નથી તો કદી
પણ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. યોગ્ય ભૂમિમાં કુવો ખોદતાં
જેમ પાણીની સેર પોતાની મેળે પ્રગટે છે, તેમ શુભ
અનુષ્ઠાનોમાં મંડ્યા રહેવાથી આત્માની શુદ્ધિરૂપી કાર્ય પણ
પોતાની મેળે થાય છે. વસ્ત્રને ઉજ્જવલ બનાવવું એ કાર્ય
છે. એને ધોવાની ક્રિયાથી જેમ વસ્ત્રમાં ઉજ્જવલતા આપો
આપ પ્રગટે છે, તેમ શુભ અનુષ્ઠાનોમાં સંલગ્ન રહેવાથી
આત્મારૂપી વસ્ત્રમાં પણ ઉજ્જવલતા આપોઆપ પ્રગટે છે

આ બધાં કાર્યોમાં સાધનની જ મહત્તા છે. એ સાધનમાં આદર એ કાર્યનો જ આદર છે, તેથી ઉલટ સાધનનો અનાદર, સાધનની ઉપેક્ષા કે સાધનમાં મધ્યસ્થતા, એ કાર્ય પ્રત્યે પણ અનાદર, ઉપેક્ષા અને મધ્યસ્થતામાં પરિણમે છે.

મુમુક્ષુઓ માટે મોક્ષ એ સાધ્ય છે, એ વાત જેટલી નિશ્ચિત છે તેટલી જ એ મોક્ષ કુશલાનુબંધિ પુણ્યની પુષ્ટિ વિના કદી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી આ વાત પણ નિશ્ચિત છે. એ કુશલાનુબંધિ પુણ્યની પ્રાપ્તિ પણ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર વિના થતી નથી એ પણ નિશ્ચિત છે. માટે અહીં પરમેષ્ઠિ નમસ્કારને મોક્ષના અનન્ય કારણભૂત પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યની જનની તરીકે કહી છે.

पालनी—

પુણ્યરૂપી અંગનું પાલન કરનાર નમસ્કાર છે.

પુત્રને જન્મ આપી દેવા માત્રથી માતાનું કાર્ય પૂરું થઈ જતું નથી. જન્મ આપવા કરતાં પણ પાલનપોષણ કરવામાં વધારે જવાબદારી અદા કરવી પડે છે. આ બધી જવાબદારી માતા બરાબર અદા કરે છે. જગતમાં પાલ્ય-પાલક સંબંધો અનેક પ્રકારના છે. રાજા પ્રજાનું પાલન કરે છે, પતિ પત્નીનું પાલન કરે છે, શેઠ નોકરનું પાલન કરે છે, પણ આ બધા પાલનમાં કોઈ પણ પાલક પોતાનું સ્વત્વ આપીને પોતાના આશ્રિતનું પાલન કરતો નથી; જ્યારે માતા પોતાનું સ્વત્વ આપીને—પોતાનું હીર આપીને પોતાના સુખ, સગવડ, શાન્તિ અને સર્વસ્વના ભોગે પુત્રનું પાલન કરે છે. માત્ર પાલન કરે છે એટલું જ નહિ, પણ

પોતાના જીવનમાં સુંદર સંસ્કારોનું સિંચન કરીને પુત્રમાં તે વારસો ઉતારે છે. બાળકને હજારો ઉપદેશ જે અસર ન કરે, તે અસર માતાનું આચરણ કરે છે. બાલકની અવ્યક્ત અવસ્થામાં ઉપદેશ કારગત નીવડતો નથી. પણ માતાના પ્રકૃતિગત સુંદર સંસ્કારોની અસર તેના જીવન ઉપર પડે છે. મોટે ભાગે તે વખતે મળેલા સારા માઠા સંસ્કારો પ્રમાણે જ બાળકનું જીવન ઘડાય છે. અહિંસાપ્રેમી માતાનાં બાળકો સ્વાભાવિક રીતે જ દયાલુ બને છે. સ્વયં ઉત્તમ બન્યા વિના ઉત્તમતાના સંસ્કારો આપી શકાતા નથી. **આજ સુધીમાં અનેક મહાપુરુષોની જગતને જે ભેટ મળી છે, તેનું મૂળ તપાસીએ તો ઉત્તમ નરરત્નો તરીકે તેઓનું ઘડતર કરવામાં મુખ્ય ફાળો ત્યાગ અને વાત્સલ્યની મૂર્તિ એવી માતાનો, અથવા માતા જેવું હૃદય ધરાવનારા પવિત્ર આત્માઓનો જણાયા સિવાય રહેશે નહી.** પોતાના સર્વસ્વના ભોગે માતા પુત્રનું પાલન કરે છે, ઉપરાંત તેમાં બીજી એક વિશેષતા એ છે કે, એને કદી એવો વિચાર પણ આવતો નથી, કે હું કંઈ ઉપકાર કરું છું. કદાચિત્ પુત્ર અયોગ્ય નીવડે તો પણ માતા પોતાના હૃદયમાં પુત્રના અવગુણને સ્થાન આપતી નથી, ઉલટું તેની ઉન્નતિ કેમ થાય, તેની અહર્નિશ ચિંતા કરે છે. આ હૃદય માતાને જ વર્યું હોય છે અને તેથી જ નીતિમાં–માર્ગાનુસારીના ગુણોમાં વડીલ વર્ગની ગણત્રીમાં માતાને સૌથી પ્રથમ ગણવામાં આવી છે.

માતાની આ બધી વિશેષતાઓ જગતને માન્ય છે, તેથી જેના દિલમાં જે વસ્તુની મહત્તા અંકાઈ ગઈ હોય, તેને તે પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત દ્વારા ઉપદેશ આપવાથી અલ્પ પ્રયાસે અપ્રસિદ્ધ વસ્તુ પણ સમજાવી શકાય છે, માટે અહીં નમસ્કારને માતા કહેવામાં પૂર્વ પુરુષોએ એ રીતિને અખત્યાર કરી છે. અહીં નમસ્કારરૂપી માતાનો વિચાર કરવાનો છે. નમસ્કારરૂપી માતા માત્ર પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યરૂપ શરીરને જન્મ આપે છે એટલું જ નહિ, પણ પુણ્યશરીરનું પાલનપોષણ પણ તે જ કરે છે. ઉત્તમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેનો સદુપયોગ કરવો, એ જ એની પુષ્ટિ છે. નમસ્કારથી જે પુણ્ય બંધાય છે, તે કુશલાનુબંધિ હોય છે, નમસ્કારથી ઉત્તરોત્તર તે પુષ્ટ બનતું જાય છે અને પૂર્ણ વિકાસમાં પણ નમસ્કારથી જ પરિણમે છે.

નમસ્કારની રુચિ વિના પણ કદાચ ઊંચું પદ મલી જાય, પણ તે પરિણામે લાભકારક બનતું નથી. કારણ કે નમસ્કારની રુચિ વિના બંધાએલું પુણ્ય વિપાકકાળે જીવને ભાનભૂલો બનાવી વધારે અંધકારમાં ધકેલી દે છે. નમસ્કારની રુચિ પૂર્વકનો જે વિકાસ થાય છે, તે જ પરિણામે હિતકારક બને છે. આનું નામ જ સાચું પોષણ છે. નમસ્કાર વસ્તુને મેળવી પણ આપે છે અને તેનો સદુપયોગ પણ કરાવે છે. માટે તે કુશલાનુબંધિ પુણ્ય કહેવાય છે. આ કુશલાનુબંધિ પુણ્યની સહાય વિના જેમ ઉત્તમ પ્રકારની સામગ્રીનો યોગ સુલભ નથી, તેમ તેની સહાયતા વિના ઉત્તમ સામગ્રીનો

સદુપયોગ પણ શક્ય નથી. આત્મ-વિકાસના ઇચ્છુક કોઈપણ ભવ્યાત્માઓને નમસ્કારથી પ્રાપ્ત થનાર કુશલાનુબંધિ પુણ્યની સહાય વિના ચાલી શક્યું નથી અને ચાલી શકવાનું નથી. ચોર અને શ્વાપદ આદિથી ભરપૂર ભયંકર અટવીમાં સમર્થ વળાવો જેમ અટવીનું ઉલ્લંઘન કરાવી ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચાડે છે, તેમ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યરૂપી વળાવો પણ રાગદ્વેષ આદિ દોષોરૂપી ચોર અને શ્વાપદોથી ભરપૂર ભયંકર એવી ભવઅટવીનું ઉલ્લંઘન કરાવી ઇચ્છિત સ્થાનમાં મોક્ષ-નગરમાં પહોંચાડવા પૂર્ણ સહાય કરે છે. આ બધાનું પણ મૂળ નમસ્કાર હોવાથી નમસ્કારને અહીં પુણ્યરૂપી શરીરને જન્મ આપનારી અને પોષણ કરનારી માતા તરીકે કહેવામાં આવી છે. આ તત્ત્વને જાણ્યા પછી નમસ્કાર પ્રત્યે અધિક આદર પ્રગટે એ સહજ છે.

શોધની

પુણ્યરૂપી અંગને પવિત્ર રાખનાર નમસ્કાર છે.

માતા પુત્રને જન્મ આપે છે અને પુત્રનું પાલન-પોષણ કરે છે, તેમ પુત્રને સ્વચ્છ રાખવાનું કાર્ય પણ માતા જ કરે છે. અહીં પણ નમસ્કાર જેમ પુણ્યરૂપી શરીરને જન્મ આપે છે, અને તેનું પાલન-પોષણ કરે છે, તેમ તેને પવિત્ર રાખવાનું કાર્ય પણ તે જ કરે છે. પુણ્યરૂપી અંગને પવિત્ર રાખવાનો અર્થ એ છે કે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યને તે સાનુબંધ કરે છે, તેમાં પૌદ્ગલિક આશંસાદિ દોષોરૂપી મલિનતા ન ભળે તેની કાળજી રાખે છે, ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ કુશલા-નુબંધિ બનાવી જીવની અધિક અધિક શુદ્ધિ કરે છે અને શુદ્ધિની પરાકાષ્ઠાએ અર્થાત્ મોક્ષપદ સુધી પહોંચાડે છે.

કુશલાનુબંધિ પુણ્યનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક વિકાસમાં સહાયક બને. જીવમાં લૌકિક કીર્તિ આદિની આશંસા અથવા પ્રાપ્ત ગુણસ્થાનકો પ્રત્યે આસંગાદિ દોષો આવી જવાનો સંભવ છે. તેને દૂર કરી આત્મવિકાસની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચાડે છે, જીવની સંપૂર્ણ શુદ્ધિ કરાવે છે. નમસ્કારરૂપી માતાની એજ વિશેષતા છે કે તે પુણ્યરૂપી અંગનું એવું પાલન–પોષણ અને શોધન કરે છે, કે તેના પરિણામે જીવની શુદ્ધિ આપોઆપ થઈ જાય છે.

જંગલમાં વસતા ભીલ--ભીલડીનો વિકાસ નમસ્કારના આરંભથી થયો હતો, તેથી એ વિકાસનો અંત ઉત્તરોત્તર અધિકાધિક વિકાસમાં પરિણમ્યો હતો.

જીવરૂપી હંસને વિશ્રાન્તિનું સ્થાન નમસ્કાર છે.

हंसविश्रामकमलश्रीः —નમસ્કાર એ જીવરૂપી હંસને વિશ્રાંતિ માટે કમલની શોભા સમાન છે.

સંસારમાં જીવને ક્યાંય વિશ્રાંતિ નથી. કષાયરૂપી તાપથી આ જીવ સતત તપી રહ્યો છે. કર્મરૂપી મેલથી ખરડાઈ રહ્યો છે. તૃષ્ણારૂપી તૃષથી તૃષાતુર બની રહ્યો છે. આવી દશાંમાં શાન્તિ ક્યાંથી હોય ? ઉલટી દિશામાં દોડી દોડીને જીવ થાકી ગયો છે. વિશ્રાંતિ માટે જ્યાં જ્યાં દોડે છે, ત્યાં ક્યાંય તેને વિસામો મળતો નથી. જગતમાં વિસામા અનેક પ્રકારના ગણાય છે. લોભીને ધન પ્રાપ્તિ વિસામો લાગે છે, કામીને રાગનાં સાધનો વિસામારૂપ લાગે છે, રોગીને આરોગ્યની પ્રાપ્તિ વિસામો આપે છે, ભૂખ્યાને ભોજન અને તરસ્યાને પાણી વિસામો લાગે છે, ત્યારે ભાર ઉપાડનારને

ભાર દૂર થાય એ વિસામો લાગે છે. પણ આ બધા સાચા વિસામા નથી. માત્ર દુઃખના ક્ષણિક પ્રતિકારો છે. ખરેખરો અને છેલ્લો વિસામો ભાવ નમસ્કારની પ્રાપ્તિ થવી તે છે. તે સિવાયના વિસામા થોડીવાર કામચલાઉ વિશ્રાંતિ ભલે આપે, પણ પરિણામે જીવના થાકને ઉલટા વધારી દે છે. તે વિસામો સાચો વિસામો ગણાય કે જેની પ્રાપ્તિ પછી જીવમાં વિશ્રાંતિ ઉત્તરોત્તર વધતી જ રહે. આવો વિસામો નમસ્કારની પ્રાપ્તિથી મળે છે. નમસ્કારની પ્રાપ્તિથી જીવનું ભાવદારિદ્રય ટળી જાય છે, કિનારે આવેલા વહાણના જેવી સ્થિતિએ પહોંચે છે. તેથી તેનો આંતરિક આનંદ વધતો જ રહે છે જીવરૂપી હંસને જો પરમેષ્ઠિ નમસ્કારરૂપી સુશોભિત કમલની શ્રેણીમાં લીન બનાવવામાં આવે તો એને અનુપમ વિશ્રાંતિ મળી શકે છે. મહાજ્ઞાનીઓ પણ આત્માની સાચી વિશ્રાંતિ માટે આ મંત્રનું જ ધ્યાન ધરે છે. આ મંત્રના ધ્યાનમાં જીવ પરોવાઈ જાય તો એને ચારે બાજુથી વિશ્રાંતિ આપોઆપ આવીને મળે છે.

નમસ્કાર સદા જયવંત રહો.

આ રીતે નવકારના ગુણો અપાર છે અને તેથી જ વિવેકી આત્માઓ પ્રતિદિન આ નવકારનું આદરપૂર્વક આરાધન કરે છે. આ અસાર સંસારમાં નવકારમંત્ર એ જ એક સારભૂત વસ્તુ છે. આ ઇષ્ટ નમસ્કૃતિ સદા જયવંતી રહો! અને સૌ કોઈ આદરપૂર્વક નવકારની આરાધના કરીને શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરો!!

'શિવમસ્તુ'

૧૨–ચરાચર વિશ્વની દૃષ્ટિએ નવકારના આરાધકો સર્વ જીવોને અભય આપનારા નિવડે છે, સદાય સકળ વિશ્વની એક સરખી સુખ–શાન્તિ ચાહે છે અને તે માટે શકય તેટલા બધા જ પ્રયત્નો કોઈપણ જાતના બદલાની આશા કે ઇચ્છા વિના નિરંતર કર્યા કરે છે.

૧૩–વ્યક્તિગત ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ કોઈ પણ જાતની બાહ્ય સાધન–સામગ્રીના અભાવે પણ સાધક કેવળ માનસિક બળથી સર્વોચ્ચ ઉન્નતિની ટોચે પહોંચી શકે છે.

૧૪–સમષ્ટિગત ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ પરસ્પરને સમાન આદર્શના પૂજક બનાવી સત્શ્રદ્ધા, સજ્જ્ઞાન તથા સચ્ચારિત્રના સત્પન્થે ટકી રહેવાનું ઉત્તમ બળ સમર્પે છે.

૧૫–અનિષ્ટ–નિવારણની દૃષ્ટિએ નવકારનું સ્મરણ અશુભ કર્મના વિપાકોદયને રોકી દે છે અને શુભ કર્મના વિપાકોદયને અનુકૂળ બને છે, તેથી નવકારના પ્રભાવે બધાં અનિષ્ટો ઇષ્ટ રૂપે બદલાઈ જાય છે. જેમ કે અટવી મહેલ સમાન, સર્પ ફૂલની માળા સમાન વગેરે બને છે.

૧૫–ઇષ્ટસિદ્ધિની દૃષ્ટિએ નવકાર શારીરિક બળ, માનસિક બુદ્ધિ, આર્થિક વૈભવ, રાજકીય સત્તા, ઐહિક-સંપત્તિ તથા બીજા પણ અનેક પ્રકારના ઐશ્વર્ય, પ્રભાવ અને ઉન્નતિને આપનાર થાય છે, કારણ કે તે ચિત્તની મલિનતા અને દોષોને દૂર કરીને નિર્મળતા અને ઉજ્જવળતાને પ્રગટાવી આપે છે. સર્વ ઉન્નતિનું બીજ ચિત્તની નિર્મળતા છે, એ નિર્મળતા નવકારથી સહજ રીતે સિદ્ધ થાય છે.

જાપની સિદ્ધિ માટે પ્રયોજનભૂત જ્ઞાન

જાપમાં સિદ્ધિ ઇચ્છનાર સાધકને જાપમાં અતિ પ્રયોજનભૂત હકીકતોનું જ્ઞાન બરાબર રુચિપૂર્વકનું હોવું જોઈએ. રુચિપૂર્વકનું જ્ઞાન એટલે જ્ઞાન પ્રમાણે જીવનમાં યથાશક્તિ ઉતારવાની તાલાવેલીપૂર્વકનું જ્ઞાન. તે વિના સાધનાના માર્ગમાં આગલ વધી શકાય નહિ, એથી અહીં જાપમાં અતિ ઉપયોગી બાબતોને રજુ કરવામાં આવે છેઃ

પ્રથમ જાપ કરનાર સાધકે પરમેષ્ઠિ ભગવંતોનું સ્વરૂપ ગુરુઓ પાસેથી સારી રીતે સમજી લેવું જોઈએ અને તેનું વારંવાર ચિન્તન-મનન કરીને પોતાના નામની જેમ આત્મસાત્ કરી લેવું જોઈએ. પોતાનું નામ લેતાંની સાથે જ જેમ પોતાનું સમગ્ર સ્વરૂપ ખ્યાલમાં આવે છે તેમ જાપ કરતી વખતે મંત્રના અક્ષરોનો અર્થ પોતાના મનની સમક્ષ પ્રગટ થવો જોઈએ.

પરમેષ્ઠિ ભગવંતોનો આપણા પર કેવો પરમ ઉપકાર છે, તથા તેમના ઋણ નીચે આપણે કેટલા દબાએલા છીએ, તેનો ખ્યાલ જાપ કરનારે સતત રાખવો જોઈએ. પરમેષ્ઠિ ભગવંતોનું આલંબન ન મલવાના કારણે ભૂતકાળમાં અનંત ભવભ્રમણો કરવાં પડ્યાં, તેનો અંત આજે તેમના અવલંબનથી

આવી રહ્યો છે, તેનો હર્ષ ધારણ કરવો જોઈએ. માનસજાપ વખતે કાયા અને વસ્ત્રની શુદ્ધિ સાથે મનનું અને વાણીનું મૌન પુરેપુરું જાળવવા પ્રયત્ન કરવો.

જાપનો ઉદ્દેશ પહેલાંથી સ્પષ્ટ અને નક્કી કરી લેવો જોઈએ. સર્વ જીવરાશિનું હિત થાઓ, સર્વ જીવો પરમાત્મ-શાસનના રસિયા બનો, આ ઉદ્દેશ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. ભવ્યાત્માઓ મુક્તિ પામો, સંઘનું કલ્યાણ થાઓ, વિષય અને કષાયની પરવશતાથી હું જલ્દી મૂકાઉં, મૈત્રી આદિ ભાવનાઓથી મારું અંતઃકરણ સદા સુવાસિત રહો, વિગેરે ઉદ્દેશોમાંથી કોઈ પ્રશસ્ત ઉદ્દેશ નક્કી કરવો. જાપ કરતી વખતે કદાચિત ચિત્તવૃત્તિ ચંચલ બને તો થોડીકવાર જાપ બંધ કરી નીચે લખેલાં વાક્યોમાંથી કોઈ વાક્યની કે એના જેવી બીજી વિચારણામાં ચિત્તને જોડવું.

જગતના સર્વ જીવો સુખી થાઓ. રોગી સર્વ નીરોગી બનો, વિશ્વના કોઈ પણ જીવો પાપ ન કરો, વિશ્વના કોઈ પણ જીવો દુઃખી ન થાઓ. વિશ્વના સમસ્ત દોષો નાશ પામો, વિશ્વમૈત્રી વિકાસ પામો. સર્વને સદ્બુદ્ધિ મળો. સર્વ જીવો બોધિબીજ પામો.

એ પ્રમાણે ઉચ્ચ વિચારણામાં ચિત્તને જોડવાથી ચિત્તની ચંચળતા ટળી જાય છે. માટે એ રીતે ચિત્તને સ્વસ્થ કરીને તરત પુનઃ જાપ શરૂ કરી દેવો.

સાધકે રાગ કે દ્વેષમાં ચિત્તને પરિણત ન થવા દેવું-પરંતુ સમતામાં રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સમતાથી જાપમાં સાહજિક પ્રગતિ થશે, સમતા ચિત્તમાં શાન્તિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરશે અને એથી નવકારનું સ્મરણ કાયમી બનશે. શાન્તિ, સમતા અને સમર્પણ એ ત્રણેને સાધક પોતાના જીવનમાં જેટલાં અધિક સ્થાપિત કરશે તેટલી તેની પ્રગતિ અધિક થશે.

સાધકે પોતાના બધા સંબંધોમાં આધ્યાત્મિકતા સ્થાપિત કરવી. કોઈ પણ પ્રકારના અયોગ્ય આકર્ષણમાં પોતે તણાઈ જવું નહિ, તેમ કોઈ પણ વિષયના રાગદ્વેષમાં બીજાને બાંધવાનો પણ પ્રયાસ કરવો નહિ.

સાધનાના પરિણામ વિષે અધીરા ન બનવું, પણ ધૈર્ય ધારણ કરવું. સાધનામાં વીતાવેલી પ્રત્યેક પળની જીવન ઉપર અચૂક અસર થાય છે. નવકાર જ્યારે સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓમાં અપ્રગટપણે શુદ્ધિનું કાર્ય કરે છે, ત્યારે એનો પ્રભાવ તાત્કાલિક જણાતો નથી, પણ ધીરે ધીરે યોગ્ય સમય પાકતાં એ બહાર આવે છે અને આપણી સમગ્રતામાં તેમજ આપણા વાતાવરણમાં એનો પ્રભાવ પ્રગટ અનુભવાય છે. જ્યાં સુધી સાધકના ચિત્તમાં ચંચલતા અસ્થિરતા, અશ્રદ્ધા, ચિંતા, વિગેરે હોય છે, ત્યાં સુધી તે પ્રગતિ કરી શકતો નથી. એ બધાનો અભાવ કરી શાન્તતા, સ્થિરતા, એકાગ્રતા, વિગેરેને પોતાના ચિત્તમાં સ્થાપિત કરવાં, તે સાધક માટે અતિ આવશ્યક છે.

સાધકે જાપની સિદ્ધિ માટે પોતામાં બીજા પણ કેવા ગુણો હોવા જોઈએ, તે યોગ્ય ગુણોનું ચિંતન-મનન કરવું.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] એવી શ્રદ્ધા રાખવી. [illegible] કરનાર સામે
વિયોગને વિષવૃક્ષ જેવા માનવા, સંસારના સમાગમોને
સ્વપ્નવત્ જોવા, પોતાની વર્તમાન અવસ્થાને નાટકના [illegible]
માનવો, શરીરને કેદખાનું અને ઘરને મુસાફરખાનું માનવું
આ રીતે અનિત્યાદિ ભાવનાઓથી પોતાના આત્માને ભાવિત
કરવો. સંથારા પોરિસિની ગાથાઓમાં દર્શાવેલ પદાર્થોના
અર્થના ચિન્તવનપૂર્વક સ્વાધ્યાય કરવાથી દિનપ્રતિદિન સાધન

માર્ગમાં આગળ વધવાનું બળ પ્રગટે છે. વળી સાધકે જાપથી પ્રાપ્ત થતાં નીચેના ગુણોનું ચિન્તન પણ કરવું, જેમકે—

શ્રીનવકારમંત્રનો જાપ કરવાથી આત્મામાં શુભકર્મનો આશ્રવ થાય છે, અશુભ કર્મનો સંવર થાય છે, પૂર્વકર્મની નિર્જરા થાય છે. લોકસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે, સુલભબોધિપણું મળે છે અને સર્વજ્ઞકથિત ધર્મની ભવોભવ પ્રાપ્તિ કરાવનાર પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યકર્મ ઉપાર્જન થાય છે. ઇત્યાદિ શુભ ભાવનાઓ ચિત્તમાં નિરંતર રમ્યા કરે તેવા પ્રયત્નો કરવા.

卐

ભૌતિકવાદના આ યુગમાં અધ્યાત્મવાદનાં અમીપાન કરવા માટે શ્રીનમસ્કાર મહામંત્ર સમાન કોઈ ઉત્તમ સાધન નથી, કોઈ નિર્મળ અને સરળ મંત્ર નથી. આ મહામંત્ર કુવિકલ્પોથી મનનું રક્ષણ કરે છે. ખોટા વિચારોથી મનનું રક્ષણ કરવું એ એક મહત્વની વસ્તુ છે. વર્તમાન યુગમાં ધન, સત્તા કે વૈભવનું રક્ષણ કરવા માટે, દેહ, બળ કે આરોગ્યનું રક્ષણ કરવા માટે અનેક સાધનો યોજાયાં છે અને યોજાય છે, પણ સંકલ્પ વિકલ્પથી મનનું રક્ષણ કરવા માટે એક પણ સમર્થ સાધન શોધાયાનુ સાંભળ્યું નથી. તે માટે નવકાર મંત્ર એક સમર્થ સાધન છે. પૂર્વ મહર્ષિઓએ મનના રક્ષણ માટે અનેક પ્રકારના મંત્રો યોજેલા છે. આવા સર્વ મંત્રોમાં શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રનું સ્થાન શ્રીજૈન શાસનમાં મોખરે છે.

બનાવે છે અને ક્રમે કરી સર્વકર્મથી મુક્ત બનાવી પારલૌકિક સર્વશ્રેષ્ઠ ફળ તરીકે સિદ્ધિપદ અપાવે છે.

'સાધનાના માર્ગમાં પ્રારંભથી માંડી છેવટ સુધી જે કાંઈ વિકાસ થાય છે તે દેવ-ગુરુની કૃપાનું જ ફળ છે' એવી શ્રદ્ધા સાધકને અવશ્ય સંપૂર્ણ બનાવે છે. પરંતુ 'આ તો મારા પ્રયત્નનું ફળ છે' એ પ્રકારે 'અહં'ને આગળ કરવાથી વિકાસ અટકી જાય છે. માટે આ માર્ગના અનુભવી પુરુષોનું નીચેનું કથન સાધકે હંમેશને માટે પોતાના હૃદયપટ ઉપર કોતરી રાખવું જરૂરી છે. યોગશાસ્ત્રના બારમા પ્રકાશમાં આ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી એ સંબંધી ફરમાવે છે કે--

अथवा गुरुप्रसादा-दिहैव तत्त्वं समुन्मिषति नूनं।
गुरुचरणोपास्तिकृतः, प्रशमजुषः शुद्धचित्तस्य ॥

—ગુરુના ચરણની સેવા કરવાવાળા, શાન્તરસમાં ઝીલનારા અને પવિત્ર અંતઃકરણવાલા સાધકને ગુરુની કૃપાથી આ જ ભવમાં ચોક્કસ રીતે તત્ત્વનો પ્રકાશ થાય છે.

तत्र प्रथमे तत्त्व-ज्ञाने संवादको गुरुर्भवति ।
दर्शयिता त्वपरस्मिन्, गुरुमेव सदा भजेत्तस्मात् ॥

—પૂર્વ જન્મમાં પ્રથમ તત્ત્વપ્રકાશના અભ્યાસમાં ઉપદેશદાતા ગુરુ હોય છે અને બીજા ભવમાં પણ તે તત્ત્વજ્ઞાનને દેખાડનાર ગુરુ છે, આ કારણથી તત્ત્વના પ્રકાશ માટે ગુરુની જ નિરંતર 'સેવા' કરવી.

यद्वत्सहस्रकिरणः, प्रकाशको निचिततिमिरमग्नस्य ।
तद्वद्गुरुरत्र भवे-दज्ञानध्वांतपतितस्य ॥

—જેમ ગાઢ અંધકારમાં પડેલા પદાર્થોને સૂર્ય દેખાડે છે તેમ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં પડેલા જીવોને આ ભવમાં તત્ત્વોપદેશરૂપ સૂર્યવડે જ્ઞાન માર્ગને દેખાડનાર ગુરુ છે. એ કારણે પોતાની મતિકલ્પનાથી કરાતા કષ્ટકારક ઉપાયોનો ત્યાગ કરી ગુરુના ઉપદેશ પ્રમાણે સાધકે તત્ત્વાભ્યાસમાં પ્રીતિ કરવી. આ રીતે સાધ્યની સિદ્ધિ માટે તત્ત્વદર્શક ગુરુના ઉપકારની સ્મૃતિ અને અરિહંત પરમાત્માના પવિત્ર નામનું સતત રટણ ચાલુ રાખવું, એ સાધક માટે આવશ્યક છે.

ગ્રીષ્મના પ્રચંડ તાપ પછી વર્ષાઋતુનું શુભ આગમન થાય છે, તેમ શ્રીનવકાર મહામંત્રના પરમ કોટિના ધ્યાનની ગરમી પ્રગટ્યા પછી સદાચારરૂપ સમતા સામાયિકનું મંગળ આગમન થાય છે. સુવર્ણને ઘડતા પહેલાં પૂરેપૂરું તપાવવું પડે છે; પછી જ ઘાટ લાવી શકાય છે, તેમ શ્રીનવકારના ધ્યાનની ગરમી વડે વિશુદ્ધ બનેલા જીવનમાં જ સમતા સામાયિકનું ઘડતર થઈ શકે છે, નવકાર-ધ્યાનના પૂરેપૂરા પુટ આપ્યા વિના જીવનમાં સમતા સમાયિકને યોગ્ય પુણ્ય-પવિત્ર અધ્યવસાયોની નવરચના થઈ શકતી નથી- અને ત્યાં સુધી સાચા સુખનો આનંદ અનુભવી શકાતો નથી. કૃત્રિમ સુખોમાં ઠગાવાનું ત્યાં સુધી જ રહે છે કે જ્યાં સુધી સમતા સામાયિકના પરમ આનંદને અનુભવ્યો નથી.

જાપ કેવી રીતે કરવો ?

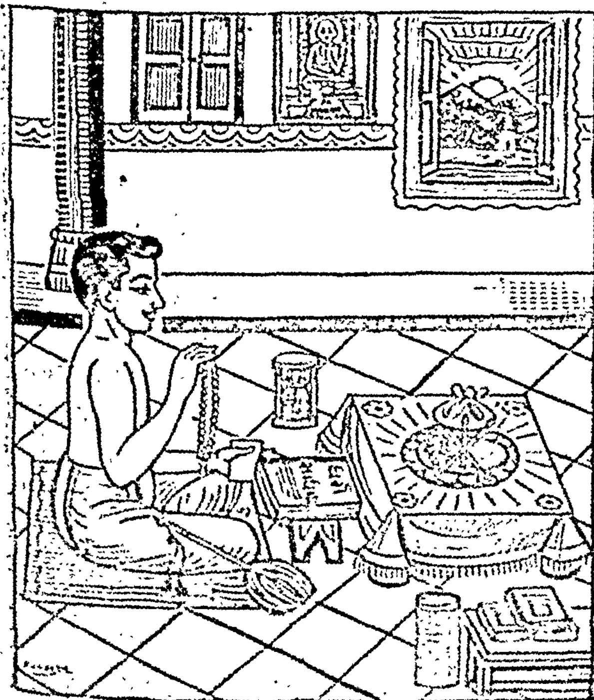
જાપ ત્રણ પ્રકારનો છે, (૧) ભાષ્ય, (૨) ઉપાંશુ અને (૩) માનસ. આ ત્રણ પ્રકારો ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ છે. ભાષ્ય જાપ કરતાં ઉપાંશુ જાપ કઠિન ગણાય અને ઉપાંશુ જાપ કરતાં માનસ જાપ કઠિન ગણાય. અને એથી જ ભાષ્ય કરતાં ઉપાંશુનું ફળ સો ગણું છે અને ઉપાંશુ કરતાં માનસનું ફળ હજાર ગણું છે, એ દૃષ્ટિએ જાપના ત્રણે પ્રકારમાં માનસ જાપ શ્રેષ્ઠ છે; એટલે કે ભાષ્ય કરતાં ઉપાંશુ અને ઉપાંશુ કરતાં માનસ જાપનું ફળ ઘણું વધારે છે. આમ છતાં જાપની શરૂઆત તો ભાષ્યથી જ કરવી ઉત્તમ છે. જેઓ ભાષ્ય જાપનો અભ્યાસ કર્યા વિના ઉપાંશુ જાપનો આશ્રય કરે છે, કે ઉપાંશુ જાપનો અભ્યાસ કર્યા વિના શીઘ્ર માનસ જાપનો આશ્રય કરે છે; તેમને જપસિદ્ધિ થતી નથી. કદાચ કોઈ મહાપુરુષને પૂર્વ જન્મના સંસ્કારના બળે આ ક્રમ અનુસર્યા વિના સિદ્ધિ થતી દેખાય તો પણ એ રાજમાર્ગ છે એમ માનવું નહિ. ભાષ્ય અને ઉપાંશુ જાપનો અભ્યાસ થઈ ગયા પછી માનસ જાપ કરવો હિતકર છે.

ભાષ્ય ઉપાંશુ અને માનસ આદિ જાપનાં લક્ષણો.

'यस्तु परैः श्रूयते स भाष्यः'—જેને બીજો સાંભળી શકે તે પ્રમાણે હોઠ હલાવીને મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવો તે ભાષ્ય, અર્થાત સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ વૈખરી વાણીથી જાપ

કરવો તેને ભાષ્ય જાપ કહેવામાં આવે છે. આ જાપ મધુર સ્વરે ધ્વનિ શ્રવણપૂર્વક બોલીને કરવો. ભાષ્ય જાપથી ચિત્ત નિરવ-શાન્ત બને છે. આ જાપ વચનપ્રધાન છે તેને વાચિક જાપ પણ કહેવામાં આવે છે.

આ જાપ સારી રીતે સિદ્ધ કર્યા પછી કંઠગત મધ્યમા વાણીથી જાપ કરાય, તેને 'ઉપાંશુ' કહેવામાં આવે છે.

'उपांशुस्तु परैरश्रूयमाणोऽन्तर्जल्परूपः ।'

—બીજાઓ ન સાંભળી શકે તેવો પણ અંદરથી રટણરૂપ હોય તે ઉપાંશુ. આમાં ઓષ્ઠ, જીભ વગેરેનો વ્યાપાર ચાલુ હોય છે, પણ પ્રગટ અવાજ હોતો નથી. આ જાપમાં વચનનાં નિવૃત્તિ થાય છે. કાયાની પ્રવૃત્તિ તેમાં પ્રધાન હોય છે.

આ જાપની સિદ્ધિ થયા પછી હૃદયગતા 'પશ્યંતી વાણીથી જાપ કરાય તેને 'માનસ' જાપ કહેવામાં આવે છે

'मानसो मनोमात्रवृत्तिनिर्वृत्तः स्वसंवेद्यः ।'

—માનસ જાપ તેને કહેવામાં આવે છે કે જે મા મનની વૃત્તિઓ વડે જ થાય છે અને સાધક પોતે જ તેને અનુભવ કરી શકે છે. આ જાપમાં કાયાની અને વચન પ્રવૃત્તિ નિવૃત્ત થાય છે. અર્થાત ઓષ્ઠ આદિ અવયવો હલન ચલન અને ઉચ્ચાર સર્વથા અટકી જાપ કરતાં દૃષ્ટિ પ્રતિમા, અક્ષરો, અથવા નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર સ્થિર રાખવી. તેમ ન બની શકે તો આંખો મીંચી ધારણાથી અક્ષરોને લક્ષ્યમાં રાખી જાપ કરવો. માનસ જાપ સારી રીતે સિદ્ધ થતાં નાભિગતા 'પરા' વાણીથી જાપ કરાય તેને 'અજપા' જાપ કહે છે. દૃઢતર અભ્યાસ થવાથી આ જાપમાં ચિંતન વિના પણ મનમાં નિરંતર મહામંત્રનું રટણ થયા

શ્રીપરમેષ્ઠિઓના સ્મરણનું માહાત્મ્ય.

જપ દ્વારા પરમેષ્ઠિઓનું સ્મરણ આપણા અંતરાત્મામાં જેમ જેમ વધતું જાય છે, તેમ તેમ આનંદ આવતો જાય છે. 'મને પ્રેમ છે' એમ કહેવા માત્રથી પ્રેમ હોવાનું મનાય નહિ. સૂતાં, ઉઠતાં, બેસતાં, હરતાં ફરતાં જ્યારે એ જ વસ્તુ યાદ આવે એનું જ સ્મરણ થયા કરે, એના વિના ચેન પડે નહિ, ત્યારે સમજવું કે આપણા હૃદયમાં જાપ ઉપર પ્રેમ જાગ્યો છે.

શ્રીપાલ મહારાજાને આપત્તિ અને સંપત્તિમાં સર્વત્ર અરિહંત પરમાત્માનું સ્મરણ થતું હતું. દુષ્ટ ઇરાદાથી ધવલ શેઠે જ્યારે તેમને સમુદ્રમાં પાડયા ત્યારે પણ તેમના મુખમાંથી "नमो अरिहंताणं" પદ નીકળ્યું હતું. અને તેઓ નાટક જોતા હતા ત્યાં પણ તેમને અરિહંતનું સ્મરણ થતું હતું. ઉત્તમ પુરુષોના અંતઃકરણમાં આ રીતે પરમાત્માનું સ્મરણ સતત રીતિએ ચાલી રહ્યું હોય છે.

પરદેશ ગમન વખતે મયણાસુંદરીએ પણ શ્રીપાલને એ જ શાહી આપી હતી કે અરિહંતાદિને એક ક્ષણ પણ વિસરશો નહિ, કારણ કે પરમાત્માને ન ભૂલવા અને તેમનું સતત સ્મરણ ચાલુ રાખવું એ જ સર્વ સંપત્તિનું અમોઘ બીજ છે, એમ મયણાના હૃદયમાં દૃઢ શ્રદ્ધા હતી.

ઉદયથી "યુષ્મદ્ અને અસ્મદ્" પદનો ઉલ્લેખ પણ થતો નથી. કોઈક અગોચર પરમ ચૈતન્યમય જ્યોતિ અંતરમાં સ્ફુરાયમાન થાય છે."

ભ્રમરીના ધ્યાનથી ઇલિકા જેમ ભ્રમરીપણાને પામે છે, તેમ પરમાત્માનું સતત સ્મરણ અને ધ્યાન કરવાથી આત્મા પરમાત્માપણાને પામે છે.

વલી મહાપુરુષો ફરમાવે છે કે પરમાત્માનું સ્મરણ –કીર્તન કરવાથી કરોડો તપનું ફળ મળે છે, સર્વ કામનાઓ સિદ્ધ થાય છે, અંતઃકરણ, અને જન્મ સફળ થાય છે, કષ્ટ અને વિઘ્નો ટળે છે, મંગળ અને કલ્યાણની પરંપરા મળે છે, મહિમા અને મોટાઈ વધે છે, પ્રત્યેક સ્થાને સુયશ અને મહોદય થાય છે, દુર્જનનું ચિન્તવેલું નિષ્ફળ જાય છે, યશ, કીર્તિ અને બહુમાન વધે છે, આનંદ, સુખ, લીલા અને લક્ષ્મી મળે છે, ભવજલતરણ, શિવસુખ મીલન અને આત્મોદ્ધારકરણ સુલભ થાય છે. દુર્ગતિના દ્વારોનું રોકાણ અને સદ્ગતિના દ્વારોનું ઉદ્ઘાટન થાય છે.

એ કારણે પરમાત્માનું સ્મરણ એ પરમનિધાન છે. અમૃતનો કુંપો છે. રાતદિવસ કરવા લાયક છે. ઘડી પલ ન વિસરવા લાયક છે. એ સ્મરણ કરનારને નવનિધાન ઘેર છે, કલ્પવેલી આંગણે છે, આઠ મહાસિદ્ધિઓ ઘટમાં છે. પરમેષ્ઠિઓના સ્મરણથી કોઈ પણ જાતના કાયાના કષ્ટ વિના જ ભવજલ તરાય છે અને અજરામર પદની પ્રાપ્તિ કરતામલકવત્ બની જાય છે.

જાપ કરનાર સાધકે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય બાબતો.

જાપ માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧) નિશ્ચિત સમય—સામાન્યથી શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રના જાપ માટે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત (પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી) અને ત્રણ સંધ્યાનો નિશ્ચિત સમય શ્રેષ્ઠ છે. ત્રણ સંધ્યા નીચે પ્રમાણે સમજવી. (૧) સૂર્ય ઉદય પહેલાંની એક ઘડી અને ઉદય પછીની એક ઘડી; (૨) મધ્યાહ્ન પહેલાંની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી, (૩) સૂર્યાસ્ત પહેલાંની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી, અથવા તો સૂર્યાસ્ત પછીની બે ઘડી કે સૂર્યોદય પહેલાંની બે ઘડી. જાપ કરવા માટે આ ત્રણ સંધ્યાનો સમય ઉત્તમ મનાયો છે; પરંતુ તેમાં પહેલી સંધ્યા વધારે સારી છે, કારણ કે તે વખતે વાતાવરણ શાન્ત હોય છે અને મગજ પણ શાન્ત હોય છે. આ સિવાય સૂર્યોદયથી માંડી દશ વાગ્યા સુધીનો અને પાછલી રાત્રિનો સમય પણ જાપ માટે સારો કહ્યો છે.

શ્રીનવકાર મંત્રનું સ્મરણ જ્યારે જ્યારે અનુકૂળતા હોય ત્યારે ત્યારે વારંવાર કરવાનું શાસ્ત્રમાં જે વિધાન છે, તે તેવી રીતના જાપથી શુભ સંસ્કારોની સતત જાગૃતિ રહે એ અપેક્ષાએ સમજવું. વારંવાર સ્મરણથી શુભ સંસ્કારોની જાગૃતિ રહે છે એ સત્ય હકીકત છે તો પણ વિશિષ્ટ આત્મ-

શક્તિ જાગૃત કરવા માટે જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકામાં ઉપર જણાવેલા સમયની મર્યાદા જાળવવી જરૂરી છે. પ્રાથમિક ભૂમિકાએ જાપ કરનારે અમુક સમય નક્કી કરી રાખવો જોઈએ. જાપની પ્રાથમિક શક્તિઓના અનુભવ માટે સમયની ચોકસાઈ જાળવવી જરૂરી છે.

(૨) નિશ્ચિત આસન—શ્રીનવકાર મંત્રના જાપ માટે આસન શ્વેત શુદ્ધ ઊનનું રાખવું. વસ્ત્રો પણ શ્વેત પહેરવાં જોઈએ અને માળા પણ સફેદ દોરાની ગૂંથેલી હોવી જોઈએ. શ્વેતરંગ એ શુક્લ લેશ્યાનું પ્રતીક છે. શુક્લધ્યાનની યોગ્ય ભૂમિકાના ભાવને ખેંચવાની શક્તિ બીજા રંગોની અપેક્ષાએ તેનામાં અધિક છે. પ્રકાશના અધિક પરમાણુઓને પોતાના પ્રત્યે ખેંચવાનો વિશિષ્ટ ગુણ પણ શ્વેત રંગમાં છે. તથા પદ્માસન આદિ આસનોમાંથી પણ જે આસને સુખપૂર્વક લાંબો વખત બેસી શકાય તેવું અનુકૂળ આસન નક્કી કરીને તે આસન કરીને જાપ કરવો.

શરીર અને મનને સંબંધ છે. શરીર એ વાસણના સ્થાને છે અને મન એ પાણીના સ્થાને છે, શરીર ચંચળ બને તો તેની અસર મન ઉપર પણ થાય છે, અર્થાત્ મન પણ ચંચલ બને છે. તેથી સાધનાની શરૂઆતમાં આસન બાંધવું જ જોઈએ. આ આસનની સ્થિરતાનો આધાર આહારની શુદ્ધિ ઉપર છે. તેથી સાધકે પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂલ સાત્ત્વિક અને મિત ખોરાક લેવો જોઈએ. ઊણોદરીનું પાલન નિયમા કરવું ઘટે. ચાહે, તળેલા અને મસાલાથી ભરપૂર પદાર્થો

જાપ કરનાર સાધકે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય બાબતો.

જાપ માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧)—નિશ્ચિત સમય—સામાન્યથી શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રના જાપ માટે બ્રાહ્મ મુહૂર્ત (પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી) અને ત્રણ સંધ્યાનો નિશ્ચિત સમય શ્રેષ્ઠ છે. ત્રણ સંધ્યા નીચે પ્રમાણે સમજવી. (૧) સૂર્ય ઉદય પહેલાંની એક ઘડી અને ઉદય પછીની એક ઘડી; (૨) મધ્યાહ્ન પહેલાંની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી, (૩) સૂર્યાસ્ત પહેલાંની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી, અથવા તો સૂર્યાસ્ત પછીની બે ઘડી કે સૂર્યોદય પહેલાંની બે ઘડી. જાપ કરવા માટે આ ત્રણ સંધ્યાનો સમય ઉત્તમ ગણાયો છે; પરંતુ તેમાં પાછલી [illegible] નથી છે, કારણ કે તે વખતે વાતાવરણ [illegible] છે અને મગજ પણ શાન્ત હોય છે. આ [illegible] અને પાછલી [illegible] પણ જાપ માટે [illegible] છે.

શક્તિ જાગૃત કરવા માટે જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકામાં ઉપર જણાવેલા સમયની મર્યાદા જાળવવી જરૂરી છે. પ્રાથમિક ભૂમિકાએ જાપ કરનારે અમુક સમય નક્કી કરી રાખવો જોઈએ. જાપની પ્રાથમિક શક્તિઓના અનુભવ માટે સમયની ચોકસાઈ જાળવવી જરૂરી છે.

(૨) નિશ્ચિત આસન—શ્રીનવકાર મંત્રના જાપ માટે આસન શ્વેત શુદ્ધ ઊનનું રાખવું. વસ્ત્રો પણ શ્વેત પહેરવાં જોઈએ અને માળા પણ સફેદ દોરાની ગૂંથેલી હોવી જોઈએ. શ્વેતરંગ એ શુક્લ લેશ્યાનું પ્રતીક છે. શુક્લધ્યાનની યોગ્ય ભૂમિકાના ભાવને ખેંચવાની શક્તિ બીજા રંગોની અપેક્ષાએ તેનામાં અધિક છે. પ્રકાશના અધિક પરમાણુઓને પોતાના પ્રત્યે ખેંચવાનો વિશિષ્ટ ગુણ પણ શ્વેત રંગમાં છે. તથા પદ્માસન આદિ આસનોમાંથી પણ જે આસને સુખપૂર્વક લાંબો વખત બેસી શકાય તેવું અનુકૂળ આસન નક્કી કરીને તે આસન કરીને જાપ કરવો.

શરીર અને મનને સંબંધ છે. શરીર એ વાસણના સ્થાને છે અને મન એ પાણીના સ્થાને છે, શરીર ચંચળ બને તો તેની અસર મન ઉપર પણ થાય છે, અર્થાત્ મન પણ ચંચળ બને છે. તેથી સાધનાની શરૂઆતમાં આસન બાંધવું જ જોઈએ. આ આસનની સ્થિરતાનો આધાર આહારની શુદ્ધિ ઉપર છે. તેથી સાધકે પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ સાત્ત્વિક અને મિત ખોરાક લેવો જોઈએ. ઉત્તેજકોનું ભક્ષણ નિયમા કરવું. મરી, આદુ, લસણ અને મસાલાઓ ભરપૂર પદાર્થો

અમુક ચોક્કસ માળાથી જ કરવો. બનતાં સુધી માળાની પણ ફેરબદલી ન કરવી.

આ પ્રમાણે કરવાથી શ્રીનવકાર મહામંત્રોના વર્ણીત જાપદ્વારા આરાધકની આત્મશક્તિ નવકારવાલીના મણકામાં કેન્દ્રિત થાય છે. પરિણામે અમુક સમય ગયા પછી આત્મશક્તિના કેન્દ્ર સમાન બનેલા તે મણકાઓવાલી માલા વડે જાપ કરવાથી આત્મશક્તિઓનો ઝડપી વિકાસ થાય છે. શરૂઆતમાં થોડા દિવસ માળાથી જાપ કરવો, પછી નંદ્યાવર્ત્ત અને શંખાવર્ત્તથી ગણવાનો અભ્યાસ પાડવો. નંદ્યાવર્ત્તથી બારની સંખ્યા જમણા હાથે ગણવી અને શંખાવર્ત્તથી ડાબા હાથે નવની સંખ્યા ગણવી. એમ બારની સંખ્યાને નવ વખત ગણતાં ૧૦૮ની સંખ્યા થશે.

ડાબા હાથે શંખાવર્ત્ત				જમણા હાથે નંદ્યાવર્ત્ત			
૩	૪	૫	૦	૩	૪	૫	૧૨
૨	૯	૬	૦	૨	૭	૬	૧૧
૧	૮	૭	૦	૧	૮	૯	૧૦

ઉપરાંત જ્યારે સમય મળે ત્યારે જેમ બને તેમ સમાન સાધના અને સમાન વિચારવાળા અધિક સાધકોએ સાથે મળીને એક સ્થળે અધિક સમય માટે સહયોગથી

જપની સાધના કરવી જોઈએ, એથી જપમાં અધિક શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

(૫) નિશ્ચિત સંખ્યા:—જપનું જઘન્ય પ્રમાણ એટલું નક્કી કરવું જોઈએ કે જીવનના અંત સુધી તેટલી સંખ્યાથી ઓછો જપ કદી પણ થાય નહિ. નિયત પ્રમાણથી અધિક થઈ શકે, પણ ઓછો તો નહિ જ. નિશ્ચિત કરેલી સંખ્યાને વળગી રહેવાથી જપ કરનારની વૃત્તિઓ જગતના પદાર્થોમાંથી પરાઙ્મુખ થઈને આત્માભિમુખ બને છે. કોઈ પણ જાતની સંખ્યાના ધોરણ વિના અવ્યવસ્થિતપણે કરાતો જપ શક્તિઓને કેન્દ્રિત કરવા સમર્થ બનતો નથી. સંખ્યાના ધોરણને જાળવવાથી આંતરિક શક્તિઓનો વિકાસ સરળતાથી થઈ શકે છે. આધુનિક વિજ્ઞાનના કેટલાક પ્રયોગોથી એ વાત સાબિત થઈ છે કે અમુક ચોક્કસ કરેલ જગ્યાએ, અમુક નક્કી કરેલા સમયે અને અમુક ચોક્કસ કરેલ સંખ્યામાં ધારાબદ્ધ રીતે જાપ કરવાથી અમુક પ્રકારનું ચોક્કસ વાતાવરણ બંધાય છે અને તેમાં પ્રવેશ કરનાર ભયંકર અત્યાચાર-નિષ્ઠુરતાઓ પણ ચમત્કારિક રીતે તે વાતાવરણના પવિત્ર સંસ્કારોથી ઘડીભરને માટે રંગાઈ જાય છે. આ છે સ્થાન સમય અને સંખ્યાની ચોકસાઈ જાળવવાનો મહિમા! આ છે શબ્દશક્તિના વિદ્યુત્ તરંગોનો પ્રભાવ!! ચોકમાં [illegible] મહામંત્રના વર્ણો છે. તે પ્રત્યેક વર્ણો દિવ્યશક્તિનાં નિધાન છે, અનાદિસિદ્ધ છે. એ ચોક્કસ વર્ણોને સમય, સ્થાન,

એમ છૂટું છૂટું વાંચવું. ધીમે ધીમે અભ્યાસ વધતાં શીઘ્ર વાંચતી વેળા પણ ઉચ્ચારણ અને દૃષ્ટિનો ઉપયોગ સાથે રહેશે. આ રીતે વાંચીને જાપનો અભ્યાસ ચાલુ રહેતાં થોડા સમય પછી આંખો બંધ કર્યા પછી પણ અક્ષરો દેખાવા માંડશે. પછી હૃદયરૂપી કોરા કાગળ ઉપર ધ્યાનરૂપી કલમ વડે પોતાના નામની જેમ પંચ પરમેષ્ઠિના નામને લખતા હોઈએ તેવી એકાગ્રતાથી જાપ કરવો. શરૂઆતમાં આવી એકાગ્રતા ન આવે તો પણ ધ્યેય તો તે જ રાખવું-જેથી દિન-પ્રતિદિન સ્થિરતા વધતી જશે.

અક્ષરો જોવા માટેની બીજી રીત.

ઉપરની રીત મુજબ જાપ નિયમિત કરવા ઉપરાંત નેત્રો બંધ કરીને અક્ષરો નજર સમક્ષ લાવવા માટે બીજા પણ પ્રયોગો છે. જેમ કે–નેત્રો બંધ કરીને સામે એક કાળું પાટીયું ધારવું, પછી ધારણાથી જ હાથમાં ચાકનો કકડો લઈને તેના ઉપર 'નમો' એમ ધારણાથી લખવું. એટલે લખેલું દેખાશે. ન દેખાય ત્યાં સુધી ફરી ફરીને એ રીતે પ્રયત્ન કરવો. પછી अरिहंताणं લખવું. ફરી ફરી પ્રયત્ન કરવાથી તે પણ દેખાશે આ રીતે નવે પદો માટે પ્રયત્ન કરવો. અક્ષરો જોવા માટે આવો પ્રયત્ન હંમેશ થોડો વખત કરવો અને પ્રયત્નની સાથે પ્રથમની રીત પ્રમાણેનો જાપ પણ ચાલુ જ રાખવો.

અક્ષરો જોવાની ત્રીજી રીત.

સફેદ ચીરાનો એક ઢગલો ધારવો, પછી આંખો મીંચીને ધારણાથી તેમાંથી ચીરા લઈ એક એક ચીરો ક્રમશઃ મૂકતાં 'ન' નો આકાર બનાવવો. એ રીતે બધા અક્ષરો ધારણાથી બનાવવા. તે અક્ષરો સફેદ ચીરા જેવા ચળકતા દેખાશે. એ રીતે દરેક પદના અક્ષરો સ્પષ્ટ દેખાતા શરૂ થયા પછી બીજી આગળની રીતો વધુ અનુકૂળ પડે છે. અક્ષરો જપ અને સાધનામાં જલ્દી વિકાસ શરૂ થાય છે. [illegible] ઉપયોગી છે. તેથી અક્ષરો ન દેખાય તો પણ ઉપરની રીતે જપ ચાલુ રાખવો. એકાગ્રતા તો કેળવાય જ છે. માટે એ પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો. આ પ્રયત્નની સાથે પહેલી રીત પ્રમાણેનો જાપ પણ ચાલુ જ રાખવો.

ભગવાનની પ્રતિમા આંખો બંધ કરીને જોઈ શકાય, તે માટે પણ પ્રયત્ન કરવો. શ્રી[illegible] જેવા પવિત્ર તીર્થમાં જઈ [illegible] કે [illegible] કરીને પ્રતિમા [illegible] જેથી આ અભ્યાસ કેળવાય.

ધારણાથી માનસિક પૂજા.

જળ, ચંદનાદિનાં [illegible] ભગવાનની પ્રતિમાની પૂજા ધારણાથી [illegible] કરવી.

ધારણાથી [illegible] પૂજા [illegible] (૧) [illegible] (૨) [illegible] (૩) [illegible] (૪) [illegible] (૫) [illegible]

(૬) ડાબું કાંડું, (૭) જમણો ખભો, (૮) ડાબો ખભો, (૯) શિર શિખા, એ દરેક સ્થાન ઉપર એક એક પદ બોલવાથી અહીં એક નવકાર પૂરો થશે. પછી (૧૦) ભાલપ્રદેશ, બીજા નવકારનું પહેલું પદ અહીં આવશે. પછી (૧૧) કંઠ, (૧૨) હૃદય, (૧૩) નાભિકમળ, (૧૪) હથેલી, પુનઃ (૧૫) જમણા પગનો અંગુઠો, (૧૬) ડાબા પગનો અંગુઠો. (૧૭) જમણો જાનુ, (૧૮) ડાબો જાનુ, અહીં બીજો નવકાર પૂરો થશે અને ત્યાંથી નાભિ સુધી દરેક સ્થાન પર એક એક પદ ગણતાં ત્રીજો નવકાર પૂરો થશે. આ રીતે દર્શન, પૂજન, વિગેરે કરતી વખતે, તેમજ ધારણાથી પ્રતિમા કલ્પીને પણ ત્રણ નવકાર ગણવા. એથી એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કેળવાય છે. ચિત્તની એકાગ્રતાના અભ્યાસ માટે અહીં તો માત્ર 'દિક્સૂચન' કર્યું છે. જે રીતે સાધકની ચિત્તવૃત્તિ પરમેષ્ઠિઓના ધ્યાનમાં એકાગ્ર બને તે રીતિએ આ અને આવા પ્રકારના બીજા પણ જરૂરી પ્રયત્નો કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું એ તાત્પર્ય છે.

કહ્યું છે કે 'अभ्यासः कर्मणां कौशलमावहति' અર્થાત્ અભ્યાસથી કાર્યમાં કુશળતા પ્રગટ થાય છે. જે બાળકને એકડો ઘૂંટતાં મહિનાઓ વીતે છે તે પણ સમર્થ વિદ્વાન બન્યાનાં દૃષ્ટાન્તો મળે છે. તેમ આરંભમાં મુશ્કેલ જણાતો ધ્યાન પણ તેનો સતત અભ્યાસ થતાં પછી સુકર બની જાય છે, માટે સાધકે જપમાં પ્રગતિ સાધવા માટે તેનો અભ્યાસ સતત ચાલુ રાખવો.

શ્રીનવકારનું ... કરનારનાં લક્ષણો

અગાઉ પ્રયોજનભૂત જ્ઞાનના પ્રકરણમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે 'સાધકે યોગ્ય ગુણોનું ચિંતન કરવું' તે ગુણો હવે અહીં કહીએ છીએ.

'अमुञ्चन् प्राणनाशेऽपि, संयमैकधुरीणताम् ।
परमप्यात्मवत्पश्यन्, स्वस्वरूपापरिच्युतः ॥ १ ॥'

—પ્રાણનો નાશ થાય તો પણ સદાચરણમાં અગ્રેસરપણું ન મૂકનાર, બીજા જીવોને પણ પોતાના આત્મા જેમ જોનાર, પોતાના સ્વરૂપથી ભ્રષ્ટ ન થનાર.

'उपतापमसंप्राप्तः, शीतवातातपादिभिः ।
पिपासुरमरीकारि-योगामृतरसायनम् ॥ २ ॥'

—ટાઢ, તાપ અને વાયુ આદિથી ખેદ ન પામનાર અને અજરામર દશાને કરનાર એવા યોગરૂપી રસાયણ પીવાનો ઇચ્છુક.

'रागादिभिरनाक्रान्तं, क्रोधादिभिरदूषितम् ।
आत्मारामं मनः कुर्वन्, निर्लेपः सर्वकर्मसु ॥'

—રાગદ્વેષાદિથી નહિ દબાયેલ, ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભાદિકથી અદૂષિત એવા પોતાના મનને આત્મારામમાં રમતું કરનાર, તથા સર્વ કાર્યોમાં નિર્લેપ રહેનાર.

'विरतः कामभोगेभ्यः, स्वशरीरेऽपि निःस्पृहः ।
संवेगह्रदनिर्मग्नः, सर्वत्र समतां श्रयन् ॥ ४ ॥

—કામ-ભોગથી વિરક્ત, પોતાના શરીર પ્રત્યે પણ નિઃસ્પૃહ, સંવેગરૂપ દ્રહમાં મગ્ન થયેલ શત્રુ અને મિત્ર, સુવર્ણ અને પત્થર, નિંદા અને સ્તુતિ વગેરે સર્વ વિષયમાં સમભાવ રાખનાર.

'नरेन्द्रे वा दरिद्रे वा, तुल्यकल्याणकामनः ।
अमात्रकरुणापात्रं, भवसौख्यपराङ्मुखः ॥ ५ ॥'

—રાજા હોય કે રંક હોય, બેઉના તુલ્ય કલ્યાણનો ઈચ્છુક, સર્વ જીવો ઉપર કરુણા કરનાર અને સંસારનાં સુખોથી પરાઙ્મુખ.

'सुमेरुरिव निष्कम्पः, शशीवानन्ददायकः ।
समीर इव निःसंगः, सुधीर्ध्याता प्रशस्यते ॥ ६ ॥'

—મેરુ પર્વતની જેમ [ઉપસર્ગ-પરિષહાદિથી) અડોલ, ચન્દ્રમાની જેમ આનંદદાયક અને વાયુની જેમ નિઃસંગ (અપ્રતિબદ્ધ), એવો બુદ્ધિમાન ધ્યાતા ધ્યાન કરવાને લાયક છે.

ઉપરાંત અનુભવીઓની નીચેની હિતશિક્ષા પણ મહામંત્રના સાધકને ઉપયોગી છે, તેથી અહીં જણાવીએ છીએ.

दक्षो जितनिद्रो धीमान, कोपानलजलोपमः ।
गम्भीरो विनीतश्च, मायापङ्कविवर्जितः ॥ १ ॥

मानत्यागी दयायुक्तः, परनारीसहोदरः ।
जिनेन्द्रगुरुभक्तश्च, मंत्रग्राही भवेन्नरः ॥ २ ॥

—મંત્રને ગુરુ પાસેથી ગ્રહણ કરીને તેનું ધ્યાન કરનારો મનુષ્ય ચતુર, ઇન્દ્રિયોને જિતનાર, બુદ્ધિમાન, કોપરૂપ અગ્નિ માટે જલસમાન એટલે ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ શાન્તિ રાખી શકનાર, સત્યવાદી શીલ વિનયી, માયા અને મદથી રહિત, અહંકારનો ત્યાગ કરનાર, દયાવંત, પરનારીને બહેન ગણનાર, એટલે કે તેની સામે કદી પણ વિકાર દ્રષ્ટિએ ન જોનાર અને શ્રી જિનેશ્વરદેવ તથા ગુરુ પ્રત્યે પરમ ભક્તિ રાખનાર હોવો જોઈએ.

અન્યત્ર પણ એક સ્થળે કહ્યું છે કે—

शुचिः प्रसन्नो गुरुदेवभक्तो,
दृढव्रतः सत्यदयासमेतः ।
दक्षः पटुर्बीजपदावधारी,
मंत्री भवेदीदृश एव लोके ॥ १ ॥

—બાહ્ય અને અભ્યંતર પવિત્રતાવાળો, પ્રસન્નચિત્તવાળો, ગુરુ અને દેવનો ભક્ત, દૃઢ વ્રતોનું પાલન કરનાર, સત્ય અને દયાથી સહિત, ચતુર, બુદ્ધિશાળી અને મંત્ર ના બીજ પદોને ધારણ કરનારો, આવો પુરુષ જગતમાં મંત્ર સાધક થાય છે.

જ શાસ્ત્રકારો સૌ કોઈને માટે જેવા [illegible] જ ભાગ. પણ નથી. કારણ કે ઉપર જે લક્ષણો બતાવવામાં આવ્યાં છે, તે સંપૂર્ણ લક્ષણો તો જીવનમાં પ્રગટ થયાં હોય, ત[illegible] માટે ધ્યાન કરવાની જરૂરીઆત જ રહેતી નથી. માટે તાત્પર્ય એ છે કે ઉપરના ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાનું લક્ષ્ય [illegible] હોય અવશ્ય જોઈએ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રાણીને યથાશક્તિ [illegible] જે શુભ પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] અવશ્ય ફળદાયક બને છે. સંપૂર્ણતાના [illegible] [illegible] [illegible] પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે બીજમાંથી ફૂટેલા અંકુરને [illegible] [illegible] બીજમાં રહેલી વૃક્ષ થવાની શક્તિને પ્રગટવાનો [illegible] અંકુરો ફૂટવાથી થાય છે. આ પ્રાથમિક [illegible] અંકુરરૂપ છે અને પૂર્ણતા વૃક્ષરૂપ છે. શાસ્ત્રમાં ઉપર કહ્યા તે સંપૂર્ણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુણો એ પ્રગટેલા [illegible] [illegible] નહિ, પણ અંકુર જેટલા ગુણો [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અંકુરો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], આદિની [illegible] અંકુર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, તેમ પ્રસંગમાં અંકુર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો જ [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સંપૂર્ણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

[illegible] [illegible] ભિન્ન ભિન્ન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] શકે છે.

—બીજા માણસોએ કરેલી સ્તુતિવડે ગર્વ ન કરવો અને તેમણે કરેલી નિંદાવડે કોપ પણ ન કરવો. ધર્મગુરુઓનું સેવન કરવું, તત્ત્વને જાણવાની ઇચ્છા કરવી.

'शौचं स्थैर्यमदंभो, वैराग्यं चात्मनिग्रहः कार्यः।
दृश्या भवगतदोषा-श्चिन्त्यं देहादिवैरूप्यम् ॥ ४ ॥'

—શૌચ, સ્થિરતા, અદંભ, વૈરાગ્ય સેવવાં અને આત્માનો નિગ્રહ કરવો, ભવ એટલે સંસાર, તે દુઃખરૂપ છે, વગેરે સંસારના દોષોનો વિચાર કરવો, દેહાદિકનું વિરૂપપણું ચિન્તવવું.

'भक्तिर्भगवति धार्या, सेव्यो देशः सदा विविक्तश्च।
स्थातव्यं सम्यक्त्वे, विश्वस्यो न प्रमादरिपुः ॥ ५ ॥'

—ભગવાન ઉપર ભક્તિ ધારણ કરવી, એકાંત-પવિત્ર પ્રદેશનું નિરંતર સેવન કરવું, સમ્યક્ત્વને વિષે સ્થિર રહેવું અને પ્રમાદરૂપી શત્રુનો વિશ્વાસ નહિ કરવો.

'ध्येयात्मबोधनिष्ठा, सर्वत्रैवागमः पुरस्कार्यः।
त्यक्तव्याः कुविकल्पाः, स्थेयं वृद्धानुवृत्त्या च ॥ ६ ॥'

—આત્મબોધની નિષ્ઠાનું ધ્યાન કરવું. સર્વત્ર આગમને આગળ કરવું, કુવિકલ્પોનો ત્યાગ કરવો અને વૃદ્ધોને અનુસરવું.

'साक्षात्कार्यं तत्त्वं, चिद्रूपानन्दमेदुरैर्भाव्यम्।
हितकारी ज्ञानवता-मनुभववेद्यः प्रकारोऽयम् ॥ ७ ॥'

—તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવો તથા આત્માનંદ વડે પૂર્ણ થવું. જેને અનુભવ વડે જાણી શકાય છે તે આ પ્રકાર જ્ઞાનીઓને હિતકારી છે.

મહામંત્રનું ધ્યાન.

જાપ પછી ધ્યાનની યોગ્યતા આવે છે. કારણ કે:—

(૧) જાપનું અનુષ્ઠાન યમ-નિયમ પૂર્વક કરવાનું હોય છે, તેથી તેમાં યમ-નિયમ સિદ્ધ થાય છે.

(૨) નિયત જાપ પૂરો કરવા માટે લાંબા સમય સુધી એક આસને સ્થિર બેસવું પડે છે, તેથી આસનસિદ્ધિ પણ થાય છે.

(૩) જાપમાં [illegible] નિયમથી પ્રાણાયામ પણ થઈ જાય છે.

(૪) જાપ કરતી વખતે ઇન્દ્રિયો અને મન [illegible] છે, તેથી પ્રત્યાહારનો પણ [illegible] થાય છે.

(૫) જાપ [illegible] ધારણા પણ [illegible] નિશ્ચિત [illegible] છે.

[illegible]

પંદરમું સ્થાન ધ્યાનને અને સોળમું સ્થાન સમાધિને આપ્યું છે. એટલે જપ પછી ધ્યાનનો ક્રમ આવે છે એમ નક્કી થાય છે.

યોગિસમ્રાટ્ પૂ. શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી શ્રીયોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશમાં પદસ્થ ધ્યાનનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે—

'तथा पुण्यतमं मन्त्रं, जगत्त्रितयपावनम् ।
योगी पंचपरमेष्ठि-नमस्कारं विचिन्तयेत् ॥ १ ॥'

—ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનાર અને અત્યંત પવિત્ર એવા પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્રને યોગિઓએ વિશેષ પ્રકારે ચિંતવવો.

'अष्टपत्रे सिताऽम्भोजे, कर्णिकायां कृतस्थितिम् ।
आद्यं सप्ताक्षरं मन्त्रं, पवित्रं चिन्तयेत् ततः ॥ २ ॥'

'सिद्धादिकचतुष्कं च, दिक्पत्रेषु यथाक्रमम् ।
चूलापादचतुष्कं च, विदिक्पत्रेषु चिन्तयेत् ॥ २ ॥'

नमो सिद्धाणं

नमो अरिहंताणं

नमो उवज्झायाणं

[illegible]

કે, એવો દૈન્યભાવ હોય છે. પણ ધ્યાનમાં પ્રગતિ થતાં
એ દૈન્યભાવ ભૂંસાઈ જશે, મારો આત્મા જ અરિહંત છે,
મારો આત્મા જ સિદ્ધ છે, મારો આત્મા જ આચાર્ય છે,
મારો આત્મા જ ઉપાધ્યાય છે અને મારો આત્મા જ સાધુ
છે, એવો અહંભાવ ઉત્પન્ન થઈ આત્મતત્ત્વનો [illegible]
સાક્ષાત્કાર થશે. કે જે ધર્મનું અંતિમ ધ્યેય છે, [illegible]
અંતિમ આદર્શ છે અને સાધનાનું અંતિમ ફળ છે [illegible]

આ રીતે નવકાર મહામંત્રનું ધ્યાન [illegible] છે. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મહામંત્રના
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] મહામંત્રનું ધ્યાન [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]
[illegible] [illegible] છે.

卐

[illegible]

આરાધનામાં વિકાસની ભૂમિકાનો ક્રમ

(૧) શબ્દાનુસંધાન, (૨) અર્થાનુસંધાન, (૩) તત્ત્વાનુસંધાન અને (૪) સ્વરૂપાનુસંધાન, આ ચાર ભૂમિકા પર ક્રમશઃ શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રનું આરાધન થઈ શકે છે. શબ્દાનુસંધાનની છેલ્લી અવસ્થા આવે ત્યારે અર્થાનુસંધાનની શરુઆત થાય છે, અર્થાનુસંધાનની છેલ્લી અવસ્થામાં તત્ત્વાનુસંધાનની શરુઆત થાય છે, તેજ રીતે તત્ત્વાનુસંધાનની છેલ્લી ભૂમિકામાં સ્વરૂપાનુસંધાનની શરુઆત થાય છે. અને સ્વરૂપાનુસંધાનની છેલ્લી ભૂમિકા, એ પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ છે.

(૧) શબ્દાનુસંધાન.

શબ્દાનુસંધાનથી નવકારની સાધના કરવી. એટલે કે પોતાની ભૂમિકા મુજબ નવકારના અક્ષરોનો ભાષ્ય,ઉપાંશુ અને માનસ આદિ જાપથી બરાબર અભ્યાસ કરી લેવો. માળા અને શંખાવર્ત્ત આદિથી થતા જાપનો સમાવેશ ઉપાંશુમાં થાય છે. અર્થાત્ અલ્પ ઉચ્ચાર સહિત હલન ચલન એ ઉપાંશુનું લક્ષણ છે. જે વૈખરી વાણીપૂર્વક માત્ર ઉચ્ચારથી જાપ થાય છે તે ભાષ્ય જાપ કહેવાય છે અને ઉચ્ચાર તથા હલન ચલન વિના કેવળ ધારણાથી થતો જાપ માનસજાપ કહેવાય છે. એ રીતે ત્રણે પ્રકારના જાપથી અક્ષરોને

આત્મધ્યાન, કરવા, તેનો બરાબર પરિચય કરી લેવો. તેનું નામ આજ્ઞાનુસંધાન છે.

(૨) અર્થાનુસંધાન.

'અર્થાનુસંધાન' એટલે મહર્ષિઓની આજ્ઞાની વિચારણા કરવી તે. આ વિચારણા નીચે મુજબ કરી શકાય—

(૧) મહર્ષિઓના જીવન પ્રસંગોની વિચારણા. (૨) મહર્ષિઓના ગુણોનું ચિંતન, (૩) મહર્ષિઓના ઉપદેશની વિચારણા, (૪) મહર્ષિઓમાં રહેલી અપૂર્વ અને અનંત શક્તિઓ પાછળ [illegible]

[illegible]

શ્રીઉપાધ્યાય ભગવંતો જ્ઞાનના પઠનપાઠનમાં લીન રહેતા હોવાથી તેઓ **જ્ઞાન-પ્રધાન** હોય છે.

શ્રીસાધુ ભગવંતોને દેવ ગુરુની આજ્ઞામાં અનન્ય વિશ્વાસ હોવાથી તેઓ **શ્રદ્ધા-દર્શન-પ્રધાન** હોય છે.

ચાર ભાવનાના પ્રકર્ષથી ઉચ્ચપદની પ્રાપ્તિ

મૈત્રીભાવનાના પ્રકર્ષથી, એટલે કે સર્વ જીવરાશિ પ્રત્યે મિત્રભાવ, સ્નેહભાવ, સમાનભાવ ભાવવાથી [illegible] **મુનિપદની** પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રમોદ ભાવનાના પ્રકર્ષથી, એટલે કે બીજા [illegible] ગુણોના બહુમાનથી-પ્રમોદ [illegible] (ભક્તિના નિધાન) [illegible] થાય છે.

[illegible] ભાવનાના પ્રકર્ષથી એટલે કે [illegible] જીવોને [illegible] **તીર્થંકરપદ** [illegible]

[illegible] ભાવનાના [illegible]

[illegible]

... છે જ છે. એ ભાવના વિના [illegible]

...ની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

જુએ છે અને પૂર્ણ સ્વરૂપવાળા પરમેષ્ઠિને પોતાથી અભિન્ન અનુભવે છે. અર્થાત્ અભેદભાવે (પોતાનામાં પરમેષ્ઠિ અને) પરમેષ્ઠિમાં પરમેષ્ઠિમય પોતાને એકરૂપે અનુભવે છે.

તત્વાનુસંધાનની છેલ્લી ભૂમિકા એ સ્વરૂપાનુસંધાનની પ્રથમ ભૂમિકા છે. અથવા આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ એ સ્વરૂપાનુસંધાન છે. સાધનાનો પ્રયત્ન જાળવી રાખવાથી પરમાત્માની અધિક અધિક કૃપાનો અનુભવ થતાં આ ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ રીતે કલ્લોલ રહિત સાગરની જેમ તદ્દન શાન્ત અને મેરુવત્ નિષ્પ્રકંપ થએલો, વિકાસની ટોચે પહોંચેલો જીવાત્મા પરમાત્મપદ પામે છે, કે જે સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓનું અંતિમ ધ્યેય છે.

શ્રીનમસ્કાર મહામંત્ર આધ્યાત્મિક અનુભવોની ચાવી છે. સર્વ સાધનાની ચાવીઓની જાદુઈ પેટી પણ તેને કહી શકાય.

આરાધના પછી જ એ સત્ય સમજાય છે કે શ્રીપંચપરમેષ્ઠિ માત્ર કાલ્પનિક ભાવના નથી, પરંતુ ઉંચી ભૂમિકા પરનું તે એક પરમ સત્ય છે.

नमस्कार महामंत्रनुं साहित्य।

श्री नमस्कार [illegible]

प्राचीन

1. श्रीआवश्यकनिर्युक्तिः।
2. श्रीविशेषावश्यकभाष्यः।
3. श्रीआवश्यकचूर्णिः।
4. श्रीआवश्यकबृहद्-
   हारि० वृत्तिः।
5. श्रीआवश्यकलघु-
   मलय० वृत्तिः।
6. श्री[illegible] गा. [illegible]।
7. श्री[illegible] स्तोत्रम्।
8. श्री[illegible]
   [illegible]।
9. [illegible]।
10. श्री[illegible]
    [illegible]।
11. श्री[illegible]
    [illegible]।
12. श्री[illegible]।
13. श्री[illegible]।
14. श्री[illegible]।
15. श्री[illegible]।
16. श्री[illegible]
    [illegible]।
17. श्री[illegible]।
    [illegible]

વાત, પિત્ત અને કફ. એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ પ્રકૃતિ-
વાળા મનુષ્ય માટે શ્રીનવકારનું ધ્યાન લાભદાયક છે. જ્ઞાન
વાતદોષને જીતે છે, દર્શન પિત્ત દોષને જીતે છે અને
ચારિત્ર કફદોષને જીતે છે. શ્રીનવકારમાં એ ત્રણે વસ્તુ છે,
માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રસ્વરૂપ શ્રીનવકાર
અમૃત તુલ્ય છે.

સૂર્યનાં કિરણોની સર્વ શક્તિ શ્રીનવકારના અક્ષરોમાં
રહેલી છે, સૂર્યનાં કિરણો વર્ણદ્વારા જે અસર કરે છે એથી
અધિક અને સારી અસર શ્રીનવકાર ધ્વનિદ્વારા પ્રાપ્ત
કરાવે છે.

સમગ્ર વિશ્વમાં શ્રીપંચપરમેષ્ઠિ ઉપકારી છે. એમાં
પણ શ્રીઅરિહંતદેવ પરમ ઉપકારી છે. કારણ કે પરમોપકારી
શ્રીઅરિહંતદેવ જગતના જીવોને માટે ધર્મતીર્થની સ્થાપના
કરી ધર્મમાર્ગનો બોધ કરે છે. સમગ્ર વિશ્વમાં સર્વકાલમાં
સર્વજીવોના હિતચિંતક હોવાથી તેઓ સર્વને માટે પરમ
પૂજ્ય છે.

આત્મહિત સાધનારાઓના જીવનમાં શ્રીઅરિહંતદેવ
કેન્દ્રસ્થાને છે, સઘળાં કર્મોથી મુક્ત થવાનું જો મહાન ધ્યેય
સિદ્ધ કરવું હોય તો તે માટે અતિ પુષ્ટ આલંબન જોઈએ
અને એવું આલંબન માત્ર શ્રીઅરિહંતદેવ છે.

જો જીવનને સાર્થક બનાવવું હોય, માનવ
જન્મનો સમય અને માનવ શક્તિઓનો સદુપયોગ કરવો

[illegible] શ્રીઅરિહંતદેવને
[illegible]

શ્રીઅરિહંતદેવોમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા એ છે, કે તેઓની [illegible] પ્રાપ્તિ થાય છે. [illegible] થાય છે, આત્મગુણ [illegible] છે અને [illegible] પ્રાપ્તિ થાય છે.

[illegible] શ્રીઅરિહંતભગવાનનો [illegible] હેતુ [illegible] છે. [illegible] હેતુ [illegible] સિદ્ધિ છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વાત, પિત્ત અને કફ, એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ પ્રકૃતિ વાળા મનુષ્ય માટે શ્રીનવકારનું ધ્યાન લાભદાયક છે. જ્ઞાન વાતદોષને જીતે છે, દર્શન પિત્ત દોષને જીતે છે અને ચારિત્ર કફદોષને જીતે છે. શ્રીનવકારમાં એ ત્રણે વસ્તુ છે, માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રસ્વરૂપ શ્રીનવકાર અમૃત તુલ્ય છે.

સૂર્યનાં કિરણોની સર્વ શક્તિ શ્રીનવકારના અક્ષરોમાં રહેલી છે, સૂર્યનાં કિરણો વર્ણદ્વારા જે અસર કરે છે એથી અધિક અને સારી અસર શ્રીનવકાર ધ્વનિદ્વારા પ્રાપ્ત કરાવે છે.

સમગ્ર વિશ્વમાં શ્રીપંચપરમેષ્ઠિ ઉપકારી છે. એમાં પણ શ્રીઅરિહંતદેવ પરમ ઉપકારી છે. કારણ કે પરમોપકારી શ્રીઅરિહંતદેવ જગતના જીવોને માટે ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરી ધર્મમાર્ગનો બોધ કરે છે. સમગ્ર વિશ્વમાં સર્વકાલમાં સર્વજીવોના હિતચિંતક હોવાથી તેઓ સર્વને માટે પરમ પૂજ્ય છે.

આત્મહિત સાધનારાઓના જીવનમાં શ્રીઅરિહંતદેવ કેન્દ્રસ્થાને છે, સઘળાં કર્મોથી મુક્ત થવાનું જો મહાન ધ્યેય સિદ્ધ કરવું હોય તો તે માટે અતિ પુષ્ટ આલંબન જોઈએ અને એવું આલંબન માત્ર શ્રીઅરિહંતદેવ છે.

જો જીવનને સાર્થક બનાવવું હોય, માનવ જન્મનો સમય અને માનવ શક્તિઓનો સદુપયોગ કરવો

હોય, તો મોક્ષમાર્ગરૂપી ધર્મના દાતા શ્રીઅરિહંતદેવને
ઉત્તમ ઉપકારી ગણો.

શ્રીઅરિહંતદેવોમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા એ છે:
કે તેઓએ દર્શાવેલા માર્ગે ચાલવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય
છે. એ જ પ્રમાણે એમનું નામસ્મરણ, દર્શન અને ધ્યાન
કરવાથી કર્મો ક્ષય થાય છે, આત્મગુણ પ્રગટે છે અને
મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એક રીતે શ્રીઅરિહંતનમસ્કારનો મુખ્ય હેતુ માર્ગદ-
ર્શન છે. બીજી રીતે શ્રીસિદ્ધનમસ્કારનો મુખ્ય હેતુ અવિ-
નાશીપણાની સિદ્ધિ છે.

શ્રીતીર્થંકર પછી, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ
ભગવંતો અનંત છે, પણ જો કોઈ અંત વિનાનું શાશ્વત
પદ હોય તો તે સિદ્ધ પદ જ છે. આ સિદ્ધપદ એ નમસ્કારની
આરાધનાનું અંતિમ ધ્યેય છે.

શ્રીનવકાર મંગલમય છે. એટલું જ નહિ, પરમ
મંગલ પણ છે. અને [illegible] છે, એટલું જ નહિ, સર્વ શાસ્ત્રોમાં
[illegible] છે.

શ્રીનવકાર આત્મધર્મનું બીજ છે. તેમ જ આત્મધર્મની
[illegible] વૃક્ષનું બીજ છે, જેના દ્વારા સ્વર્ગ તેમ જ
[illegible] ફળ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. શ્રીનવકારથી
[illegible] આદિ અનેક પ્રકારનાં દુઃખોની નિવૃત્તિ
થાય, [illegible] પણ [illegible] છે.

શ્રીનવકાર [illegible]

ઉત્તમ સદાચારી પુરુષોના સંગે નિયમપૂર્વક વસવું, તથા બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન કરવું, એ કામવાસના ઉપર કાબૂ મેળવવાનો સરળ ઉપાય છે. તથા નીચેના વિચારોનું પુનઃ પુનઃ પરિશીલન તથા અનુભવ પણ કામવાસના ઉપર કાબૂ મેળવવા માટે પરમ સહાયકારક છે.

(૧) સર્વવિશ્વ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ કેળવવો. સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે માતૃભાવ કેળવવો. માતા સંબંધી વિચાર પવિત્રતા ટકાવવા માટે પ્રબળ પ્રેરણાદાયક બને છે.

(૨) આધ્યાત્મિક જીવનના વિકાસ માટે અખંડ બ્રહ્મચર્યની અતિ આવશ્યક્તા છે. બ્રહ્મચર્ય એ ઉત્તમ તપ છે.

(૩) શરીર એ આત્માનું મંદિર છે, માટે તેને પવિત્રતમ રાખવું જોઈએ. બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ જ શરીરને પવિત્રતમ રાખવાનો ઉપાય છે.

(૪) ભારે અને માદક ખોરાક કામોત્તજક છે. કઠિણ

[illegible] માટે [illegible] છે.
[illegible] સાધન એ [illegible] છે. [illegible]
[illegible] અને [illegible] પણ તેમાં [illegible] છે.
[illegible] છે.

(૫) [illegible] પછીનો ઉપદેશ પ્રેમ [illegible]
[illegible] પ્રેમને [illegible] છે અને [illegible]
[illegible] છે. આવા સર્વ [illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible] પ્રયત્ન [illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible] નહિ.

(૬) [illegible]
[illegible]

(૭) [illegible]
[illegible]

લોભનો નંબર આવે છે. બીન જરૂરી સંગ્રહ કરવો અને બીજાને જરૂર હોય તો પણ ન આપવું, એ લોભનું લક્ષણ છે. લોભ અને તૃષ્ણા એ બન્ને એક જ કુમતિમાંથી જન્મેલાં ભાઈ-બ્હેન છે. આકાશની જેમ તૃષ્ણાનો છેડો નથી, તેમ લોભનો ખાડો કદી પૂરાતો જ નથી. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર બે હાથે કદાચ કોઈક તરી શકે, પરંતુ દેવગુરુની કૃપા વિના લોભ સાગર તરવો શકય નથી. આ લોભવૃત્તિ ઉપર વિજય મેળવવા માટે એકાંતમાં બેસીને સ્થિર ચિત્તે નીચે મુજબ વિચારણા કરવી.

'હું શાનો લોભ રાખું છું? તેની પ્રાપ્તિથી મળનારું સુખ કેટલો વખત ટકશે? અંતે તેનાથી શો લાભ થવાનો છે?' લોભનું મૂળ અજ્ઞાન છે. ભોગની અસ્થિરતાનું તથા વસ્તુની અનિત્યતાનું જ્ઞાન થતાં જ લોભ ઓસરી જાય છે.

પર્વતથી પડતો ધોધ, ઝાકળનું બિંદુ, શરદ ઋતુનાં વાદળાં, પાણીના પરપોટા, ઝાંઝવાનાં નીર, કુપથ્ય અન્ન કે ખારું પાણી, વગેરેની ઉપમાને પામેલા ભોગો અનિત્ય, અસાર, કષ્ટકારક અને અતૃપ્તિકર છે. આજે ભોગવેલા ભોગ કાલે સ્મૃતિ અને સ્વપ્નરૂપ બની જાય છે. કામનાઓ મનુષ્યના કટ્ટર શત્રુઓ છે. તૃષ્ણાઓની તૃપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવા એ બળતામાં ઘી હોમવા જેવું છે. એક માણસની કામનાને પણ સંસારના સર્વ પદાર્થો મળીને પૂરી કરી શકે તેમ નથી. લોભ એ માનસિક રોગ છે. અસાધ્ય વ્યાધિ છે.

[illegible] ... કરી છે. [illegible]

[illegible] ... પણ [illegible] ... છે.

[illegible]

[illegible] ... [illegible]

[illegible]

[illegible] ... છે. [illegible]

[illegible] ... છે. [illegible] ... છે,

[illegible] ... છે. [illegible] ... છે. [illegible]

[illegible] ... છે, [illegible]

[illegible]

[illegible] ... છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

(૫) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

મોહ એટલે અજ્ઞાન. જેમ સૂર્યથી અંધકાર ટળે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યથી જ અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર ટળે છે. આ જ્ઞાન એટલે હું કોણ છું? અને મારું શું છે? તે સમજવા જેવું છે. જેને આ બરાબર સમજાઈ જાય છે તે બહારની કોઈ પણ વસ્તુથી લેપાતો નથી. વિવેકી મનુષ્ય પ્રારબ્ધ કર્મને અનુસાર પોતાને ઉચિત કરણી કરે છે, પણ તેમાં પોતાના કર્તૃત્વનું ખોટું અભિમાન રાખતો નથી, તે પોતાની વિવેક બુદ્ધિથી ચોક્કસ રીતિએ માને છે કે અધર્મ અને અનીતિ એ જ મનુષ્ય જાતિના શત્રુઓ છે, નહિ કે અમુક માણસ યા વસ્તુ. તેથી તે અધર્મ અને અનીતિભર્યા આચરણથી હંમેશાં બચતો રહે છે.

માત્ર પોતાના એકલાના જ સુખ અને સ્વાર્થની લાગણીથી મોહ અત્યંત વૃદ્ધિ પામે છે. તેથી મોહને ઘટાડવા માટે વિવેકી આત્મા નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનું ક્ષેત્ર વિસ્તારે છે અને ક્રમશઃ પ્રેમને વિશ્વવ્યાપી બનાવે છે. પોતાના સુખ કરતાં પણ પ્રાણી માત્રના સુખને તે અધિક ચાહે છે. આ ભાવના જ મોહનાશ માટેનું છેલ્લામાં છેલ્લું અને અતિ ઉગ્ર શસ્ત્ર છે. તેનાથી મોહનો એવો સમૂલ નાશ થાય છે કે જે કદી પણ પાછો ઊભો થઈ શકતો જ નથી. સ્વાર્થનો ત્યાગ કરી સમગ્ર વિશ્વના તમામ જીવો સુધી મૈત્રીભાવનાને વિસ્તાર્યા વિના કોઈ પણ આત્મા સર્વથા દોષ રહિત-વીતરાગ બની શકતો નથી.

સત્સમાગમ અતિ દુર્લભ છે ' માટે જ્યારે જ્યારે એ તક મળે ત્યારે તેનો લાભ લઈ તેને સાર્થક કરી લેવી જોઇએ.

૫—કેટલો વખત મૌન રહ્યા ?:—વાચાળતા ગાંભીર્યનો નાશ કરે છે. વિના કારણ બોલવાથી શક્તિનો દુર્વ્યય થાય છે. અંતરના ઊંડાણની વાતો જેને તેને જણાવવાથી કશો લાભ થતો નથી. જીહ્વાનું વહેણ બંધ થયા પછી જ હૃદયનું વહેણ ખુલે છે. મૌનથી સંકલ્પબળ વધે છે. નકામું બોલવાની વૃત્તિ ઉપર કાબૂ આવે છે. સત્યવ્રતના પાલનમાં અને ક્રોધના નિગ્રહમાં મૌન ઘણી મદદ કરે છે. રોજ ઓછામાં ઓછું એકથી બે કલાક મૌન રહેવું જ જોઈએ. મૌન વખતે ઉચ્ચ વિચારો, જાપ, ધ્યાન અથવા સ્વાધ્યાય વિગેરે કરવું. બહાર આવતા સુધી શબ્દમાંની ઘણી શક્તિ ઓછી થઈ જાય છે, એટલા માટે પ્રત્યેક સાધકે પોતાના ઇષ્ટદેવનો જાપ મૌનપણે જ કરવો જોઇએ. મૌનથી કરેલા જાપની અસર ઘણી ઉંડે સુધી પહોંચે છે. અને એ કારણે જ અંતરની મૂક આશિષનું મૂલ્ય ઘણું વધારે અંકાય છે. **મૌન, અલ્પઉપધિ, અને આત્મનિરીક્ષણ, આ ત્રણ ઉર્ધ્વગતિનાં મંડાણ છે.**

૬—કેટલીવાર અબ્રહ્મની વિચારણા થઇ ?:— વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય વિના આત્મિક પ્રગતિ અશક્ય છે. વીર્યને ઓજસમાં ફેરવવું જોઇએ. જેઓને આત્મનિસ્તારની સામાન્ય પણ લગન છે તેઓએ મન, વચન, કાયાથી અખંડ

સત્સમાગમ અતિ દુર્લભ છે' માટે જ્યારે જ્યારે એ તક મળે ત્યારે તેનો લાભ લઈ તેને સાર્થક કરી લેવી જોઈએ.

૫—કેટલો વખત મૌન રહ્યા?:—વાચાળતા ગાંભીર્યનો નાશ કરે છે. વિના કારણ બોલવાથી શક્તિનો દુર્વ્યય થાય છે. અંતરના ઊંડાણની વાતો જેને તેને જણાવવાથી કશો લાભ થતો નથી. જીહ્વાનું વહેણ બંધ થયા પછી જ હૃદયનું વહેણ ખુલે છે. મૌનથી સંકલ્પબળ વધે છે. નકામું બોલવાની વૃત્તિ ઉપર કાબૂ આવે છે. સત્યવ્રતના પાલનમાં અને ક્રોધના નિગ્રહમાં મૌન ઘણી મદદ કરે છે. રોજ ઓછામાં ઓછું એકથી બે કલાક મૌન રહેવું જ જોઈએ. મૌન વખતે ઉચ્ચ વિચારો, જાપ, ધ્યાન અથવા સ્વાધ્યાય વિગેરે કરવું. બહાર આવતા સુધી શબ્દમાંની ઘણી શક્તિ ઓછી થઈ જાય છે, એટલા માટે પ્રત્યેક સાધકે પોતાના ઈષ્ટદેવનો જાપ મૌનપણે જ કરવો જોઈએ. મૌનથી કરેલા જાપની અસર ઘણી ઉંડે સુધી પહોંચે છે. અને એ કારણે જ અંતરની મૂક આશિષનું મૂલ્ય ઘણું વધારે અંકાય છે. મૌન, અલ્પઉપધિ, અને આત્મનિરીક્ષણ, આ ત્રણ ઉર્ધ્વગતિનાં મંડાણ છે.

૬—કેટલીવાર બ્રહ્મચર્યની વિચારણા થઈ?:—
વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય વિના આત્મિક પ્રગતિ અશક્ય છે. વીર્યને ઓજસમાં ફેરવવું જોઈએ. જેઓને આત્મનિસ્તારની સામાન્ય પણ લગન છે તેઓએ મન, વચન, કાયાથી અખંડ

જેહ સુખહેતુ જિનવર કહ્યો,
પાપજલ તારવા નાવ રે. ચે૦ (૮)

ચારનાં શરણ એ પડિવજે,
વળી ભજે ભાવના શુદ્ધ રે;
દુરિત સવિ આપણાં નિંદિયે,
જેમ હોયે સંવર વૃદ્ધિ રે. ચે૦ (૯)

ઈહભવ પરભવે આચર્યાં,
પાપ અધિકરણ મિથ્યાત રે;
જે જિનાશાતનાદિક ઘણાં,
નિંદિયે તેહ ગુણઘાત રે. ચે૦ (૧૦)

ગુરુતણાં વચન તે અવગણી,
ગૂંથીયા આપ મતજાલ રે;
બહુપરે લોકને ભોળવ્યા,
નિંદિયે તેહ જંજાલ રે. ચે૦ (૧૧)

જેહ હિંસા કરી આકરી,
જેહ બોલ્યા મૃષાવાદ રે;
જેહ પરધન હરી હરખિયા,
કીધેલો કામ ઉન્માદ રે. ચે૦ (૧૨)

જેહ ધન-ધાન્ય મૂર્છા ધરી,
સેવિયા ચાર કષાય રે;
રાગને દ્વેષને વશ હુવા,
જે કિધા કલહ ઉપાય રે (૧૩)

જેહ સુખહેતુ જિનવર કહ્યો,
પાપજલ તારવા નાવ રે. ચે૦ (૮)

ચારનાં શરણ એ પડિવજે,
વળી ભજે ભાવના શુદ્ધ રે;
દુરિત સવિ આપણાં નિંદિયે,
જેમ હોયે સંવર વૃદ્ધિ રે. ચે૦ (૯)

ઇહભવ પરભવે આચર્યાં,
પાપ અધિકરણ મિથ્યાત રે;
જે જિનાશાતનાદિક ઘણાં,
નિંદિયે તેહ ગુણઘાત રે. ચે૦ (૧૦)

ગુરુતણાં વચન તે અવગણી,
ગુંથીયા આપ મતજાલ રે;
બહુપરે લોકને ભોળવ્યા,
નિંદિયે તેહ જંજાલ રે. ચે૦ (૧૧)

જેહ હિંસા કરી આકરી,
જેહ ભાખ્યા મૃષાવાદ રે;
જેહ પરધન હરી હરખિયા,
કીધલા કામ ઉન્માદ રે. ચે૦ (૧૨)

[illegible]
[illegible]

સમકિતદૃષ્ટિ સુર નર તણો,
તેહ અનુમોદીયે સાર રે. ચે૦ (૧૯)
અન્યમાં પણ દયાદિક ગુણો,
જેહ જિનવચન અનુસાર રે;
સર્વ તે ચિત્ત અનુમોદીયે,
સમકિત બીજ નિરધાર રે. ચે૦ (૨૦)
પાપ નવિ તીવ્રભાવે કરે,
જેહને નવિ ભવરાગ રે;
ઉચિત સ્થિતિ જેહ સેવે સદા,
તેહ અનુમોદવા લાગ રે. ચે૦ (૨૧)
થોડલો પણ ગુણ પરતણો,
સાંભલી હર્ષ મન આણ રે;
દોષ લવ પણ નિજ દેખતાં,
નિર્ગુણ નિજ આતમા જાણ રે. ચે૦ (૨૨)
ઉચિત વ્યવહાર અવલંબને,
ઈમ કરી સ્થિર પરિણામ રે;
ભાવિયે શુદ્ધ નય ભાવના,
પાવનાશય તણું ઠામ રે. ચે૦ (૨૩)
દેહ મન વચન પુદ્‌ગલ થકી,
કર્મથી ભિન્ન તુજ રૂપ રે;
અક્ષય અકલંક છે જીવનું,
જ્ઞાન આનંદ સ્વરૂપ રે. ચે૦ (૨૪)

ક્ષણ ક્ષણ સમરે શ્રીનવકાર, પળ પળ સમરો શ્રીનવકાર,
ઘડીઘડીસમરોશ્રીનવકાર,અહોનિશસમરો શ્રીનવકાર.(૧૦)
એ નવકારનું ગીત રસાલ. ગાતાં આગતાં મંગલમાળ;
ભાલ. (૧૧)

(૧)—જય અરિહંત જય ભગવંત,
જય જય જય જય જય ભગવંત.
(૨)—જય વીતરાગ જય વીતરાગ,
જય જય જય જય જય વીતરાગ.
(૩)—જય મહાવીર જય મહાવીર,
જય બોલો જય જય મહાવીર.
પતિત પાવન જય મહાવીર,
જય બોલો જય જય મહાવીર.
(૪)—અરિહંત ભજો અરિહંત ભજો,
અરિહંત થવા અરિહંત ભજો.
ભગવંત ભજો ભગવંત ભજો,
ભગવંત થવા ભગવંત ભજો.
મહાવીર ભજો મહાવીર ભજો,
મહાવીર થવા મહાવીર ભજો.
(૫)—જય વીર જય વીર જય વીર,
ભવભય ભંજન જય મહાવીર. જય વીર૦ (૧)

(૬)

શ્રીઅરિહંતભક્તિગર્ભિત નિત્ય મનન કરવા લાયક— ભાવના-દુહા.

નિત્ય પ્રભાતે ઉઠવું, રાખી મન ઉમંગ;
ધરવું ધ્યાન પરમેષ્ઠિનું, કરવું નિર્મળ અંગ. (૧)
અગ્નિ કેરા બળ થકી, માંખણનું ઘી થાય;
અંતરવૃત્તિ ધ્યાનથી, પરમાતમ પ્રગટાય. (૨)
અહંકારને છોડીને, ભજો અરિહંત સાર;
રાગ-દ્વેષનાં ત્યાગથી, પામો મોક્ષનું દ્વાર. (૩)
તુજ વિણ ઇણ સંસારમાં, શરણું નહિ કોઈ સ્વામ;
તુજ ચરણોથી પામીએ, અનંત સુખોનું ધામ. (૪)
જગતારણ જગવાલહો, તું જગ જય જયકાર;
જે તુજ શરણે નિત્ય રહે, તે તરીયા સંસાર. (૫)
ત્રણ ભુવનમાં તું વડો, તુમ સમ અવર ન કોય;
ઇન્દ્ર ચંદ્ર ચક્રી હરિ, તુજ પદ સેવે સોય (૬)
હું ગરજુ આરજુ કરું, તું છે દીનદયાળ;
મુજ અધમને તારવા, કર કૃપા કિરપાળ. (૭)
ધન ધન શ્રીઅરિહંતને, જેનો [illegible]
તે પ્રભુની પૂજા વિના, જન્મ ગમાવ્યો ફોક. (૮)
[illegible] ભાવથી અતિ ઘણો, [illegible] ન [illegible];
ઇહુવિધ જિનવર પૂજતાં, [illegible]

જિનમૂર્તિ-મંદિરાદિ અને રજોહરણાદિ પ્રત્યે તથા મોક્ષમાર્ગના અસાધનભૂત વસ્તુઓ પ્રત્યે મેં નહિ આચરવા યોગ્ય, નહિ ઇચ્છવાયોગ્ય, પાપસ્વરૂપ અને પરંપરાએ પાપનો બંધ કરાવનારું, એવું જે કંઈ મિથ્યા આચરણ, સૂક્ષ્મ કે બાદર (અલ્પ કે ઘણું), મનથી વચનથી કે કાયાથી સ્વયં કર્યું હોય, બીજા પાસે કરાવ્યું હોય, કે બીજાથી કરાતું સારું માન્યું (અનુમોદ્યું) હોય, તે પણ રાગથી, દ્વેષથી કે મોહથી, તે પણ આ જન્મમાં કે અન્ય જન્મોમાં, તે સર્વ પાપ મારે ગુરુ સમક્ષ ગર્હણીય છે. તે દુષ્કૃત્ય (દુષ્કાર્ય) છે અને અધર્મરૂપ હોવાથી તજવા યોગ્ય છે. એવું મેં કલ્યાણમિત્ર એવા ગુરુભગવંતોના વચનથી જાણ્યું છે અને એ સત્ય છે' એમ મને શ્રદ્ધાથી રુચ્યું છે. માટે તે અરિહંતોની અને સિદ્ધોની સમક્ષ હું તેની ગર્હા કરું છું, એ દુષ્કૃત્ય છે, તજવા યોગ્ય છે, એમ સમજ્યો છું. માટે એ સઘળું મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ! મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ!! મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ!!!

होउ मे एसा सम्मं गरिहा, होउ मे अकरणनियमो ।

આ મારી દુષ્કૃતની ગર્હા સમ્યગ્ ભાવપૂર્વક થાઓ! હવે પછી એવું દુષ્કૃત નહિ કરવું, એવો મારે નિયમ થાઓ, અર્થાત્ હું એ નિયમ કરું છું.

बहुमयं ममेअं ति इच्छामि अणुसट्ठिं अरहंताणं भगवंताणं, गुरूणं कल्लाणमित्ताणं ति ।

संविग्गो जहासत्तीए सेवेमि सुकडं, अणुमोएमि सव्वेसिं अरहंताणं अणुट्ठाणं, सव्वेसिं सिद्धाणं सिद्धभावं, सव्वेसिं आयरियाणं आयारं, सव्वेसिं उवज्झायाणं सुत्तप्पयाणं, सव्वेसिं साहूणं साहुकिरिअं, सव्वेसिं सावगाणं मुक्खसाहणजोगे। सव्वेसिं देवाणं सव्वेसिं जीवाणं होउकामाणं कल्लाणासयाणं मग्गसाहणजोगे।

સંવિગ્ન એટલે મોક્ષ અને મોક્ષ માર્ગનો પક્ષકાર એવો હું હવે આ પ્રમાણે યથાશક્તિ સુકૃતની સેવારૂપ અનુમોદના કરું છું. સર્વ અરિહંતોનાં 'ઘોર તપ, જપ અને પરિષહો-ઉપસર્ગો સહવા, વગેરે સર્વ અનુષ્ઠાનોની અનુમોદના કરું છું, એમ સર્વ સિદ્ધોના સિદ્ધ થએલા કેવળ જ્ઞાનાદિ ભાવોની, સર્વ આચાર્યોના પંચાચારના પાલનરૂપ સદાચારોની, સર્વ ઉપાધ્યાયોના સૂત્ર (જ્ઞાન) દાનની, સર્વ સાધુઓની (અને સાધ્વીઓની) તે તે સાધુ ક્રિયાની, સર્વ શ્રાવકોની (અને શ્રાવિકાઓની) તે તે મન વચન કાયાથી થતી મોક્ષકરણીની, તથા સર્વ દેવો, સર્વ જીવો કે જેઓ મોક્ષ માટે યોગ્ય (ચરમાવર્તી) છે અને તેથી વિશુદ્ધ આશયવાળા છે, તેઓના મોક્ષમાર્ગના સાધક જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રને અનુકૂળ એવા સર્વ યોગોની હું અનુમોદના કરું છું.

होउ मे एसा अणुमोअणा सम्मं विहिपुव्विआ, सम्मं

થાય છે અને તેથી ઉત્કૃષ્ટભાવવાળું શુભકર્મ બંધાય છે. વળી એ રીતે પ્રગટેલો શુભકર્મનો અનુબંધ (પરંપરા) પુષ્ટ બનવાથી શુભભાવો પણ પુષ્ટ થાય છે, આ શુભકર્માનુબંધ નિયમા શુભ ફળને (આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોને) પ્રગટ કરે છે, એથી આત્મા સંસારમાં પણ વિશિષ્ટ સુખોનો ભોગી અને પરંપરાએ મોક્ષસુખનો ભોક્તા બને છે.

अओ अपडिबंधमेअं असुहभावनिरोहेणं सुहभावबीअं ति सुप्पणिहाणं सम्मं पढिअव्वं, सम्मं सोअव्वं, सम्मं अणुपेहिअव्वं ति ।

એ કારણે કોઈ જાતના પ્રતિબંધ (રુકાવટ) સિવાય હંમેશાં અશુભભાવોને (મન-વચન-કાયાની અકુશળ પ્રવૃત્તિઓને) રોકીને (અર્થાત્ શુભભાવપૂર્વક), આ સૂત્ર શુભભાવોનું (મોક્ષનું) બીજ હોવાથી તેને ઉત્તમ પ્રણિધાન (એકાગ્રતા અને કર્તવ્યના નિશ્ચય) પૂર્વક સમ્યગ્ (શાન્ત રીતે) ભણવું જોઈએ, સમ્યગ્ અનુપ્રેક્ષા (પદાર્થ વિચારણા) કરવી જોઈએ.

णमो णमिअणमिआणं, परमगुरुवीअरागाणं, णमो सेसणमुक्कारारिहाणं, जयउ सव्वण्णुसासणं, परमसंबोहिए सुहिणो भवंतु जीवा, सुहिणो भवंतु जीवा, सुहिणो भवंतु जीवा ॥

થાય છે અને તેથી ઉત્કૃષ્ટભાવવાળું શુભકર્મ બંધાય છે. વળી એ રીતે પ્રગટેલો શુભકર્મનો અનુબંધ (પરંપરા) પુષ્ટ બનવાથી શુભભાવો પણ પુષ્ટ થાય છે, આ શુભકર્માનુબંધ નિયમા શુભ ફળને (આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોને) પ્રગટ કરે છે, એથી આત્મા સંસારમાં પણ વિશિષ્ટ સુખોનો ભોગી અને પરંપરાએ મોક્ષસુખનો ભોક્તા બને છે.

अओ अपडिबंधमेअं असुहभावनिरोहेणं सुहभावबीअं ति सुप्पणिहाणं सम्मं पढिअव्वं, सम्मं सोअव्वं, सम्मं अणुपेहिअव्वं ति ।

એ કારણે કોઈ જાતના પ્રતિબંધ (રુકાવટ) સિવાય હંમેશાં અશુભભાવોને (મન-વચન-કાયાની અકુશળ પ્રવૃત્તિઓને) રોકીને (અર્થાત્ શુભભાવપૂર્વક), આ સૂત્ર શુભભાવોનું (મોક્ષનું) બીજ હોવાથી તેને ઉત્તમ પ્રણિધાન (એકાગ્રતા અને કર્તવ્યના નિશ્ચય) પૂર્વક સમ્યગ્ (શાન્ત ચિત્તે) ભણવું જોઈએ, સમ્યગ્ અનુપ્રેક્ષા (પદાર્થ વિચારણા) કરવી જોઈએ.

णमो णमिअणमिआणं, परमगुरुवीअरागाणं, णमो सेसणमुक्कारारिहाणं, जयउ सव्वण्णुसासणं, परमसंबोहिए सुहिणो भवंतु जीवा, सुहिणो भवंतु जीवा, सुहिणो भवंतु जीवा ॥

मुनिसुव्रत नमि-नेमि-पार्श्व-वर्द्धमानान्ता जिनाः
शान्ताः शान्तिकरा भवन्तु स्वाहा ॥ [४] ॥

(२) ॐ मुनयो मुनिप्रवरा रिपुविजय-दुर्भिक्ष-कान्तारेषु
दुर्गमार्गेषु रक्षन्तु वो नित्यं स्वाहा ॥ ५ ॥

(३) ॐ श्री-ह्री-धृति-मति-कीर्ति-कान्ति-बुद्धि-लक्ष्मी
मेधा--विद्या--साधन--प्रवेश--निवेशनेषु सुगृहीतनामानो
जयन्तु ते जिनेन्द्राः ॥ ६ ॥

બૃહચ્છાન્તિ અર્થાત્ મોટી શાન્તિનો શબ્દાર્થ.

આર્હંતોમાં શાન્તિ હો.

હે ભવ્ય જનો! આ બધી મારી પ્રસંગને અનુસરતી વાત સાંભળો. અરિહંત પ્રભુના જે ભક્તો ત્રણ ભુવનના સ્વામી શ્રીતીર્થંકર પરમાત્માઓની યાત્રામાં ભક્તિવંત છે, તે સર્વને અરિહંત પરમાત્મા વિગેરેના પ્રભાવથી આરોગ્ય, સંપત્તિ, ચિત્તની સ્વસ્થતા અને બુદ્ધિને આપનારી તથા સર્વક્લેશ–પીડાનો નાશ કરવામાં કારણભૂત એવી શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ. ૧.

શાન્તિની ઉદ્‌ઘોષણા સાંભળો.

"હે ભવ્ય લોકો! અહીં જ ભરતક્ષેત્ર, ઐરવતક્ષેત્ર અને મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મ લેતા સઘળા તીર્થંકર પરમાત્માઓના જન્મ વખતે પોતાનું આસન કંપ્યા બાદ અવધિજ્ઞાનથી તીર્થંકરનો જન્મ થયો એમ જાણીને સુઘોષા નામની દિવ્ય ઘંટા વગડાવ્યા પછી, સૌધર્મદેવલોકના ઇન્દ્ર–સર્વ દેવેન્દ્રો અને ભવનપતિઓ વિગેરેના ઇન્દ્રોની સાથે આવી વિનયપૂર્વક પૂજ્ય અરિહંત પરમાત્માને

અરનાથ— મલ્લિનાથ-મુનિસુવ્રતસ્વામિ--નમિનાથ--નેમિનાથ--પાર્શ્વનાથ અને શ્રીવર્ધમાનસ્વામી સુધીના શાન્ત એવા તીર્થંકર પરમાત્માઓ શાન્તિ કરનારા થાઓ સ્વાહા.

સદાના રક્ષક મુનિ મહાત્માઓ.

(૨) ૐ રિપુથી થતા પરાજયમાં, દુષ્કાલમાં, ભયંકર અરણ્યોમાં અને વિકટ રસ્તાઓમાં મુનિઓના અગ્રેસર મુનિમહાત્માઓ હંમેશાં તમારૂં રક્ષણ કરો સ્વાહા.

પરમાત્માઓના નામ માત્રથી કાર્ય સિદ્ધિ.

(૩) ૐ શ્રી, હ્રી, ધૃતિ, મતિ, કીર્તિ, કાંતિ, બુદ્ધિ લક્ષ્મી, મેધા અને વિદ્યાનાં સાધનોમાં-શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવવાના સાધનોમાં, પ્રવેશ કરવામાં તથા તે પૂરૂં થયે તેમાંથી પસાર થઈને નીકલવામાં સારી રીતે નામ સ્મરણ કરાએલા તે જિનેશ્વર પરમાત્માઓ વિજય પામો. (પરમાત્માનું નામ લઈને કરવાથી તે કામો સફલ જ થાય છે.)

સોળ વિદ્યાદેવીઓ તરફનું રક્ષણ.

(૪) ૐ રોહિણી, પ્રજ્ઞપ્તિ, વજ્રશૃંખલા, વજ્રાંકુશી, અપ્રતિચક્રા, પુરુષદત્તા, કાલી, મહાકાલી, ગૌરી, ગાંધારી, સર્વાસ્ત્રા--મહાજ્વાલા, માનવી, વૈરોટ્યા, અચ્છુપ્તા, માનસી, મહામાનસી; સોળ વિદ્યાદેવીઓ હંમેશાં તમારૂં રક્ષણ કરો, સ્વાહા.

પણ પ્રતિદિન અમુક સમય તો નવકાર મંત્રની આરાધના તથા વાચન, ચિંતન, મનન, કે એ વિષયના જાણકારોનો સાક્ષાત્ સમાગમ, તેમની પાસેથી શ્રવણ વિગેરે ચાલુ રાખવાં. અને એ દ્વારા નવકારના મહિમાને આપણા હૃદયમાં અંકિત કરવા નમ્રતાપૂર્વક પ્રયાસ કરવો.

વળી સમય અને સંજોગની અનુકૂલતા મળે ત્યારે ૧૮ દિવસ સુધી ગુરુનિશ્રાએ પૌષધમાં રહીને ઉપધાન વહન કરીને વિશિષ્ટ વિધિપૂર્વક આ મહામંત્રની આરાધના કરવી જોઈએ. એથી શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓનું પાલન થાય છે. શ્રીમહાનિશીથ આદિ આગમોમાં ઉપધાન તપ વહન કરવાપૂર્વક આ મહામંત્રને આરાધવાનું ફરમાવવામાં આવ્યું છે.

શ્રીનવકાર મહામંત્ર તપમાં રોજ કરવાનાં ચૈત્યવંદન આદિ

શ્રીનવકાર મહામંત્ર તપમાં રોજ મહામંત્રના પદના ક્રમે આરાધના કરવાની હોય છે. તેમાં શરૂઆતમાં પાંચ દિવસ અરિહંતાદિ પાંચ પદોને ઉદ્દેશીને જુદા જુદા ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ છે અને છેલ્લા ચાર દિવસ એક જ ચૈત્યવંદન, સ્તવન અને સ્તુતિ છે. તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.

પ્રથમ દિવસે

શ્રીઅરિહંતપદનું ચૈત્યવંદન

જય જય શ્રીઅરિહંત ભાનુ, ભવિ કમલ વિકાશી;
લોકાલોક અરૂપી રૂપી, સમસ્ત વસ્તુ પ્રકાશી. ૧

અડ અધિક સહસ લક્ષણ ધરે અંગમાં,
ગુણ અનંતે ભર્યો નાથ સોહે;
જાસ કલ્યાણકે જગતનું તમ ટળે,
ઇંદ્ર ઉપેન્દ્રનાં ચિત્ત મોહે. શ્રી૦ ૫

નામ ને થાપના દ્રવ્ય ભાવે કરી,
જે નરા ચિત્તમેં નિત ધ્યાવે;
દેવપાલાદિ ભૂપાલ પરે તે નરા,
તીર્થપતિ સંપદા હસ્ત પાવે. શ્રી૦ ૬

જે મહાગોપ ખટકાય ગોકુળતણો,
તિમ મહામાહણ જાસ કહીએ;
ભવોદધિ બૂડતાં ભવ્ય નિસ્તારણો,
સાર્થપતિ મુગતિનો જેહ લહીએ. શ્રી૦ ૭

દ્રવ્ય ભાવે કરી પૂજના જે કરે,
સ્વર્ગ અપવર્ગ તે નિયત પામે;
ત્રણ્ય પણ અષ્ટ નવ સત્તર એગવીશવિહ,
પૂજના કરી વસે સિદ્ધિ ધામે. શ્રી૦ ૮

પ્રથમ પદ પૂજતો રાય શ્રેણિક પ્રથમ,
ભાવિ ચોવીશી જિનરાજ થાશે;
તાસ પદ-પદ્મની સેવના સૂર કરી,
રૂપવિજયાદિ નિત સુજસ ગાશે. શ્રી૦ ૯

એવંભૂત નયે સિદ્ધ થયા રે,
ગુણગણનો આલ્હાદ રે. શિવ૦ ૨
સુરગણ સુખ ત્રિહું કાળનાં રે,
અનંતગુણાં તે કીધ રે. શિવ૦
અનંત વર્ગે વર્ગિત કર્યાં રે,
તો પણ સુખ સમીધ રે. શિવ૦ ૩
બંધ ઉદય ઉદીરણા રે
સત્તા કર્મ અભાવ રે. શિવ૦
ઊર્ધ્વ ગતિ કરે સિદ્ધજી રે,
પૂર્વપ્રયોગ સદ્ભાવ રે. શિવ૦ ૪
ગતિ પારિણામિક ભાવથી રે,
બંધન છેદન યોગ રે. શિવ૦
અસંગ ક્રિયા બળે નિર્મળો રે,
સિદ્ધગતિનો ઉદ્યોગ રે. શિવ૦ ૫
પએસંતર અણફરસતા રે,
એક સમયમાં સિદ્ધ રે. શિવ૦
ચરમ ત્રિભાગ વિશેષથી રે,
અવગાહન ઘન કીધ રે. શિવ૦ ૬
સિદ્ધશિલાની ઉપરે રે,
જ્યોતિમાં જ્યોતિ નિવાસ રે. શિવ૦
હરિતપાલ પરે સેવતાં રે,
સૌભાગ્યલક્ષ્મી પ્રકાશ રે શિવ૦ ૭

પય ભર્યો દક્ષિણાવર્ત્ત[1] શંખ શોભિયે,
તેમ નય-ભાવ-પ્રમાણુ—પ્રવીણા,
હય[2]-ગય[3]-વૃષભ[4]-પંચાનન[5] સારિખા;
ટાળે પર વાદી અભિમાન અદીના. શ્રી૦ ૫

વાસુદેવ[6]-નરદેવ[7]-સુરપતિ[8] ઉપમા;
રવિ[9]-શશી[10]-ભંડારી[11]-રૂપ દીપંતા,
જંબૂ[12]--સીતાનદી[13]-મેરુમહીધરો[14];
સ્વયંભૂઉદધિ[15]-રયણ[16] ભૂપ ભણંતા. શ્રી૦ ૬

એ સોળ ઉપમા બહુશ્રુતને કહી,
ઉત્તરાધ્યયને રસાલ જિણંદા;
મહીંદ્રપાલ વાચકપદ સેવતો,
સૌભાગ્યલક્ષ્મી સુવિશાલ સૂરીંદા. શ્રી૦ ૭

શ્રી ઉપાધ્યાય પદ સ્તુતિ.

અંગ ઇગ્યારે ચૌદે પૂરવ, ગુણ પચવીશના ધારીજી;
સૂત્ર અરથધર પાઠક કહીએ, યોગસમાધિ વિચારીજી,
તપ—ગુણશૂરા આગમ—પૂરા, નય—નિક્ષેપે તારીજી;
મુનિ ગુણધારી બુધ વિસ્તારી, પાઠક પૂજો અવિકારીજી.

શ્રી નવકારમહામંત્ર મહિમાનું

સ્તવન.

એ પંચપરમેષ્ઠિપદ, મંત્રઈ નવકાર,
શિવપદનું સાધન પ્રવચન કેરું સાર;
એક અક્ષર જપતાં સાત સાગરનું દુઃખ,
નાશે સઘળે પદ, પણુસય સાગર દુઃખ.
નવપદ વળી સંપદ, આઠ અક્ષર અડસઠી,
ગુરુ અક્ષર સાત જ, લઘુ અક્ષર ઇગસઠી;
જે વિધિસ્યું જપઈ, ગુરુમુખ વહી ઉપધાન,
વળી નિર્મળ ચિત્તે, સમકિત વિનયપ્રધાન.
હોઈ બહુફળદાયક, ઈહ પરલોકે સાર,
સિદ્ધિ સઘળી એહમાં, ચૌદ વિદ્યા આધાર;
બહુ ભેદઈ ધ્યાઓ, કમલ કર્ણિકાકાર,
વળી રહસ્ય ઉપાંશુ, ભાષ્ય જાપ ત્રણ સાર.
વળી દ્રવ્યે ભાવે, એહના અનેક વિધાન,
ગુરુ વિનયથી લહીઇ, થાપન પંચ પ્રસ્થાન;
સવિ મંગલમાંહિ, પરમમંગલ છઇ એહ,
સવિ પાપ નસાડઈ, તાડઈ દુરિત અછેહ.
એહનું માહાત્મ્ય જ્ઞાનવિમલથી જાણી,
આરાધો અહનિશ, જિમ સુખિયા થાઓ પ્રાણી;
અંતર આતમથી, લહીએ એહ સરૂપ;
પરમાતભાવે, એહ છે સિદ્ધિસરૂપ,

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર છંદ

[૨]

કિં કપ્પતરૂ એ અયાણ, ચિંતામણ અભિતર,
કિં ચિંતામણ કામધેનુ, આરાહો બહુ પર;
ચિત્રાવેલિ કાજ કિસો, દેશાંતર લંઘો,
રયણ રાસ કરણ કિસ્યો, સાયર ઉલ્લંઘો. ૧

ચઉદહ પૂરવ સાર જગ, લાગો ઇક નવકાર,
સયલ કાજ મહિયલ સરે, દુરુત્તર તરે સંસાર;
કેવલ ભાખીય રીત જીકે, નવકાર આરાહે,
ભોગવી ભોગ અણુંત અંતે, પરમપહ સાહે. ૨

ઇહિ ઝાણહ સુર રિદ્ધ, પુત્તસુહ વિલસે બહુપરિ,
ઇહિ ઝાણહ દેવલોક, ઇંદ પદ પામે સુંદર;
એહ મંત્ર સાસતો જગ, અચિંતા ચિંતામણ એહ,
સમરણ પાપ સહુ ટલે, રિદ્ધ સિદ્ધ નિય ગેહ. ૩

નિય સિર ઉપર ઝાણ મઝ, ચિંતવે કમલ નર,
કંચણમય અડદલ સહિત, તિણમહિ કનિકાવર;
તિહાં બેઠા અરિહંત દેવ, પદ્માસણ ફિટક મણિ,
સિય વચ્છ પહરેવિ, પઢમપદ જપો નિઅમંણ. ૪

અરિહંત ઝાણહ તિમ લહી, જિમ અજરામર સુખ,
નિવારણ ચૌગઈ ગમણ, પામે સાસય સુખ;

અનંત ચોવિસી જગ હૂઈ, હોસ્યે અવર અનંત,
આદિ કોઈ જાણે નહિ, ઇણ નવકારહ મંત;
એસો પંચણુમુક્કારો, પદ દિસિ [1]અગને હં,
સવ્વ-પાવ-પ્પણાસણો, પદ જપ [2]નિયરેહિં. ૧૧

વાયવ દિસિ ઝાએહિં, જપે મંગલાણં ચ સવ્વેસિં;
પઢંમ હવઈ મંગલં, ઈસાણ પદે સિં;
ચિહું દિસિ ચિહું વિદિસિ, મલી અટ્ઠદલ કમલ હવેય,
જો ગુરુ લઘુ જાણી જપે, સો ઘણા પાપ ખવેઇ. ૧૨

ઇહ પ્રભાવ ધરણિંદ હુઓ, પાયાલહ સ્વામી,
સમલી કુમરી ઉપન્ન, ભિલ્લ સુરલોયહ ગામી;
સંબલ કંબલ બે બળદ, પહોતા પંચમ કપ્પહ,
સુલી દીધો ચોર દેવ, થયો નવકાર જપ્પહ. ૧૩

સિવકુમાર મણુવંછિય, કરે જોગી લીય મસાણ,
સોના પુરિસો સીધલો, ઇણ નવકાર પ્રમાણ;
છિકે બેઠો ચોર, એક આકાશહ ગામી;
અહિ ફિટ હુઈ ફૂલમાલ, નવકારહ નામી. ૧૪

વાછરૂણા આરંત બાલ, જલ નદી પ્રવાહે,
દીઠો કંટક ઉપર, મંત જાગીઓ મનમાંહિ;
ચીંત્યા કાજ સરે, ઇહ ભવ પર ભવિ ખાસ;
આવાસ સરનાણી સરે, વિદ્યા સિદ્ધ આકાશ. ૧૫

ઈણુ મંત્રની મહિમા, કહેતાં ન લહું પાર;
સુરતરુ જિમ ચિન્તિત, વંછિત ફલ દાતાર. ૨
સુર—દાનવ—માનવ, સેવા કરે કર જોડ;
ભૂ—મંડલ વિચરે, તારે ભવિયણ કોડ. ૩

સુર છંદે વિલસે, અતિશય જાસ અનંત;
પદ પહેલે નમિયે, અરિગંજન અરિહંત. ૪
જે પનરે ભેદે, સિદ્ધ થયા ભગવંત;
પંચમ ગતિ પહુંચે, અષ્ટ કર્મ કરી અંત. ૫

કલ—અકલ સ્વરૂપી, પંચાનન્તક દેહ;
જિનવર પાય પ્રણમું, બીજે પદ વળી એહ. ૬
ગચ્છ ભાર ધુરન્ધર, સુંદર શશિહર શોભ;
કરે સારણ વારણ, ગુણ છત્રીસે થોભ. ૭

શ્રુત જાણ શિરોમણિ, સાગર જિમ ગંભીર;
તીજે પદ નમિયે, આચારજ ગુણ–ધીર. ૮
શ્રુતધર ગુણ–આગર, સૂત્ર ભણાવે સાર;
તપ—વિધિ સંયોગે, ભાખે અર્થ વિચાર. ૯

મુનિવર ગુણ–યુક્તા, કહીએ તે ઉવજ્ઝાય,
પદ ચોથે નમિયે, અહનિશ તેના પાય. ૧૦
પંચાશ્રવ ટાલે, પાલે પંચાચાર,
તપસી ગુણધારી, વારે વિષય વિકાર. ૧૧
ત્રસ થાવર પીહર, લોકમાંહિ જે સાધ;
ત્રિવિધે તે પ્રણમું, પરમારથ જિણ લાધ. ૧૨

कलहं अब्भक्खाणं, पेसुन्नं रइ–अरइ समाउत्तं ।
पर–परिवायं माया–मोसं मिच्छत्त–सल्लं च ॥ ९ ॥

वोसिरसु इमाइं, मुक्ख–मग्ग–संसग्ग–विग्घ–भूआइं ।
दुग्गइ–निबंधणाइं, अट्ठारस पाव–ठाणाइं ॥ १० ॥

૯. આત્માનુશાસન,

एगो हं नत्थि मे कोइ, नाहमन्नस्स कस्सइ ।
एवं अदीण मणसो, अप्पाणमणुसासइ ॥ ११ ॥

एगो मे सासओ अप्पा, नाण दंसण–संजुओ ।
सेसा मे बाहिरा भावा, सव्वे संजोग–लक्खणा ॥ १२ ॥

૧૦. સર્વ સંબંધોનો ત્યાગ.

संजोग-मूला जीवेण, पत्ता दुक्ख–परंपरा ।
तम्हा संजोग–संबंधं, सव्वं तिविहेण वोसिरिअं ॥ १३ ॥

૧૧. સમ્યક્ત્વની ધારણા.

अरिहंतो मह देवो, जावज्जीवं सुसाहुणो गुरुणो ।
जिण-पन्नत्तं तत्तं, इअ सम्मत्तं मए गहिअं ॥ १४ ॥

૧૨. ક્ષમાપના.

खमिअ खमाविअ मइ, खमह सव्वह जीव–निकाय ।
सिद्धह साख आलोयण, मुज्झह वइर न भाव ॥ १५ ॥

સંથારા પોરિસીનો શબ્દાર્થ

નીસીહિ, નિસીહિ, નિસીહિ.

ક્ષમાશ્રમણોને-ગૌતમાદિ મહામુનિઓને નમસ્કાર હો.

હે જ્યેષ્ઠ આર્યો ! અનુજ્ઞા આપો.

ઉત્તમ ગુણરત્નોથી વિભૂષિત દેહવાલા હે પરમગુરુઓ !' (પ્રથમ) પૌરુષી સારી રીતે પરિપૂર્ણ થઇ છે, માટે રાત્રિના સંથારાને વિષે સ્થિર થવાની અનુજ્ઞા આપો.

હે ભગવન્ ! સંથારાની અનુજ્ઞા આપો. ૧.

હાથનું ઓશીકું કરવાથી તથા ડાબે પડખે સૂવાથી (એનો વિધિ સચવાય છે.) અને કૂકડીની માફક પગ રાખીને સૂવામાં અશક્ત હોતાં ભૂમિનું પ્રમાર્જન કરું (અને પછી પગ લાંબા કરવા એવો તેનો વિધિ હું જાણું છું.) ૨.

જો પગ લાંબા કર્યા પછી સંકોચવા પડે તો ઢીંચણ પૂંજીને સંકોચવા તથા પડખું ફેરવવું પડે તો શરીરનું પ્રમાર્જન કરવું એ તેનો વિધિ છે. જો કાય-ચિંતા માટે ઉઠવું પડે તો નિદ્રાનું નિવારણ કરવા માટે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની વિચારણા કરવી. અને તેમ છતાં નિદ્રા ન ઉડે તો હાથ વડે નાક પકડીને નિઃશ્વાસને રોકવો અને તેવી રીતે નિદ્રા બરાબર ઉડે ત્યારે પ્રકાશવાળા દ્વાર સામે જોવું. (એવો તેનો વિધિ હું જાણું છું.) ૩

જ્ઞાન અને દર્શનથી સંયુક્ત એક મારો આત્મા જ શાશ્વત છે અને બીજા બધા સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા બહિર્ભાવો છે. ૧૨.

મારા જીવે દુઃખની પરંપરા કર્મ-સંયોગને લીધે જ પ્રાપ્ત કરેલી છે. તેથી એ સર્વ કર્મ-સંયોગને મેં મન વચન અને કાયાથી વોસિરાવ્યા છે. ૧૩.

હું જીવું ત્યાં સુધી અરિહંત મારા દેવ છે, સુસાધુ મારા ગુરુ છે. અને શ્રીજિનેશ્વર ભગવંત કથિત ધર્મને હું તત્ત્વ માનું છું આ જાતિનું સમ્યક્ત્વ મેં અંગીકાર કર્યું છે. ૧૪.

હે જીવ-સમૂહ! તમે સર્વે ખમત ખામણાં કરીને મારા પર ક્ષમા કરો. હું સિદ્ધોની સાક્ષીએ આલોચના કરું છું કે મારો કોઈ પણ જીવ સાથે વૈરભાવ નથી. ૧૫.

સર્વે જીવો કર્મવશ હોઈને ચૌદ રાજલોકમાં ભ્રમણ કરે છે, તે સર્વેને મેં ખમાવ્યા છે, તેઓ મને પણ ક્ષમા કરો. ૧૬

મેં જે કંઈ પાપ મન વડે બાંધ્યું હોય, વચન વડે ઉચ્ચાર્યું હોય, અને કાયાથી બાંધ્યું હોય તે સર્વ મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ. ૧૭

卐

अंतिमं मंगलम्

ॐ नमः पार्श्वनाथाय, विश्वचिन्तामणीयते ।
ह्रीँ धरणेन्द्रवैरोट्या–पद्मादेवीयुताय ते ॥ १ ॥

शान्तितुष्टिमहापुष्टि–धृतिकीर्तिविधायिने ।
ॐ ह्रीँ द्विड्व्यालवेताल–सर्वाधिव्याधिनाशिने ॥२॥

जयाऽजिताख्याविजयाख्याऽपराजितयाऽन्वितः ।
दिशां पालैर्ग्रहैर्यक्षै–र्विद्यादेवीभिरन्वितः ॥ ३ ॥

ॐ असिआउसा नम–स्तत्र त्रैलोक्यनाथताम् ।
चतुःषष्टिः सुरेन्द्रास्ते, भासन्ते च्छत्रचामरैः ॥ ४ ॥

श्रीशंखेश्वरमण्डन ! पार्श्वजिन ! प्रणतकल्पतरुकल्प ! ।
चूरय दुष्टव्रातं, पूरय मे वाञ्छितं नाथ ! ॥ ५ ॥

મંગલ તરીકે તે બીનહરીફ છે—અદ્વિતીય છે. તેનું સ્થાન અન્ય કોઈ વસ્તુ લઈ શકતી નથી. તાત્પર્ય કે આ મંગલ દ્રવ્ય અને ભાવ બન્નેથી પ્રાણીનું અત્યંત હિત કરનાર છે, એટલે તેને કોઈ પણ પ્રકારના ઉપદ્રવો સતાવી શકતા નથી. ભાવથી પંચપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ કરનાર ભવ્ય આત્મા અશુભ વિચાર યા અશુભ પરિણામની ધારાએ ચડતો નથી.

નવકારનું સ્મરણ એટલે પંચપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ, પંચપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ એટલે આત્મ—શુદ્ધિનું સ્મરણ અને આત્મશુદ્ધિનું સ્મરણ એટલે મુક્તિ, મોક્ષ કે નિર્વાણનું સ્મરણ. આ રીતે નમસ્કારનું સ્મરણ જીવનમાં અંતિમ ધ્યેયનું સ્મરણ કરાવી મનુષ્યને અનંત સુખ પ્રત્યે લઈ જાય છે, એટલે શાસ્ત્રમાં તે પરમ કે પ્રવરમંત્ર ગણાયો છે.

ત્રણ કાળમાં ત્રણ લોકમાં શ્રીતીર્થંકર દેવથી અધિક કોઈ હોતું નથી. તેથી તેમનું તીર્થંકરપણું પરમ પૂજનીય છે. સમગ્ર વિશ્વમાં જે કંઈ પવિત્ર છે. હિતકારી છે, સત્ત્વરૂપ છે, તે શ્રીઅરિહંત દેવોને લીધે છે. તેમની પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ પવિત્રતા લાવે છે, આત્યંતિક હિત કરે છે, સત્ત્વ પ્રગટાવે છે.

પરમેષ્ઠિ—નમસ્કારનો વિશેષ પરિચય.

'जीयात् पुण्याङ्गजननी, पालनी शोधनी च मे ।
हंसविश्राम–कमल–श्रीः सदेष्टनमस्कृतिः ॥ १ ॥'

—જે (પંચપરમેષ્ઠિ–નમસ્કૃતિ) માતાની જેમ પુણ્યરૂપી શરીરને ઉત્પન્ન કરે છે, પવિત્ર રાખે છે અને જીવરૂપી હંસને વિશ્રામ લેવા માટે કમલની શોભાને ધારણ કરે છે, તે શ્રીપંચપરમેષ્ઠિ–નમસ્કૃતિ હંમેશાં જયવંતી રહો. (૧)

શ્રીઅરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ, આ પાંચને જૈન શાસનમાં 'પંચપરમેષ્ઠિ'ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. ઇષ્ટ નમસ્કૃતિ, પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર અને નમસ્કાર મહામંત્ર પણ એનાં જ બીજાં નામો છે. આ પંચપરમેષ્ઠિના ગુણોના ખ્યાલથી તેમના પ્રત્યે નમ્રતાનો ભાવ પ્રગટે છે. તેથી સંક્ષેપમાં તેમનું સ્વરૂપ નીચે રજુ કરવામાં આવે છે.

શ્રી અરિહંતોનો ઉપકાર.

(૧) શ્રીઅરિહંત પરમાત્મા મોક્ષમાર્ગના આદ્ય પ્રકાશક હોવાથી વિશ્વ ઉપર એમનો ઉપકાર મહાન અને અજોડ છે. મોક્ષનો માર્ગ ચર્મચક્ષુને અગોચર હોય છે. કેવળજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ વિના તે સાક્ષાત્ જોઈ જાણી શકાતો નથી. શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓના આત્માઓ સમગ્ર જગતનું કલ્યાણ કરનારી–સર્વહિતકારિણી એવી પ્રકૃષ્ટ શુભભાવના સહિત, પૂર્વભવોમાં